Hafız Rakım Ertür'ün Anılarından

Balkan Savaşında

EDİRNE SAVUNMASI GÜNLERİ

Yrd. Doç. Dr. Ratip Kazancıgil

ARAŞTIRMASI MERKEZİ YAYINLARI: 1

Hafız Rakım Ertür'ün Anılarından

Balkan Savaşında

EDİRNE SAVUNMASI GÜNLERİ

Yrd. Doç. Dr. Ratip Kazancıgil

SERMET MATBAASI - *Sermet Arkadaş* - Kırklareli - Vize - 1986

Dr. RATİP KAZANCIGİL bu kitabın gelirini «EDİRNE BALKAN ŞEHİTLERİ» anıtının inşaatında harcanmak üzere EDİRNE VALİLİĞİNE armağan etmiştir.

Eserin her türlü hakkı Edirne Özel İdaresine aittir. Kitap Edirne Özel İdaresince SERMET MATBAASI tesislerinde 5.000 adet basılmıştır.

TEŞEKKÜR

Bu kitabın konusunu oluşturan Hafız Rakım ERTÜR'ün «EDİRNE SAVUNMASI GÜNLERİ'ni bana verme lütfunda bulunan saygıdeğer kızları Münire Göklen ile damatları Emk. Bnbş. Sayın Mehmet GÖKLEN'e sonsuz şükranlarımı sunarım.

Kitabın basılmasını sağlayan Edirne'nin değerli Valisi Sayın Enver HIZLAN'a üstün saygılarımı arz ederim.

Kitabın titiz bir kontrolden geçirilmesini gerçekleştiren Genelkurmay Başkanlığı Personel Başkanı Sayın Korgeneral Kayhan ONUR ile tabyaların fotoğraflarının çekilmesine ve Şükrü Paşa'ya ait yazılı evrakın fotokopilerinin çıkarılmasına izin veren 3. Mek. Tüm. Komutanı Sayın Tümgeneral Hikmet BAYAR'a ve Karaağaç Alay Komutanı Sayın İstihkâm Albay Engin ŞENSES'e minnet duygularımı sunarım. Keza kitabın kontrolünü ve gerekli düzeltmeleri yapan sayın Ögt. Alb. İsmet ŞENER'e, Sayın Emk. Kur. Alb. Tevfik ERCAN'a ve Sayın Emk. Kur. Alb. Talat SUNGUR'a lütuf ve zahmetlerinden dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Bu meyanda kitabın basılmasında öncülük eden ve bana güç katan değerli dostlarım Cihangir CELAYİR, Rıza ATAKTÜRK ve Rasim MIHLIYANLAR'a, müsvetteleri temize çekerek fotoğraflamak ve düzeltmek hususunda üstün emek ve gayret harcayan Nezmi TETİKÇE, Muzaffer DATLI ve cilt kompozisyonunu tertipleyen Cumhur ÇAĞLARER arkadaşlarıma, krokilerin çiziminde yardımlarını esirgemeyen DSİ Müh. Sebahattin YAZ ve İl Özel İdare Müdürü Sayın İbrahim MERSİN ve Müdür Yardımcısı Sayın Yavuz GAZİOĞLU'na teşekkür ve minnet borçlarımı ifade etmekle kıvanç duyarım.

Yrd. Doç.
Dr. Ratip KAZANCIGİL

ÖNSÖZ

Bu kitabın ana konusu Edirne Savunmasının sivil yönüdür. Adıgeçen savunma, tarihimizin 1912-1913 yıllarını kapsayan döneminde cereyan etmiş olan Balkan savaşlarının bir bölümünü teşkil eder. Bu savaş içinde, Edirne ile beraber Yanya ve İşkodra savunmaları da ayrı birer özellik taşımakta olup her üç müstahkem mevkiin, kendilerine verilen görevde göstermiş oldukları olağan üstü fedakârlık ve kahramanlık örnekleri ile, genel savaş hareketleri içinde ayrı bir incelemeye tabi tutulması gerekir kanaatındayım.

Yaklaşık beş buçuk ay sürmüş olan Edirne Savunması'nın siyasi ve askeri yönleri genellikle incelenmiş ve bu hususlarda oldukça yerli ve yabancı yayınlar da yapılmıştır. Ancak, bu süre içinde Edirne kalesi dahilindeki sivil halkın nasıl yaşadığı, ne gibi zahmetler çektiği, kuşatılmış olmanın genel psikolojisi, asker ve sivil ilişkilerinin bütünü ile ve hem de günü gününe işlenildiği bir yayın bildiğimce henüz yapılmamıştır.

Edirne kalesi kuşatıldığı zaman şehirde yaklaşık 50 binin üzerinde asker, 100 binin üstünde de (etraftan sığınan göçmenlerle beraber) sivil bulunmakta idi. Beş buçuk ay süre ile posta yolları kapanmış, dış dünya ile tüm bağlantıları kesilmiş bu yüzelli bin kişi nasıl bir hayat yaşamıştır ?

Tam bir ateş çemberi ile kuşatılmış bu insanlardan hayatta karşılaşmış olduklarım o günlerin hikâyelerini aşağı yukarı hep aynı ifadelerle söylüyorlardı. «Çok zahmet çekildi, süpürge tohumundan ekmek yedik, peynir suyuna pilav pişirdik, kıtlık ve hastalık yüzünden insanlar perişan oldu, hayvanlar açlık yüzünden birbirlerinin kuyruklarını kemirdiler. Teslimden sonra Bulgarlar çok zulmettiler. Sarayiçi'ne topladıkları esirler aç kalıp ağaç kabuklarını kemirdiler.»

Evet, duyduklarım hep bu ve buna benzer anılardı.

Bu konuda yazılmış olanlardan görebildiklerim de makale hududunu aşmıyordu. Kuşatma süresince Edirne Valisi bulunan Halil Bey'in anıları mahalli Edirne gazetesinde (1956 yılında) yayınlanmış ise de «günlük» şeklinde değildir. Ayni zamanda, kendisi idari sorumlu olduğu için olayları ne derecede tarafsız bir gözle yansıtmış olduğu da tartışılabilir. Sivil yaşantının sivil gözüyle aktarılmasının ayrı bir değeri vardır. Aynı konu bazan da roman veya anılarda genel pasajlar halinde

belirtilmiştir. Halbuki savunmanın askeri ve siyasi yönleri oldukça ayrıntılı olarak kitaplara geçirilmiş bulunmaktadır.

Eğer sivil yönü bütün açıklığı ile meydana çıkmazsa savunmanın bir bölümü karanlık kalacak ve olaylar biribiriyle bütünleşmiyecekti. İşte bu kitapta yaklaşık beşbuçuk aylık savunmanın sivil yönünü günü gününe bulacaksınız.

Mutlu bir rastlantı olarak o kara günleri Edirne'de yaşamış olan aydın Hocamız Rakım ERTÜR'ün hatıra defteri bana kadar ulaşmış bulundu. Hafız Rakım ERTÜR, olayları günü gününe bir deftere kaydetmiş, vefatından sonra, diğer bazı evrakı ile bu defteri de rahmetlinin kızı Münire Göklen hanımefendi bana vermişlerdi. Defter eski Türk Alfabesi ile yazılmıştı. Aslı hâlen kütüphanemdedir. Bunu yayınlamayı hem manevi bir borç, hem de yeni kuşaklarımıza yapılması zorunlu bir görev bildim.

Böylece, Edirne Savunması'nın karanlıkta kalmış olan sivil yönü de bir ölçüde gün ışığına çıkmış olacak ve siyasi-askeri yönler bütünlüğe kavuşacaktı.

Defteri aslına bağlı olarak yeni yayınımıza çevirdim. Ve bazı kelime veya cümleleri de günümüz dilinde kullanılan karşılıklarını koyarak sadeleştirdim. Yine, defterde yazılan önemli olayları, aynı konuları anlatan diğer yayınlarla karşılaştırıp daha da güçlendirmek istedim. Onun için kitabın bibliyografya bölümünde gösterdiğim yayınları da inceledim ve bunlardan aldığım bölümleri parentezler içinde metne ekledim. Ayrıca, anlatılan olaylara ait bulabildiğim fotoğraf, kroki ve haritaları da eklemeyi faydalı buldum.

Ve yine kitabın başına Balkan savaşının bir özetini eklemek de gerekti. Çünkü, yukarıda da belirttiğim gibi Edirne Savunması, Balkan Savaşı içinde bir bölümdür. Ondan soyutlanamaz.

Edirne Savunması'nın sivil yönü içinde, Balkan Savaşı'nı kaybetmemizin sebeplerinden bir bölümünü de bulacağımız bu günce, sadece geçmişimizin hazin bir hikâyesi değil, geleceğimiz için de bizlere büyük dersler veren yaşanmış bir tarihin yaşandığı anda kaleme alınmış eşsiz bir belgesidir. Ondan sadece kahramanlık ve fedakârlıkları değil, ihmâlleri, cehaleti, tedbirsizlikleri ve hâttâ ihanet diyebileceğimiz kişisel ve siyasi çıkarlar uğruna oynanmış oyunları ayrıntıları ile bulacaksınız.

Bu kitap, İl Kültür Müdürü Sayın Cihangir CELAYİR tarafından İl Genel Meclisi Üyelerine takdim edilip Özel İdare bütçesinden bastırılıp yayınlanması teklif edilmiştir. Genel Meclis Başkanı ve Edirne Valisi Sayın Enver HIZLAN tarafından uygun bulunan teklif, İl Genel Meclisi Üyelerince de benimsenmiş ve sonuçta bu iş için Özel İdare 1985 bütçesine gerekli ödenek konmak suretiyle basılması sağlanmıştır.

T. C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
A N K A R A

PER. : 3900-2-85/SEK   NİSAN 1985

KONU : Döküman İncelenmesi.

=EDİRNE VALİLİĞİNE

1. Dr.Ratip KAZANCIGİL tarafından hazırlanan ve EDİRNE Valiliğince basımı yapılacak olan "Balkan Harbinde, H.Rakım ERTÜR'ün EDİRNE SavunmasıGünlüğü" isimli eser, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığınca incelenmiştir.

2. Eser genel olarak belgesel olaylara uygun görülmüş, üzerinde yapılması gereken bazı düzeltme ve ilaveler yapılmış ve bu konuda tanzim edilen rapor EK-A'da, incelenen eser EK-B'de gönderilmiştir.

Arz ederim.

Kayhan ONUR
Korgeneral
Personel Başkanı

Gel İd. Md.
18.4.1985

E K L E R :

EK-A (As.Tarih ve Str.Etüd Bşk.lığınca tanzim edilen Rp)

EK-B (EDİRNE Savunması günlüğü)

ANKARA
26 MART 1985

RAPOR

1. Konu : Dr. Ratip KAZANCIGİL tarafından hazırlanan ve H. Rakım ERTÜR'ün Edirne Savunması günlüğü isimli kitabın mevcut belgeler ışığında incelenmesi.

2. Konunun incelenmesi : Kurulumuzca yapılan kaynak kontrol incelenmesinde aşağıdaki hususlar gözden geçirilmiştir.

a. Kitap daha ziyade sivil görüş ve ifadesine uyularak yazılmış olup hiç bir yerde bu günkü askeri terimlere değinilmemiştir.

b. Bilhassa, kuruluşlar eski talimname esaslarına göre yapılmıştır.

c. Arşiv belgeleri mahdut olup bunlar talimata göre yazılmamıştır.

d. Arşiv no.ları her sahife için ayrı ayrı verilmiştir.

e. Yazılan günlük genel olarak mevcut belgelere uymaktadır.

SONUÇ : 2 nci maddede belirtilen hususlar imkânlar nispetinde tarafımızdan kitap üzerinde gerekli düzeltmeler ve ilâveler yapılarak basılabilir bir duruma getirildiğini ve askeri bakımdan da bir sakınca bulunmadığını arz ederiz.

Talat SUNGUR
E.Kur.Alb.

Tevfik ERCAN
E.Kur.Alb.

İsmet ŞENER
Öğ.Alb.
I.As.T.Krl.Bşk.

GİRİŞ

Genellikle tarih kitaplarımızda ve konuşma dilimizde Balkan Harbi adı ile anılan savaş, Bulgar, Yunan, Sırp ve Karadağ devletlerinin aralarında kurdukları bir anlaşmayla meydana gelen ittifak kuvvetleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasında geçen savaşa verilen addır. Bu savaş (9 Ekim 1912 - 3 Aralık 1912) ve (22 Haziran 1913 - 29 Ekim 1913) tarihleri arasında olmak üzere iki bölümdür.

Balkan devletleri arasındaki ilk anlaşma, İtalyanların Osmanlı hudutları içindeki Trablusgarb'a (şimdiki Libya) saldırmalarını fırsat bilen Bulgar ve Sırp devletleri arasında yapılmıştır. 1911 Aralık ayının sonuna doğru varılan anlaşma ilkeleri, sınır sorunları nedeniyle hemen yürürlüğe girmemiş, ancak, Rus Çarı'nın her iki devlete karşı kullandığı kişisel baskı üzerine 13 Mart 1912'de kesinlik kazanmıştır.

Yunan-Bulgar anlaşması ise, Yunanistan'ın 1909 Temmuz'unda Bulgaristan'a askeri bir ittifak teklifinde bulunmasi ile başlar. Aslında Yunan ve Bulgar kiliseleri arasında var olan anlaşmazlık bu iki ulusu birbirlerinden uzaklaştırıyordu. Osmanlı İmparatorluğunun Makedonya islahatı konusu büyük devletler arasında görüşülür duruma gelince II. Abdülhamit'in 29 Şubat 1908 tarihli bir iradesi ile bu islahat programı altı yıl uzatmıştır.

Osmanlı devleti 23 Temmuz 1908'de ikinci meşrutiyeti ilân etti. Bunun üzerine Makedonya'daki azınlıklar yeni umutlara kapıldılar. Ancak, İttihat ve Terakki Partisi'nin izlediği politika, ortamı yeniden karıştırdığından, Bulgar, Rus ve Sırplar birleşme çabalarını artırdılar. Osmanlı devleti Temmuz 1910'da çıkardığı «Kiliseler Kanunu» ile Yunan ve Bulgar milletleri arasındaki ezeli dinî anlaşmazlığa son vermiş oluyordu. Bu nedenle Yunan-Bulgar ittifakı daha da kolaylaşmış, sonunda 27 Nisan 1912 günü Sofya'da iki taraf arasında görüşmeler başlayıp 29 Mayıs 1912'de Yunan-Bulgar anlaşması imzalanmıştır. 5 Ekim 1912'de de askeri sözleşme kabul edilmiştir.

Buna göre Osmanlı Devleti'ne karşı Yunanistan 120.000, Bulgaristan 300.000 kişilik kuvvet ayıracak, Bulgar-Sırp-Karadağ anlaşmasına göre de Sırbistan 120.000, Karadağ 40.000 kişilik kuvvet ayıracaktı. Yunanistan'la Sırbistan ve Karadağ arasında ayrı bir anlaşma yapılmamış olup Bulgaristan'ın bunlarla yaptığı anlaşmalar grupları birbirlerine dolaylı olarak bağlama rolünü gerçekleştirmiştir. Genel amaç,

aralarındaki her türlü ayrılığı bir tarafa bırakıp Osmanlı Devleti'ne saldırarak onun Balkanlardaki topraklarını paylaşmaktı. Bu birliği sağlayan tek espiri de, elbetteki Türk düşmanlığı olacaktı.

Balkanlı uluslar bu hazırlıklar içinde iken Osmanlı Devleti iç ve dış bir çok olaylarla uğraşmak zorunda bulunuyordu. Rejim değişiklikleri, memleket çıkarları pahasına da olsa birbirlerini parçalamaya çalışan siyasi parti anlaşmazlıkları, azınlıklar arasındaki kaynaşmalar, mali ve iktisadi zorluklar, geniş bir coğrafya parçasına yaygın imparatorluk hudutlarına karşı, devletin güçsüzlüğü artık ölüm döşeğinde olduğu kabul edilen Osmanlı (hasta adamı)nın* mirasından en büyük payı almak için büyük devletlerin çeşitli entrika ve baskıları ve buna benzer sayısız güçlükler devleti zayıf düşürmekte idi. Bu hal Balkan devletleri ve onların arkasında bekleyen büyük devletler için tam aradıkları bir ortamın hazırlanmış olduğunu gösteriyordu. Durumu iyi değerlendirememiş olan Osmanlı idaresi üstelik de Balkanlardaki 80.000 civarında 1908 girişli eğitilmiş askerlerini terhis etmişti. Ordu temsilcileri arasında da fikir birliği yoktu. Ordunun büyük bir bölümü siyasete karışmış ve dolayısıyla fikir ve karar ayrılıkları doğmuştu. Ayrıca ordunun subay kesiminde mektepli-alaylı ve hatta mektepli-kurmay ayrılıkları askeri büyük çapta güçsüz bırakmakta idi.

Bu durumdan yararlanan Balkan devletleri 30 Eylül 1912'de seferberlik ilân ettiler[1]. Osmanlı Devleti, Balkan devletleri arasındaki anlaşmayı ancak 5 Ekim 1912'de öğrenebilmişti.

3 Ekim 1912'de: Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ hükûmetleri; üç gün içinde eski Sırbistan, Makedonya, Arnavutluk ve Girit'e bağımsızlık verilmesini istemişler, bunun kabul edilmemesi üzerine de önce Karadağ, beş gün sonra da Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etmişlerdir.

Böylece başlayan savaşın ilk bölümü Osmanlı ordularının değişik cephelerde yenilgileri ile sonuçlanmış ve Bulgarların İstanbul'u almak amacı ile giriştikleri saldırıları 17 Kasım 1912'de Çatalca önünde durdurulmuştur. Bu durumda, kazanılan toprakları paylaşma daha doğrusu paylaşamama yüzünden araları açılan Balkan devletleri 3 Aralık 1912'de silahları bıraktılar ve on gün sonra da Londra Barış Konferansı toplandı. Büyük devletlerin de baskısı ile Trakya'nın Midye-Enez hattının batısında kalan kısmının (Edirne dahil) Balkan devletlerine verilmesi kabul edildi. Bu durum Osmanlı Devleti için büyük bir darbe idi. Her yanda hoşnutsuzluklar belirdi. Bundan yararlanan İttihat ve Terakki yöneticileri bir darbe ile hükûmeti devirip iktidara geçtiler ve Bulgar ordusunu çevirmek amacıyla Şarköy'den yaptıkları bir çıkarmanın

---

*) Bu terimi ilk defa Rus Çar'ı kullanmış ve sonra yaygınlaşmıştır.

1) AST. ve Stt. Bşk.lığı Ar; 6/12112 Kls. 634, Dos. 9, F. 1

başarısız kalması üzerine 30 Mayıs 1913'te ileri sürülmüş olan şartları kabul zorunda kaldılar ve Londra Barış anlaşmasını imzaladılar.

Ancak, aradan bir ay geçmeden Balkan devletleri arasındaki anlaşmazlıklar büyüdü. 29-30 Haziran tarihinde Bulgarlar ile, Sırplar, Yunanlılar ve Romenler arasında savaş başladı. Durumu çok iyi değerlendiren Bolayir Kolordusu ve Çatalca'dan hareket eden birlikler Edirne'yi geri aldı (22 Temmuz 1913).

Bulgarlar önce Sırp, sonra Romen ve Yunanlılar'la anlaşmışlar ve 14 Ağustos 1913'te ordularını terhise başlamışlardı.

Bir süredir İstanbul'da yapılmakta olan Türk-Bulgar görüşmeleri de 29 Eylül 1913'de olumlu olarak sonunçlandı ve Bulgaristan'la harp hukuken son bulmuş oldu. Buna göre Türk-Bulgar sınırı Meriç Nehri ile ayrılıyordu. Meriç'in batısında kalan Dimetoka da Türk hudutları içerisinde bırakılmıştı.

Osmanlı-Yunan barış anlaşması ise (adalar hariç) 14 Kasım 1914'-te Atina'da imzalandı.

13 Mart 1914'te de Sırbistan'la İstanbul'da barış imzalandı.

Karadağ'la hiç bir ilişki kalmamıştı ve Balkan Harbi bu çok acı sonuçlarla kapanmıştı.

İşte bu suretle, yüzlerce sene Türk egemenliği altında kalan koca coğrafya parçası, ecdat yadigârı nice medeniyet eserleri ve milyonlarca ırkdaşımız iki sene gibi kısa bir sürede yadellere terkedilmişti. Bilmem ki! Türk Tarihi boyunca Balkanları yurt edinemeyişimiz kadar büyük bir kaybımız daha varmıdır ?

Uluslar, tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren zaman zaman yok olma tehlikesiyle karşı karşıya gelip varlıklarını koruma zorunda kalırlar. Fakat devlet hayatında bir «an» denilebilecek kısa bir zaman süreci içinde var iken yok olma ve yok iken yeniden var olma durumu pek seyrek görülür. İşte bizim Balkan Harbimiz yukarıda özetle saydığımız nedenlerle varlıkta yokluğun pek belirgin bir örneğidir. Kurtuluş Savaşı'mız ise yokluktan varlık çıkarmanın dünya tarihinde benzeri olmayan şahaser bir semgesi olmuştur. Bu nedenle her Türk, bu iki savaşımızı bütün ayrıntıları ile ve pek dikkatli olarak incelemelidir.

Bu suretledir ki hatalarımızın tekrarlanmasını önleyebiliriz.

Balkan Savaşı ve Kurtuluş Savaşı tarihlerini (ki kurtuluş savaşını özetliyen büyük ATATÜRK'ün Nutuk'unu) her Türk'ün ezberleyip benliğine sindirmesi ve bu iki olayı hiç unutmayıp gelecek kuşaklara aktarması en kutsal bir vatan görevidir.

Bu suretle milli varlığımızın korunmasının nelere bağlı olduğunu öğrenebilir ve ona göre gelecek kuşakları yetiştirebiliriz .

Millet ve devletin varlığı üzerinde işlenen hatalar pek pahalı ödenir ve çoğunlukla da düzeltilmesi mümkün olmayıp o milletin tarih

sayfalarından silinmesiyle sonuçlanır. «Tarih tekerrürden ibarettir» sözünü geçersiz kılmanın tek yolu tarihten ibret almaktır. Aksi halde bu ibretli söz sonsuza kadar hüküm sürüp gider.

İşte Balkan olayı yüce ATATÜRK'ün deyimi ile bir dizi «GAFLET, DELÂLET VE HATTA HİYANET»lerin pek acıklı bir sonucu ve çok pahalı bir faturasıdır ki karşılığı koca bir vatan parçası ile ödenmiştir.

EDİRNE SAVUNMASI

Şimdi, Balkan Savaşı'nın bir bölümünü oluşturan «Edirne savunması»nı, H. Rakım Ertürk'ün güncesinden inceleyelim. H. Rakım Ertürk diyor ki :

Hatıratımı yazmadan evvel şunu belirteyim ki, bu deftede yazacaklarım kendi hayatım, gözümle gördüğüm bazı durumlar ve bir de doğruluğuna inandığım kaynaklardan aldığım haberdir.

Kale kuşatması öyle bir şeydir ki, ne hapisliğe, ne de kalebentliğe, velhasıl dünyada hiç bir şeye benzemez. Gazete, mektup gelmez. Telgraf işlemez. Resmi yazışmalar, askeri haberleşmeler gayet gizlidir. Telgraf memurları alıp verdikleri halde bir şey bilmezler. Çünkü bunlar, bütünü ile şifreden ibarettir. Kale, lüzum gördükçe bildiri yayınlar. Vatandaşlar bu bildirileri kahvehanelerde okutarak her kelimesine ayrı ayrı anlamlar verirler. Bu, toplum için bir sermayedir. Her nereye gidilse siyasetten bahsedilir. Günde bin türlü yalan çıkar. Eğer bu gibi şeyler olmasa insan için deli olmak işten bile değildir. Bir kere düşünülsün: Bütün gündüz ve gece ufukta top ve tüfek sesleri... Ne oluyor? Sonuç nedir? Bilinmez. Her gün kolordularla ilgili bin türlü haber, bin türlü yalan yayılır. Şehrin dışına çıkmak olanaksızdır. Gece ve gündüz gördüğümüz sadece gökyüzü. Gözler ufuklarda, herkes bir şey bekliyor. Beklenilen ise kolordulardır. Gelecekler, bizi kuşatmadan kurtaracaklar.

Ben daima Doğu cephesine baktım. Ve Doğu cephesinden, uzaktan uzağa gelecek olan top seslerini bekledim. Bunları bir defa işitebilsem iş bitmiş idi. Çünkü, Burgaz, Çorlu ve Babaeski bölgelerinde ilerlemekte olan kolordularımız kalemiz dolaylarına gelmiş olacaklardı. Velhasıl, kuşatmalarda kalede bulunan insanların psikolojik durumlarını anlamak ve o hali görmek mutlaka kuşatmada bulunmakla anlaşılır. Bunlar ne kadar yazılsa ve anlatılsa kanımca, noksan, yine noksan kalır.

Bu, burada biter.

Ağustos'un 30 uncu Perşembe günü Ramazandan kurtulmuş, Sofulu kasabası hakiminin ilâmı şer'i (dini mahkeme kararı) göndermesi üzerine sabaha karşı bayram olmuştu. Halkın bundan bilgisi yoktu. Sabahleyin yataktan kalkanlar bir kere şaşırdılar. Herkes sokaklarda sigara içerek gidiyordu. Alaturka saatle sabah üçte Bayram ilân edildi. Saat dörtte bayram namazını kıldık. Dört gün müddetle bayramı sevinç içinde geçirdik.

Üçyüz yirmi sekiz (1912) senesi Eylül'ün 3 üncü Pazartesi günü öğretmeni bulunduğum İttihat ve Terakki İlkokulu'nu açtık. İlk günü

sınıfların düzenlenmesiyle vakit geçirerek, Eylül'ün 4 ünde derslere başladık. Biz görevimizle meşgul olduğumuz bu günlerde, her tarafta harp olacak diye bir takım sözler işitilmeye başladı. Hiç önem vermiyordum. Balkan hükûmetleri birleşiyormuş, bizimle harp edeceklermiş, Pekâla, harpten ne olacak? Yenilmek hatırıma gelmiyor. Ben daima Bulgaristan'a girmeyi düşünüyordum. İşte bu günlerde her taraftan bir ses çıkıyordu. İstanbul gazetelerini okuyordum. Onlar devamlı partilerden bahsediyor, birbirlerini ağır dille suçluyor, müfettişlerini seçim için vilâyetlere gönderiyorlardı. Bizim Edirne'ye de iki müfettiş geldi. Bu kişiler bilselerdi Edirne'ye ayak bile basmazlardı. Çünkü, kuşatmada kaçamadılar. Edirne'de kaldılar. Her türlü felâketi gördüler. İstanbul devamlı olarak valileri, mutasarrıfları, kaymakamları, değiştiriyor İttihat ve Terakki'yi mağlûp etmek için elden gelen bütün kuvvetini harcıyordu. Gazeteleri okuyanlar bunları pek âla bilirler.

İttihat ve Terakki'nin Edirne'ye evvelce göndermiş olduğu vali İtilâf Hükûmeti tarafından İstanbul'a çağrıldı. İstanbul'a çağrılan İttihat valilerinin yerine diğerleri tayin edildiği halde, bizim valimiz değiştirilmedi. Demekki, İhtilâf Partisi hükûmeti ile anlaşmıştı. Bunun sebebini anlamak pek kolaydır. Dönüşünde, vilâyetin başta gelenlerinden bazılarına özel olarak talimat verdi. Her ne ise, bunlar bizim konumuzun her ne kadar dışında ise de bunları yazmaktan amacım böyle bir vali ile memleketin kuşatılmaya uğraması bize çok pahalıya mal oldu. Toplumu sefalete düşürdü. İlerde bu idari düzensizliği birer birer sayacağım.

«Kale komutanlığı sefer süresince kendisinin Edirne'de en büyük askeri ve sivil makam olduğunu bildirmiş olmasına rağmen Vilâyet Erkânı ve Vali Edirne'de kalmıştı. Halbuki Vilâyet Erkânı yalnız Edrine Kalesi'nin değil o zaman bütün Doğu Trakya'yı içine alan koca bir vilâyetin idaresinden sorumlu olduklarına göre şehri terk etmeleri gerekirdi. Sırf Edirne Şehri için küçük bir yönetim kurulu ihtiyaca tamamen yeterli olabilirdi. Bu hususda kale komutanlığı gereken etkiyi yapamadığı gibi, başta vali olduğu halde vilâyet idare amirleri de Edirne Kasabasını terke yanaşmamış ve bunların varlığı bütün muharebe süresince komutanlık için zorluk kaynağı olmuştur.»[2].

(Görülüyorki askeri gözlemci de Vali'den ve İl İdarecilerinden üstü örtülü olarak yakınmaktadır.)

İşte hükûmetimiz böyle işlerle meşgul iken, Balkan hükûmetleri birleşmişler her iş olmuş bitmiş. Biz ise harp olacağına ihtimal dahi vermiyorduk. Bu hal Eylül'ün ortasına kadar devam etti.

2) Yiğitgüden, Remzi. 1912-1913 Balkan Harbinde Edirne Kale Muharebeleri. İstanbul Askeri Matbaa - 1938.

16 EYLÜL SENE 328 (1912) PAZAR :

Edirne'nin muinsiz redifleri silah altına davet edildi. Herkese teskere dağıtıldı Sebebi hâlâ anlaşılmadı. Altı hafta talim yapacaklar denildi.

17 EYLÜL PAZARTESİ :

Genel seferberlik ilân edildiği gazetelerden okundu. Ve yine gazeteler, Balkan hükûmetlerinin seferberliklerini ilân ettiklerini yazıyordu. Edirne ihtiyat ve rediflerinin genellikle silah altına alınması için tezkere geldi.

18 Eylülde böyle geçti.

Harbin kesinlikle olacağı anlaşıldı. Bayram olacak gibi herkeste sevinç vardı. Silah altına çağrılanlar, işini gücünü terk ederek büyük bir istekle bu davete katılıyorlardı.

19 EYLÜL :

Edirne'de askeri hazırlığa hız verildi. Askeri arabalar, otomobiller gece gündüz geçiyor, cephane ve askeri gereç taşıyor, bir çok subay aileleri İstanbul'a gidiyordu. Büyük ana caddelerde araba gürültüsünden başka bir şey duyulmuyordu. Kazalardan, sancaklardan silah altına çağrılan redifler Edirne'ye geliyordu.

20 EYLÜL :

Edirne mustahfızları silah altına davet edildi. Kardeşime de tezkere geldi. Ben de düşündüm. Kadınları İstanbul'a göndermek daha iyi olacağı için önce annemi ve kardeşimin hanımını İstanbul'a gönderdik. İstasyon, göç eden ahali ile dolu idi. Düşündüm, bazı erkeklerin gitmesine canım sıkıldı. Ne olacaktı? Edirne'de bir tehlike görmüyordum. Kadınların gitmesini haklı buluyordum. Çünkü onlar kadın olmak nedeniyle, patlayacak olan kale toplarının gürültüsünden korkacaklardı.

21 EYLÜL :

Bu günkü gazeteler genel seferberlik için Padişah emri çıktığını yazıyordu. Çünkü, Nazım Paşa Başkumandan ünvanını aldıktan sonra genel seferberliği derhal ordulara ilân etmiş, sonradan Padişah emrini aldığını haber almıştım. Edirne'ye trenlerle her taraftan asker geliyordu.

22 EYLÜL :

Cumartesi günü akşamı Ali Bey'in annesi Mihri Hanım'ı İstanbul'a gönderdim. O gece istasyon gayet kalabalık idi. Büyük bir katar hazırlanmıştı. Yolcular genellikle kadın idi.

23 EYLÜL PAZAR :

Asker sevki devam ediyor. Herkes endişe ile işin sonunu bekliyor. Herkesi bir merak sardı. Bu kadar hazırlığa göre eğer harp olmazsa herkesin neşesi kaçacak.

«Kaleye gelenlerin ne cinsi, ne miktarı, ne de geliş zamanları sulh zamanlarında düzenlenmiş cetvellere, yukarı makamlarla komutanlardan verilmiş olan talimatlara kesinlik taşıyan bildirilere hemen hemen yüzde doksan oranında uymadı, aykırı düştü. Hele ikmal eratının geliş şekli pek feci idi. Topçu eratı yerine, gereği olmadığı halde denizci, piyade yerine gereğinden fazla suvari geliyordu. Bu yetmiyormuş gibi hiç yeri olmayan, kale için zararlı, tüketici ve faydasız insanlardan başka bir şey olmayan mustahfız eratı da gelenler arasındaydı. Bunlardan hiç birinin görev yapmadıklarını donatım ve silahları ile birlikte çil yavrusu gibi dağıldıklarını olaylar göstermiştir. Ta İstanbul'dan itibaren Trakya'nın bütün istasyonlarında-Allah'ını seven trene binsin, Edirne'ye gitsin- tarzında kaynağı belirsiz bir emre uyularak trene binip Edirne'ye gelenleri kabul etmekten başka çare kalmamıştı.

Kale Komutanlığı, seferber olma emrini 18 Eylül 1912'de almış ve bunun üzerine halka 19 maddelik bir bildiri yayınlamıştır. Bunun 9'uncu Maddesinde -Kalede bulunan bütün yaşlılar, düşkünler, en az iki aylık para ve yiyeceği bulunmayan ve hükûmete sakıncalı görülen halkın üç güne kadar kaleden çıkmaları lâzımdır.- Denilmektedir. Bu durumda Edirne'den de dışarıya doğru bir göç zorunluluğu doğmuştur.»[3]

(Aslında Edirne kalesinden 50 günlük bir savunma bekleniyordu.)

24 EYLÜL PAZARTESİ :

Bu günlerde yine her taraftan şarkılar ve türkülerle redif taburları geliyor. Edirne şehri hakikaten muharip günler yaşıyordu. Bütün ahali işini gücünü terk etmişti. Sanki herkes sabırsızlıkla harp olmasını bekliyordu.

25 EYLÜL SALI :

İstanbul'dan gelen gazetelerde barışın harbe tercih edildiği gibi yazılar görüldü. Halkın neşesi kaçtı. Halktan kiminle görüşülse harbe taraftar idi. Herkes bu fırsatı kaçırmak istemiyordu. Hükûmet bir taraftan harp hazırlığına devam ediyordu. Silah altına alınan redif taburları, istihkâmlar önlerindeki tel örgüleri yapmakta idi. Eğer barış yapılacak olursa askerin isyan edeceği gibi söylentiler dolaşıyordu.

26 EYLÜL ÇARŞAMBA :

Bu sabah Karadağ Hükûmetinin Osmanlı Hükûmetine harp ilân ettiğini haber aldık. Telgraf Salı günü gelmişti. Ertesi günü duyuruldu.

---

3) Yiğitgüden Remzi, A.E. S. 43. ve As. T. ve St. E. Baş.lığı. Arş. 6/12112, kls. 634, dos. 9, Fih. 1-1.

Edirne'de sıkı yönetim ilân edilip, gece saat 2.00'den sonra halkın sokaklara çıkmaması ve kahvelerin kapatılması bildirildi.

27 EYLÜL PERŞEMBE :

Bu gün durumlarda bir değişiklik görülmedi. Diğer hükûmetlerin harp ilân etmesi bekleniyor.

28 EYLÜL CUMA :

Taşradan gelen redif taburları ve nizamiye fırkaları kale dışına çıkarak plan gereğince işgal edilmesi gereken önemli noktaları işgal ettiler. Bulgarların saldırısı her an bekleniyordu. Lâkin bir tarafta hareket görülmüyordu. Görüştüğümüz subay arkadaşlar, ne kadar zaman geçerse bizim için o kadar faydalı olacağını söylüyorlardı. Çünkü, biz henüz seferberliğimizi tamamlıyamamıştık. Trenler devamlı olarak asker getiriyorlardı. Bir tek demiryolu hattı ile her tarafa sevkiyat yapılıyordu. Zaman ne kadar geçerse o kadar faydalı olacaktı. Sırp-Yunan, Karadağ-Bulgar hudutlarına tek bir hat ile sevkiyat yapmak pek kolay değildi. Henüz durumda olağanüstü bir şey görülmüyordu.

(Dr. Dıfat OSMAN Bey «EDİRNE REHNUMASI»nda Balkan Harbinde Edirne başlığı altında topladığı görüşlerini anlatırken bir iniş bölümünde;)

«Rehümmanın basılması için müsvetteler arasında -Balkan Harbi'nde Edirne- başlıklı bir kısım yok idi. Adı geçen tarihte Edirne Merkez Hastanesi röntgen ışınları uzmanı bulunduğumdan ve kuşatma sırasında ve sonraki Bulgar yönetimi sırasında pek çok olayların görgü tanığı olduğumdan bu başlık altında bir bölümü bazı dostlarımın önerileriyle özet olarak eklemeye mecbur kaldım.

Balkan hükûmetleri birleşmiş içerden ve dışardan, uzaktan ve yakından dostları üzen, düşmanları sevindiren harp ilân olmuş, sokak başlarına, caddelere duyurular yapıştırılmış idi.

Edirne Kolordusu, Ahmet Paşa maiyetinde hareket etmiş, Edirne'nin Doğusuna çekilmiş, Rumeli'nin, Anadolu'nun redif fırkalarına mensup alaylar şehrin kışlalarını, etrafını sahra ve tepelerini kaplamış, Mst. Mv. Başkumandanlığına atanan Şükrü Paşa İstanbul'dan Edirne'ye gelmiş ve İstanbul yolu da pek az sonra kapanmış idi. Etraftan sığınan köylüler, Edirne'de toplanan askerlerle 80 bin nüfuslu şehir 150 bin nüfuslu bir şehre dönüşmüş ve sokaklar asker kalabalığından geçilmez olmuştu. Bu olağanüstü durum karşısında bir şey olacağını herkes anladığı halde harbin doğuracağı felâketi kimse değerlendirememiş idi.

Tiyatrolar, sinamalar seyirciler ile dolup taşmakta ve ileriyi görenler de hissetirmeyerek karıncalar gibi evlerine yiyecek taşımakta idiler.»[4]

---

4) Dr. Rıfat. Osman. Edirne Rehuması, s. 77.

29 EYLÜL CUMARTESİ :

Bu günlerde, arkadaşım topçu yüzbaşısı Mazhar (Bak. Resim 39) Bey'lerin evinde Mazhar Bey'le birlikte oturuyorum. Eylül başlarında Mazhar Bey'in taburu Ferecik'de bulunuyordu. Bir kaza sonucu Mazhar attan düşüp kolu kırılmış, tedavi olmak üzere Edirne'ye gelmişti. Kendisi evinde tedavi oluyordu. Benim de, annem İstanbul'da olduğu için evde kimse bulunmadığından Mazhar'a arkadaşlık ediyor orada yatıyordum. Kendisi asker olduğu için daima harbin planlarından bahsediyor, harbe katılamadığına çok üzülüyor ve bazan ağlıyordu.

Bu günlerde vaktimiz böyle geçti. İstanbul'dan gelen gazetelerin hepsini okuyoruz. Henüz harbe ait bir şey görülmüyor.

30 EYLÜL PAZAR :

Bugün İstanbul'dan posta gelmediği için gazete ve mektup yoktu. Trenlerin sevkiyatla meşgul oldukları anlaşılıyordu. Edirne'ye devamlı asker sevkiyatı oluyordu. Edirne'ye gelen taburları ve mevcut kale askerlerini buraya yazacağım. Çünkü, kale; harbi sonuna kadar bunlarla yapmıştır. Yalnız süvari alayları kaleden çıkarak kolordulara katılmıştır. Diğer alay, tümen ve taburlar şunlardır:

Onuncu Nişancı Taburu	Yirmisekizinci Alayın	
Yirmisekizinci Alayın	Birinci Taburu	Alay 30 Tabur 1
Birinci Taburu	Yirminci Alayın	
Yirmisekizinci Alayın	Yirmidokuzuncu Alayın	Alay 30 Tabur 2
İkinci Taburu		
Yirmisekizinci Alayın	Üçüncü Taburu	Alay 30 Tabur 3
Üçüncü Taburu		

Seyyar Topçu Onuncu Alay	
Onbirinci Nişancı Taburu	Alay 33 Tabur 1
Alay 32 Tabur 1	Alay 33 Tabur 2
Alay 32 Tabur 2	Alay 33 Tabur 3
Alay 32 Tabur 3	

Onikinci Seyyar Alay

Bunlar buraya kadar nizamiye birlikleridir. Yani onuncu ve onbirinci nizamiye tümenleridir. Kale, nizamiye tümenlerinden çok faydalanmış ve bu tümenlerin pek çok yararları görülmüştür.

Bunlardan sonra redif taburlarını yazacağım.

Redif Edirne Taburu 1	Gümülcüne Taburu 1	Çorlu Taburu
Redif Edirne Taburu 2	Gümülcüne Taburu 2	Tekfurdağı (Tekirdağ) Tb.
Redif Edirne Taburu 3	Gümülcüne Taburu 3	Çatalca Taburu
Cisri Mustafapaşa Taburu 1		
Koşukavak Taburu 1	İskeçe Taburu 1	Keşan Taburu
Koşukavak Taburu 2	İskeçe Taburu 2	Malkara Taburu
Edirne Köy Taburu	İskeçe Taburu 3	Gelibolu Taburu
Dedeağaç Taburu	Sultanyeri 1	Kırkkilise (Kırklareli birinci Taburu)
Dimetoka Taburu	Sultanyeri	
Sofulu Taburu	Sultanyeri 3	Kırkkilise İkinci Taburu
	Babaeski Taburu	Vize Taburu
	Hayrabolu Taburu	Uzunköprü Taburu
		Bursa Taburu

Redif birlikleri ait oldukları İl, İlçe veya bölgelerin adları ile anılıyordu.

Çekirge Taburu :

Ağır Sahra Taburu
Ağır Sahra Obüs Taburu

Bundan sonra yazacağım ağır toplar seyyar olmayıp kale içindedir. Bunlara da ağır top denir.

Ağır topçu altıncı alay; Yedinci, sekizinci, dokuzuncu, onuncu alaylardır.

Kale İstihkâm Taburu
Kale İnşaat Taburu
Dördüncü Nişancı Alay
Süvari Onbirinci Alay
Süvari Onikinci Alay
Erzak Kafilesi

Sanayi Birlikleri

İşte kale birlikleri bunlardan ibarettir. Kale, başlangıçta harbe bunlarla başlamıştır.

(Edirne kalesindeki mevcut birlikler bu şekilde gösterilmektedir. Bu konudaki askeri bilgi de şöyledir:)

«... cebri yürüyüşle 7-8 Ekim gece yarısından sonra Edirne'ye giren 11. Nizamiye tümeni yürüyüşüne devam edemiyerek Güney Cephesinde Karaağaç'ta dinlenmeye geçmiştir. Bu duruma ve şimdiye kadar ele geçen bilgilere göre Edirne Kalesi'nin genel kuvveti, bataryaların adı, cins ve miktarı, henüz kaleye mal edilmeyen 11'inci tümen kıt'aları da katıldığı taktirde aşağıdaki cetvelde gösterilen şekilde olmuştur :

BİRLİKLER	SUBAY	ER	HAYVAN
4. Nişancı A. Ağ. Mt. İle	36	2923	186
10. Nizamiye Tümeni	240	12372	1565
11. Nizamiye	137	7315	1172
Süvari Alayı	15	200 KILIÇ	—
Babaeski Redif Tümeni	124	9200	—
Edirne Redif Tümeni	102	7212	—
Gümülcüne Redif Tümeni	65	7381	—
Kale taraftarları ve başka birlikler	280	6000	—
TOPLAM	999	51958	2919

Yani Edirne 8 Ekim 1912'de en son kuvvetlerini almıştı. Şu suretle; Toplam 999 subay, 51958 er, değişik cinsten 430 topla 200 kılıca sahip bulunuyordu. Ancak bu kuvvetin 3/5'ü tamamen ikinci sınıf ve harp değerlerinden yoksun rediflerden oluşuyordu. 53 piyade taburundan nizamiyeyi teşkil eden 22 si ve 77 bataryadan seyyar bir halde kullanılan yalnız 13'ü savunucuların yüzünü ağartmıştır.»[5]

(Görülüyor ki kalede toplam asker hakkında gerek sayı gerekse kalite bakımından askeri ve sivil değerlendirme yaklaşık olarak aynı kanaatte birleşmektedir).

Burada düzensizliğe dair bir kaç söz söylemek isterim;

Silah altına çağrılan Edirne mustahfızları, ihtiyat ve redifler işlerini terk edip, günlerce depolara başvurarak büyük zorluklarla teçhizatlarını ikmâl edebildiler. Gerçi mustahfızlardan faydalanılamadı ise de, bunun suçu onların değil, hükûmetindir. Bunlar birer sivil vatandaş demekti. Talim-terbiye bilmedikleri gibi başlarına atanan subaylar da emekli, yaşlı ve iktidarsız adamlardı. Kimse ne yapacağını bilmiyordu. Bu durumun sonraları pek çok zararları görüldü. Tabiidir ki harp ilim ve tekniğine ait bilgim olmadığı için fazla söz söyleyemeyeceğim.

(Hocamızın iyi ki harp ve bilim tekniğine dair fazla bilgisi yokmuş. Şayet olsa idi, bu durumu belki de bu kadar çıplak ve yalın bir dille anlatamazdı. Nitekim bu değerlendirmeleri harp tarihleri olduğu gibi kabullenip yazmışlardır.)

1 EKİM PAZARTESİ :

Bulgar, Sırp, Yunan devletleri tarafından Osmanlı hükûmetince notalar verildiğini ve ağır tekliflerde bulunulduğunu gazetelerde gördük. Hükûmet de bunlara gereken cevabı verdi.

2 EKİM SALI :

İlişkiler iyice gerginleşti. Her an harp bekleniyor.

---

5) Yiğitgüden Remzi, A.E. Sayfa 46

3 EKİM ÇARŞAMBA :

Kardeşim mustahfız askeri olduğundan sevkiyatta görevli idi. Görevli olarak İstanbul'a gitti. Kendisinden üç gün sonra mektup alabildim. 23 saatte İstanbul'a ulaştığını bildiriyor.

Yollarda pek çok trenin olduğunu yazıyor.

4 EKİM PERŞEMBE :

Bu günü bekleme ile geçirdik. Haber yok.

5 EKİM CUMA :

Devletlerle ilişkilerin kesilmiş olduğunu ve Bulgarların hududu aşmaya başladıklarını haber aldık. Herkeste heyecan ile karışık bir sevinç vardı. Aynı günün gecesi, bulunduğum yüksek evin Bulgaristan tarafına dönük penceresini açıp dinliyorduk. Uzaktan mısır patlar gibi (ne güzel ve doğru benzetiş) aralıksız tüfek sesleri geliyordu. Bunların hududa doğru siper almış olan nizamiye birliklerinin çatışmaları olduğu anlaşılıyordu.

6 EKİM CUMARTESİ :

Mustafa Paşa kasabasındaki Taşköprü ve ekmek fırınları bizim asker tarafından havaya uçuruldu.

«Dördüncü tahrip müfrezesi ise hududun Bulgar Hassa Süvari Alayı ve 8 inci tümen kıt'aları ile aşılması üzerine Mustafa Paşa fırınını tahrip ederek ve fakat Mustafa Paşa köprüsünde de esaslı bir gedik açmağa muaffak olmaksızın kaleye dönmüştür. Aslında bu müfrezeye tahripten başka bir görev verilmemişti. Esasen kuvveti de bunlardan fazlasını yapmağa yeterli değildi. Bununla beraber müfreze verilen görevi hakkıyla yerine getirmiş, Bulgarlar ufak bir onarımla Mustafa Paşa köprüsünden derhal faydalanmaya başlmışlrdır.»[6]

Mustafa Paşa kasabasının Müslüman ahalisi Edirne'ye göç ediyordu. Bunlar YENİ İMARET'e, Yıldırım'a yerleşmeye başlıyorlardı. Göç başladı O taraflı köylüler kafile kafile akmaya başladılar. Bu durum göze hoş görünmüyordu.

7 EKİM PAZAR :

Yalnız olan asker ailelerine hükûmet para dağıtıyordu. Beni de belediye dairesine çağırdılar. Yıldırım mahallesine para dağıtmaya gönderdiler paraları alıp iki arkadaş ile birlikte Yıldırım Polis Mevki'ine gidip muhtarı çağırttık. İslâm mahallelerinin defterleri son derece karışık ve düzensiz idi. Akşama kadar uğraştığımız halde işimizi bitiremedik. Kadınlara söz anlatmak kabil olmuyordu. İki-üçyüz kadının hepsi birden söz anlatıyordu. Bir taraftan da yağmur yağıyordu. O gün akşa-

6) Yiğitgüden Remzi, A.E. S. 46

ma kadar yemek bile yemedim. Böyle pis ve kötü bir işe tutulduğuma canım sıkıldı. Defterden bir isim okunuyor, o anda üç kadın birden ortaya çıkıyor. Hepsi okunan isimlerin kendisi olduğunu ispata çalışıyor. Muhtarlar, bir takım okuma yazma bilmez cahiller olduğundan bu kadınlar hakkında haber ve bilgi veremiyorlar. Kadınlar muhtarlarla kavga ediyorlar. Bir rezaletki hiç bir şey anlaşılmıyor. O gün saat onda, bunların işlerini ertesi güne bırakarak rum muhtarı çağırttım. Bu adamların defteri gayet muntazam. Bizim elimize verilen defterlerin bir örnekleri kendi ellerinde de mevcut. Yarım saat içinde paralarını dağıtıp oradan çekildik. Bunları yazmaktan maksadım, teşkilâtımızın ne kadar noksan olduğunu göstermektir.

Köylülerin göçü bu gün daha da fazlalaşmıştı. Zavallı köylüler perişan bir halde geliyorlar. Yanlarına birşey alamamışlardı. Yalnız, bazıları, bir yorgan ile birkaç parça eşyalarını arabalarına koymuşlardı. Yalınayak, her tarafları yağmurdan ıslanmış, insan kılığından çıkmışlardı. Kendilerine sordum. Niçin kaçıyorsunuz? Dedim. Bulgar süvarilerinin geldiğini ve köyleri yaktığını, daha ileride bir takım köy yollarını kestiklerini söylüyorlardı. Hallerinden yine de şikâyet etmiyorlardı. Çünkü, ümitleri vardı. İki-üç güne kadar köylerine döneceklerini zannediyorlardı. Bazıları diyordu ki — Göç bize efendimizden kalmıştır. (— Efendimiz sözü ile Peygamberimizi kasd ediyorlardı. Ne güçlü bir iman, inanç, güven içinde huzurlu bir teslimiyet.) Bunların koyunları, hayvanları ve yiyeceklerinin hepsi köylerinde kalmıştı. Bulgarlar her şeyi hazır buluyordu. Bu günlerde meydana gelen durumu biraz uzatacağım.

Şehirn idaresi, yalnız kale komutanı olan İsmail Paşa'ya kaldı. Kale bir duyuru yayınladı. Kadınların güçsüzlerin ve yabancı uyruklaların şehri terk etmelerini, kalede kalanların iki aylık yiyecek temin etmelerini duyuruyordu. Şehri terk etmek zorunlu değildi. Herkesin arzusuna tabi bir durumdu. Bazı kimseler evlerine bir çuval un alıyordu. Bir çok kimseler buna önem bile vermiyordu. Çünkü, onbeş gün içinde her şey olup bitecekti. Hükûmet, bir taraftan da halkın elinde bulunan hayvan ve arabaları askeri kuruluşlar adına satın alıyordu. Hükûmet avlusunda kurulan komisyon satın alma ile meşguldü. Edirne şehri, aslında bir arabacı memleketi gibi olduğundan bunlar bol idi. Lâkin, bir çok yoksulların ellerinden malları alınıp hepsi işsiz güçsüz bırakıldı. Bu durumdan kimseyi üzgün görmedim. Hemen herkes istekle veriyordu. Çünkü ümit vardı. Bulgarlar yenilecek, Bulgaristan'a girilecek, bundan sonra komita ve harp gürültüleri Edirne'den kalkacak, herkes bolluk içinde yaşayacak, daha çok paralar kazanacktı. Bu günlerde memleketin ticareti durdu. Çarşılarda yalnız bir asker kalabalığı görülüyordu. Bir çok dükkân kapanmıştı. Bütün etraf köyleri kaleye girmek istedikleri

halde kumandan bunları kabul etmiyordu. Valinin hiç hükmü kalmadı. Kale dışındaki tel örgülere kadar gelen bir takım köylüler süngülerle geri çevrilerek kaleye kabul edilmiyordu. Kale yönergesi böyle imiş. Bu durumdan halk pek fazla üzülüyordu. Çiftlik sahibi ve zengin köylüler tahıl ürünlerini, hayvanlarını kaleye getirmek için kumandana başvurdukları halde istekleri şiddetle geri çevriliyordu. Bu tutumdan bir şey anlaşılmıyordu.

Bu günlerde Vali Halil Bey vilâyete bağlı yönetim merkezlerini dolaşmakla meşguldü. Mürefte, Takirdağı yönünde geziyor, o ay kendisine ayrılan yolluğu bitirmekle meşgul bulunuyordu. Bir taraftan da, başka iş kalmamış gibi vilâyet dairesinin merdivenlerini ve hamam dairesini yıktırıyordu. Bu paralar hep örtülü ödenekten harcanıyordu. Kalede bulunan ve kuşatılacağı kesinlikle beklenen kale halkının gereksinimi kesinlikle düşünülmüyordu. Daha doğrusu insan yerine bile sayılmıyordu. Bulgarlar ise bu durumdan son derece faydalandılar. Her girdikleri köyün ambarlarını tahıl ürünleri ile dolu buldukları gibi, hayvanlarını da olduğu gibi buldular. Yalnız emanete kalan âşar malından kırkdörtbin kile tahıl ürünü köylerde âşar ambarlarında kalmıştı. Cenabı hak, bu sene her tarafa bolluk yağdırmış, en yoksul köylünün kulübesinde diğer senelere oranla bir iki kat tahıl ürünü fazla olarak bulunmuştu. İşte Bulgarlar bu gibi durumlardan pek çok faydalandılar.

8 EKİM PAZARTESİ :

Redif ve nizamiye birliklerinden meydana gelen tümenler, bu günlerde, kale dışında harp ederek kolordulara zaman kazandırmak için düşmanı meşgul ediyorlardı. Bunlar, kalenin Doğu ve Güney Batı taraflarında çarpışıyorlar, yavaş yavaş kaleye çekiliyorlardı. Halbuki anlatıldığına göre, o gün bulgarlar üç tümen ile Yassıtepe karşısındaki Sarayakpınar denilen sırtları tutmuşlardı. Bu güne kadar şehirde top sesi işitmedik. Öğlen üzeri idi. Mazhar Beylerde bulunuyordum. Yassıtepe, Karagöz ve Kemer dolaylarından toplar atılmaya başladı. Önce bir tuhaf olduk. Pencerelere koştuk. Ufuklarda topların dumanları görünüyordu. Demekki düşman karşımıza gelmişti. O gün Mazhar'la hamama gidecektik. Bir gün evvel doktor kolunu sargıdan çıkarmış ve hamama gitmesini söylemişti. Kırk gündür hiç hareket etmeksizin kolu sarılı idi. Biz top seslerini işitince hamama gitmekten vazgeçtik. Sonra yine düşündük. Bu, daha kale savaşının başlangıcı idi. İlk top sesleri idi. Acaba bundan sonra ne olacaktı İhtimal bir daha hamamlar açılmayacak veyahut savaş bundan sonra şiddetlenecekti. Soğukkanlılığımızı koruyarak hamama gittik. Halk, koşarak Tepemezarlığına gidiyordu. Herkes top seslerini işitti. Bazı kimseler birbirini kutluyordu. Hamamda Çorlu'lu Hafız Mehmet Efendiye rastladık. Ona, topların patladığını söyledik. Kendisi, sevinçle şaşkınlık arasında bir tepki gösterdi.

Biz hamama gitmeden evvel arkadaşlarımızdan mümtaz topçu yüzbaşısı İsmail Hakkı Efendi orada imiş. Çorlu'lu Hafız efendi ile görüşmüşler. Bize selam bırakmış ve Bulgarların şöyle böyle yaptıklarından bahsederek, hemen şimdi top başına gideceğini ve bir iki gün içinde Bulgarları Edirne dolaylarından atacaklarını söylemiş. Çorlulu Hafız Efendi hamamda bize bunları anlattı. Daha evvel gelip kendisi ile görüşemediğimize üzülmekle beraber bu haberlere de son derece sevindik. O gün akşam oldu. Mazharlarda oturuyorduk. Mahallenin bekçisi gelerek — Yarın bir tren hareket edecek, isteyen bu trenle gitsin — diye evlere haber veriyordu. Mazhar annesini göndermek istiyordu. Kadınlar da, o günkü top seslerinden korktuklarından gitmeğe hazır idiler. O gece, hiç bir taraftan ses ve gürültü işitilmedi. Her taraf sessizlik içinde idi.

9 EKİM SALI :

Sabahleyin kadınları istasyona götürmek için hazırlık yaptık. Bir çok aileler gidiyordu. Mahalle aralarında araba gürültüsünden başka birşey duyulmuyordu. Sabah saat üçte istasyona gidiyordum. Bir tümen nizamiye askeri trenden yeni inmiş şehre doğru gidiyordu. Askerlerin neş'esi yarinde idi. Vatan şarkıları söyleyip yollarına devam ediyorlardı. Bunların kim olduklarını sordum. İbrahim Paşa Tümeni dediler. Bu asker Arnavutluk'tan geliyordu. İsyanı bastıran muharip tümenlerden biri idi. Fakat, bunların, son zamanlarda Arnavutlukta hiç etkinlikleri kalmamıştı. Muhtar Paşa hükûmeti iktidara geldikten sonra bunlar, Arnavutluk'tan çok hakaret görmüşler. Bu hakaret o dereceye kadar varmış ki, silahlı Arnavutlar bunların kışlalarına gelip silah atarak alay ederlermiş. Ben bunları sonradan görüştüğüm o tümen (nizamiye onbirinci tümen) subaylarından işittim. Bu asker, ayağının tozuyla Doğu cephesine geçerek o gün ileri mevzilerde savaşarak düşmanı oyalayan birliklere katıldı. Ve aynı günde savaşa başladı. Subaylar bu günlerin savaşlarını sonra bize anlatıyorlardı. Bu savaşlarda Bulgarları geriye püskürtmüşler. Asker son derece saldırıyor ve daima ilerliyormuş. Bu günlerde savaşan birliklere düzenli kolordu diyorlar. Fakat, ne yaptılar? Hata ve sevapları neden ibarettir? Bunları bilemem. Çünkü, asker değilim. Lâkin, işittiğime göre, hareket başarı ile sonuçlanırken, sonradan baş gösteren hatalardan asker fena halde bozulmaya başlamış ve gerilemeye mecbur olmuştur. Aynı günlerde Havsa ve Hasköy yörelerinde bulunan dördüncü kolordu da bir şey yapamamıştır. İlk başarısızlık zannedersem bu günlerde baş göstermiştir. Çünkü, kaleden çıkan düzenli kolordu ile Abuk Paşa kolordusu birbirleri ile bağlantı kuracaklarmış. Bunlar olmamış. Velhasıl bin türlü laflar. Biz bunları çok zaman sonra öğrenebildik. Benim bildiklerim böyle derme çatma

şeylerden ibarettir. Lâkin özet olarak şunu diyebilirim ki, savaş güzel idare edilmemiştir.

Ben, o gün öğle üzeri istasyonda bulunuyor, Mazhar Bey'in annesini trene bindirmeye çalışıyordum. Bu gün bir kol da Mustafa Paşa yönlerindeki Kadıköy önlerinde savaşıyor ve top sesleri istasyondan işitiliyordu.

Birçok kimse Maraş* Köprüsü'ne doğru gidip, top ve tüfek seslerini daha yakından görmek ve işitmek istiyordu. Bu günkü durum, evvelki güne oranla daha şiddetlice idi.

Bir katar hazırlandı. Kadınları bindirdik. Bir çok erkek de beraber gidiyordu.

Önce bir tren ile ağır topçular geldi. Yani, bir tabur ağır sahra, bir tabur da ağır obüs geldi ki, bunların kaleye pek çok faydaları olmuştur. Bu taburlar, İtalya Savaşı nedeniyle, sahil boylarına yerleştirilmek üzere evvelce Edirne'den gitmişlerdi. Bu defa döndüler.

Bugün İstanbul'dan gelen gazeteleri okuduk. İşte bunlar Edirne'ye gelen son postanın gazeteleridir. Bu tarihte posta ulaştırması kesilmiş, yalnız trenler işlemiştir. O gün gelen gazeteleri okuyunca canım sıkıldı. Çünkü, pek çok yalanlar gördüm. Biz savaş yerinde bulunduğumuz halde böyle şeylerden haberimiz yoktu. Bulgarlar, kale yanına yeni gelmişlerdi. Halbuki gazeteler, Osmanlı askerlerinin Mustafapaşa Kasabası üzerinden geçerek Bulgaristan içlerine doğru gittiğini yazıyordu. Bunun gibi daha bir çok yanlış beyanlar vardı.

Şurada bir şey daha ekleyeyim :

Kale kumandanının İsmail Paşa olduğunu daha önce yazdım. İsmail Paşa şehrin idaresine bakıyor. savaşa katılmıyordu. Savaşı idare eden Topçu Feriki Şükrü Paşa (Bak. Resim 16) idi. Kurmayları da Binbaşı Fuat Bey'le Yüzbaşı Remzi Bey'di**.

10 EKİM ÇARŞAMBA :

Bu gün yağmurlu bir gündür. Sabahtan yağmur yağmaya başlamıştı. Doğu ve Batı yönlerinde, yani kale dışında savaş devam ediyor, şehre yaralılar geliyordu. Asker su ve çamur içinde idi. Kıyık Caddesinden bir Bulgar esiri getiriyorlardı. Esirin başı sargılarla sarılmış, başından akan kanlarla hertarafı berbat olmuştu. Ayakları çıplak idi. Bu gördüğüm ve o güne kadar alışmamış olduğum ilk görüntü idi. Bundan sonra yük hayvanları ve arabalarla bizim yaralılarımız geliyordu. Kimisi ayağından, kimisi kolundan vurulmuştu. Pantolonları kan içinde kalmıştı. Bunlarla görüştüm. Gazalarını tebrik ettim. Savaşın devam ettiğini söylüyorlardı. İşte, hep bu savaşları, evvelce yazdığım düzenli

---

**) Sonra general olan ve «Balkan harbinde Edirne kale muharebelri» adlı iki cilt eserin yazarı Remzi Yiğitgüden.

kale kolordusu yapıyordu. Burada biraz da Edirne Mustahfızlarından bahsetmek isterim.

Edirne çevresinde savaş devam ettiği sırada, mustahfızlar da tren hattının korunması ile görevlendirilmişlerdi. Mustahfızlar martin tüfekleri ile donatılmıştı. İşte bu günlerde, ne yazık ki, bunlardan hiç faydalanılamadığı gibi pek çok zararları görüldü. Bulundukları yerleri bırakarak durmadan kaçıyirlardı. Niçin kaçtıkları sorulduğunda: Bulgarların çok kalabalık geldiklerini, her ne kadar savunmuş iseler de, dayanma olanağı kalmadığını, önce subayların kaçtıklarını, kendilerini yalnız bıraktıklarını anlatıyorlar, bin türlü yalan uyduruyorlardı. Bunların içlerinde kırkbeşlik-ellilik adamlar vardı. Hatta bir kısmı eline hiç silah almamış gibiydi. Gerçi Bulgarların ellerinde bulunan seri ateşli tüfeklere karşı martin ile savunma olanaksız ise de, hiç olmazsa bunlardan bir parça olsun faydalanılırdı. Bu günlerde kaçmak moda şeklini aldı. Mustahfızlar, falan yeri bırakıp kaçmışlar. Nedeni, Bulgarların süvarisi geliyormuş. Gelen süvari küçük bir birlikten ibaret o yerde bulunan mustahfızlar avcıya yatarak ateş açmış olsalar Bulgar süvarisi bunlara hiç bir şey yapamaz. Halbuki bunların birçoklarını Bulgar süvarileri hat boyunda yaraladılar. Bundan sonra iş rezalet oldu... Harpten kaçmak redif ve ihtiyatlara da bulaştı. Nizamiye taburlarına verilmiş olan ihtiyatlardan subaylar şikâyetçi idi. Bunlar da devamlı kaçıyorlarmış.

Müslüman olmayanların kaçışı bütün askerlerin düzenini bozdu. Askerde düzensizlik başladı. Kaçanlar, şehir içerisinde toplanarak Sultan Selim Hapishanesine gönderiliyordu. Günler geçtiği halde, sıkıyönetim mahkemelerince kendilerine bir ceza verilmiyordu. Bizim işittiğimiz, savaştan kaçanların cezası idamdır. Kimseyi asmıyorlardı. Sonra nedenini öğrendik. Şükrü Paşa idam taraftarı değilmiş, Ecnebilere karşı fena bir manzara olacakmış. Bunları ben, Müstahkem Mevki'e mensup subaylardan işittim. Ne dereceye kadar doğru olduğunu bilemem. Lâkin iş kendini gösteriyordu. Eğer bugünlerde kaçan birkaç asker idam edilse idi, ilerde göreceğimiz bir çok felâketler ve kaçışlar başımıza gelmezdi. Bu yazdıklarımın doğruluğunu bütün kale subayları ile doğrulayabilirim. (Bak. Huruç Kolordusu Kuruluş Krokisi EK 5'e)).

(General Remzi Yiğitgüden 1912-1913 Balkan Harbi'nde Edirne Kale Muharebeleri kitabının 108-111 inca sayfalarında bu görüşün geniş bir tahlilini yapmış olup sonuçta yine güncede belirtilen fikirler üzerinde birlik olunduğu görülmektedir. Açıklamanın bir bölümünde ise şöyle diyor:)

«Asker şiddet ve ciddiyetine yakışmayan boş bir rezalet veya herhangi bir siyasi parti mensuplarını incitmemek gibi diplomatik endişeler kale yetki yönetmeliğinin tamamen uygulanmasına imkân verme-

mişti. Halbuki kale komutanlığı elindeki yönetmelik gereği olarak kalede mutlak bir hakim durumunda bulunuyor, istediğini asmak ve istediğini istediği kadar ödüllendirmek hakkını taşıyordu. Bu hükümlerden faydalanılmamıştır.

Komuta heyetleri arasında daha başlangıçta ne yukarıya ne de aşağıya doğru karşılıklı bir güven ve samimi bir anlaşma yoktu. Komuta heyeti işte bu ruhi yapı içerisinde yaşarken bütün Edirne yöresinin çocuklarından oluşan redif kıt'aları memleketlerinin istila edildiğini duydukça ve hem de silah omuza bir vaziyette kaleyi terk için fırsat kolluyordu.»[7]

11 EKİM PERŞEMBE :

Gece saat iki sıralarında Arnavutköy, Yassıtepe, Karagöz (Bak. Resim 5-6), Kemer tabyaları üzerine düşman tarafından şiddetli bir ateş açıldı. Bu, kalenin ilk savaşı oluyordu. Mazhar beylerde bulunuyordum. Hepimiz pencerelere koşarak savaşı seyrediyorduk. İstihkâmların üzerinde şarapneller kandil gibi açılıyordu. Bunları ilk defa görüyorduk. Tüfek ateşi sürekli olarak devam ediyordu. Mazhar bey bize ayrıntılı bilgi veriyordu. Şarapnellerin dağılım, kırılım yükseklikleri fazla imiş. Bir zarar yapamazmış. Ateş devam ediyor. Kale de karşılık veriyordu. Herkesi bir korku sardı. Okumak bilenler devamlı Surei Fetih (Kur'an'daki Fetih Suresi: İnna fetehneleke fethen mübina...) okuyorlardı. Herkeste bir heyecan vardı. Ben soğukkanlılığımı korumak istediğim halde başaramıyor isem de yine de belli etmiyordum. Mazhar bey anlatıyordu: Düşman gece baskını yapıyor. Kuşatma toplarını bizim karşımıza yerleştirmiş, top ateşi altında piyadesi ilerliyormuş. Sonra ne olacak? Bizim tabyalarımıza girecekler. Bu gibi konuşmalar insanı korkutuyor, ürkütüyordu. Ateş, üç çeyrek saat kadar sürdü. O gece uyku uyumak olanaksızdı. Giysilerimizle yattık. Ara sıra tabyalardan top atılıyordu. Biz de uyur-uyanık bir halde bulunuyorduk. Sabaha karşı saat onda yeniden ateş başladı. Derhal yataklarımızdan kalktık. Tüfek sesleri daha da fazlalaştı. Bize öyle geliyordu ki, Bulgarlar Yıldırım yönünden şehre giriyorlar. Heyecan içinde yarım saat devam eden bu savaşı da geçirdik. Her taraf karanlık idi. Hemen sabah olmasını bekliyorduk. Sıkıyönetim olduğu için sokağa çıkamıyorduk.

Sabah saat onikide (ezanî saat), her taraf ağarmaya başladığı sırada evden çıktım. Kadınlar kapıların arkasında sandalyelerin üzerinde, çarşafları ile oturuyorlardı. Bunların daha çok korktukları anlaşılıyordu. Karanfiloğlu Çarşısında kahveler açılmıştı. Orada rastladığım birkaç kişiye ne var ne yok diye sordum. Herkes üzgün bir şekilde bir şey anlıyamadığını söylüyordu. Ben, bu gece savaşından bir çok fayda-

7) Yiğitgüden Remzi, A.E. S. 110

lar sağlanmış ve düşmene kayıplar verdirilmiş, şöyle olmuş, böyle gitmış gibi haberler işiteyim istiyordum. Böyle bir söz kimsenin ağzında yoktu. Sabah namazını eski camide kılarak çıktım. Yeniimaret'e teyzeme gittim. Yolda bazı köylülere rastladım. Görüşüyorlar, akşamki savaşı anlatıyorlardı. Bu savaştan pek çok fayda sağlanmış, kazanovası şapka kesilmiş, yani düşmana bir çok kayıplar verdirilmiş. Bunları işittikçe memnun oluyor ve kimin anlattığını soruyordum. Şimdi oradan bir jandarma gelmiş. İşte o anlatıyor diyorlardı. Akşamki ateş boşuna bir şeymiş. Bir taraftan atılan bu silah sesine bütün cephe ateş açmış. Bunun üzerine Bulgarlar da ateş açmış. Bir gürültüdür olmuş. Neticede bir amaca varılmamış. Sonra öğrendiğimize göre işin aslı da bundan ibaret imiş.

«1328 (1912) Ekim'inin 11'inci günü akşamı geç vakit düşmanın şehrin Batı Cephesine karşı açtığı top ateşi derin uykuda yatan halkı şaşırtmış, yataklarından fırlatmış idi. Bu şaşkınlığa savunucuların gereğinden fazla bir telaş ile kaleden karşılık verilen şiddetli bir ateş de sebep olmuştur.»[8] Lakin o gün iş bununla kalmadı. Şehir halkı bir kere yerinden oynadı. Arabalar istasyona insan ve eşya taşıyordu. Landonlar bir lira, biriçıkalar üçer mecidiyeye bir sefer yapıyorlardı. Çarşılarda araba bulmak olanaksızdı. İstasyondan boş olarak dönen arabaları istasyon yolunda bekleyerek hemen tutuyorlardı. Edirne'den gitmeye niyeti olmayan bir takım adamları o gün giderken gördüm. Mazhar Bey'le ben, o gün istasyona gidip yolcuların halini görmek istiyorduk. Araba bulamadık. İstasyona giden arabalar tavanlara kadar insan ve eşya dolu olarak geçiyorlardı. Çarşıda bir kahveye oturarak bu hali biraz seyrettik. Sokaklarda asker ve subay olarak kimse yoktu. Herkes görevinin başında bulunuyordu. Ara sıra istihkâmlardan top sesleri işitiliyordu. Bu durumda akşam oldu. O gece kaleden top atılmadı. Her tarafta bir sessizlik vardı. O gün İstanbul'a gidecek yolcular çok kalabalık olduğundan eşya vagonlarına konularak, gece saat yedide Edirne'den hareket etmişler. Kuleliburgaz'a kadar gitmişler. Orada yolun bozuk olduğu anlaşılınca, katar, yolcuları Dedeağaç'a götürmüş. Her ne sebebe dayanıyor bilemiyorum. Tekrar Kuleli istasyonuna getirmiş, oradan da İstanbul'a hareket etmişler.

Yollarda ne kadar zorluk ve eziyet çektiklerini tabii kendileri bilirler. Bizim bunlardan haberimiz olmadı.

12 EKİM CUMA :

Bu gün, etrafta savaşan düzenli birlikler kaleye çekildi. Çarşılarda subaylar görülmeye başladı. Herkes kendi gördüğünü bin bir türlü anlatıyordu. Tanıdıklarımızın yanına giderek bilgi soruyorduk. Bu savaş-

8) Dr. Rıfat Osman A.E., S. 78.

larda, Bulgarlar bizim askerlere karşı bazı hileler kullanmışlar, bu hilelerde de başarılı olmuşlar. Bursa Çekirge taburuna karşı abdest borusu çalarak ve Ezânı Muhammedî okuyarak -Padişahım çok yaşa- diye bağırmışlar. -Atmayınız, biz de sizdeniz.- Demişler. Bizim askerleri kandırarak epeyce kayıp verdirmişler.

Kale bu gün bir bildiri yayınlayarak, kale dışında düşmanla savaşan düzenli tümenin görevini üstün başarı ile tamamladığını ve bundan sonra kaleye çekilerek büyük babaları olan Plevne savunucularına benzetme yapacağını duyurdu. Bu işin içine Plevne savunucuları girince işin uzayacağı anlaşıldı. Lâkin Kolordular ne yapıyordu? Niçin gelmiyordu? Bu, herkese merak idi. Bin türlü söylentiler çıkıyordu. Kolordular Havsa'da imiş, yok Hasköy yönlerinde ilerliyorlarmış. Her ağızda bir değişik anlatış vardı diyebiliriz.

13 EKİM CUMARTESİ :

Bugünün gecesi de sessizlik içinde geçti. Gündüz, toplar aralıklı olarak kaleden ateş ediyordu. Bunlar için anlatılanlar değişik idi. Düşmanı görüpte atıyorlarmış, yok kumandan emir vermiş, bir tek Bulgar askeri görülse atılacakmış. Diğer söylentide, Sarayakpınar'da Bulgarlar istihkâm yapıyormuş, onları oyalamak için atıyorlarmış. Bugünün akılda kalanı bundan ibarettir.

14 EKİM PAZAR

Bu günün gecesi ve gündüzü kaleden hiç bir hareket görülmedi. Kale bir bildiri yayınladı. Kırklareli'ndeki Hilmi Bey'in askeri bilgi ve becerisinden bahsediyorlardı. Hatta, bu günkü kurmayların Hilmi Bey'in öğrencileri olduğunu söylüyorlardı. Bu habere çok memnun olduk.

Bu günlerde top seslerine alıştık. Bu sesler, artık bize olağan gelmeye başladı. Ekim'in ondördüncü gecesi Edirne'den İstanbul'a bir tren hareket etti. Bu tren hasta ve yaralıları götürüyordu. Bu katardan sonra Edirne ile İstanbul arasındaki trenlerin geliş gidişi kaldırılmıştı. İstanbul'dan gelen bir telgrafta, Edirne istasyonunda bulunan tüm makina ve vagonların Çorlu'ya hareketi emredilmiştir.

15 EKİM PAZARTESİ :

Bugün Edirne Kalesi'nde askeri hareket görülmedi. ve tüfek sesi de yoktu. Salı günü düşmana Maraş tarafından baskın harekâtı yapılacağından birliklerin hazırlandığını işittim. Bugün de böyle geçti.

(HURUÇ HAREKETİ)[9]

«1 — Asıl huruç Maraş mıntıkasından yapılacaktı. Buradaki kıt'alar güçlendirilerek mıntıka komutanı Yarbay Celâl komutasında üç ni-

9) Yiğitgüden Remzi, A.E. S. 117

zamiye alayı, üç makinalı tüfek bölüğü, bir süvari ve dört batarya çıkartıldı.

2 — Maraş'ta yapılacak hücumu önlemek üzere aynı günde Batı Cephesinde general Hüsamettin komutasında iki koldan bir huruç tertip edilmişti ki buraya ayrılan kuvvet de bir tümenden fazlaydı. Ayrıca Yassıtepe'den de iki redif taburu çıkarılarak general Hüsamettin kuvvetlerinin sağ yanı takviye edilmek istenmişti.

Binaenaleyh 16 Ekim günü sağdan sola doğru gittikçe kuvvetlenmek üzere dört kolla bir huruç yayılıyordu. Bu huruç kuvvetlerinin kuruluşu (EK 2) de gösterilmiştir.»

16 EKİM SALI :

Salı gecesi baskına katılacak olan birlik, hava karardıktan sonra kışladan hareket etti. Baskın Maraş önlerinde olacaktı. Haber aldığıma göre, kalenin süvari keşif kolu Maraş önlerinde keşif yaparak düşmanı orada zayıf görmüş ve böyle bir rapor vermişti. Bunun üzerine kale kurmayları bu baskını düzenlemişlerdi. Bu hareket gayet gizli tutuluyordu. Maraş denilen yer silahsız bir yerdi. Buranın silahlandırılması savaş başladıktan sonra yapılmıştı. Eğer düşman, buranın silahsız olduğunu elvvelce bilip hücumu oradan yapsaydı, bu hakim tepeleri eline geçirerek daha ilk günlerde şehri bonbardımana başlıyacaktı. Maraş öyle bir yerdir ki tıpkı akça tahtasına benzer. Ben gidip oralarını gezdim ve gördüm. Bizim için oralarda askeri harekette bulunmak çok zordu. Çünkü akça tahtasına benzettiğim bu arazinin dar tarafı bizim elimizde, geniş tarafı ise Bulgarlarda idi. Burada mevzi değiştirmek bizim için zordu. Hatta savaşın başlagıcında işittiğime göre kumandanlar buradan ümitlerini keserek burasını terk etmek niyetindelermiş. Kalenin en kanlı savaşları Maraş'ta olmuştur. Kale savaşlarında, Maraş savaşları kadar şiddetli bir savaş kalenin hiç bir tarafında olmamıştır. Maraş baskını için giden birlikler gece saat yedide piyade ateşine başladılar. Bu çarpışmalar karşılıklı olarak sabaha kadar sürdü. Asıl savaş sabah saat ikide başladı. Maraş tarafından gelen top sesleri şehrin pencerelerini sarsıyordu. Toplar, batarya batarya grup ateşi yaptıklarından, top seslerinde hiç ara yoktu. Yüksek bir evden dürbünle savaşı seyrettik. Her iki taraftan yağmur gibi şarapneller yağıyordu. Maraş tepeleri ateş içinde yanıyordu. Bu savaşlar çok ünlüdür. Buna 15/16 savaşı derler. Akşam saat onikide toplar yine patlıyordu. Fakat, eski şiddeti kalmamıştı. Her taraf karardıktan sonra ateş kesildi. Gece sessizlik içinde geçti. Arkadaşım mümtaz topçu yüzbaşısı İsmail Hakkı Bey bu Salı günkü savaşta bacağının kabasından piyade kurşunu ile yaralanmıştı. Topçu subaylarının piyade kurşunu ile yaralanması biraz gariptir. Çünkü, batarya kumandanları korumalı bir yerde bulunurlar.

Bataryalarını oradan idare ederler. Bizim İsmail Hakkı Bey, hırsından, düşmana çok kayıp verdirmek için düşman piyadesinin kurşun menziline kadar topları yaklaştırmış, ondan sonra gurup ateşine başlayarak hepsini perişan etmiş ise de kendi de yaralanmıştır. Bu günkü çıkış hareketi sonucunda ne elde edildi? Subayların dediğine göre hiç. Faydası şöyle dursun, bize çok zararları vardır. Bunları kendi aklımdan, Değerlendirmemden yazmıyorum. Gördüğüm subayların hepsinin anlattığına bakılırsa, savaşın iyi idare edilmediği ve düşman kuvvetleri hakkında yanlış keşif yapıldığı anlaşılıyordu. O gün baskın harekâtına Gümülcine Tümeni katılmış. Önce bunlar bozulmağa ve kaçmağa başlamışlar. Bunun üzerine diğer asker bozulmaya başlamış. Gittikçe işin ağır korkunçluğu artıyormuş. Hemen nizamiye tümenlerini sürmüşler. Diğer birlikler de bunlara karıştırılarak savaşın önü alınabilmiş. Bu savaşta düşmana bir makinalı tüfek, iki mantilli top, iki cephane arabası kaptırılmış ve düşman, bulundukları yerden bir karış bile geri çekilmemiştir. Yanlış bir keşir yapmak yüzünden bu savaşta pek çok kayıplara uğradık.

«... Maraş kuşatmasında bu günkü Bulgar zayiatı; 1 subay, 5 erbaş, 53 er ölü ile 6 subay, 38 erbaş, 498 er yaralı ve 7 gaibe ki, toplam 608 kişi zayiata malolmuştur.

Türkler ise 2 subay, ile 101 er şehit ve 110 subayla 480 er yaralı zayiat vermişlerdir.

Bu ikinci huruçtan sonra 20 Ekim'e kadar devam eden günler sükûnetle geçmiş, huruçtan meydana gelen zayiatın tamamlanması ile uğraşılmış ve süvari kıt'alarıyle her gün keşfe devam olunmuştur.»[10].

17 EKİM ÇARŞAMBA :

Gecesi sessizlik içinde geçti. Gündüzün, Maraş tarafından ufak tefek çarpışmalar olduğu işitiliyordu. Bunlar ileri karakollarda olan tüfek savaşlarıdır. Bunlara bazan topçular da katılıyorlar. Bu gibi çarpışmalar kalenin cephesinde hemen her zaman olur.

18 EKİM PERŞEMBE :

Bu gün Mazhar Bey'le, öğleden sonra Karaağaç'taki Fransız Hastanesine giderek yararlı olan İsmail Hakkı beyi ziyaret ettik. İsmail Hakkı beye güzel bir oda verilmişti. Yanına girdiğimiz zaman bacağından çıkartılan kurşunla oynuyordu. Kendisini alnından öptüm. Gazasını kutladım. Hastanede oturduğumuz süre içinde, Kazantepe ve Maraş taraflarında ufak tefek çarpışmalar ve top ateşleri sürüyordu. Hakkı Bey bize savaşı anlattı. Bulgarları beğeniyordu. Bunlar, Balkanların Japonları diyordu. Düşman olmakla beraber, her hareketlerini gayet

10) Yiğitgüden Remzi, A.E. S. 121

düzenli yaptıklarını, böyle sürerse, kaledeki askerin, bunlara karşi bir şey beceremiyeceğini söylüyordu. Bizim ise böyle lâflardan canımız sıkıldı. Kendisine veda ederek hastaneden çıktık. Hakkı Bey'i ifadelerinde abartmalı buluyorduk. Kendisini karamsarlıkla suçladık. Sonra anlaşıldı ki, bu arkadaşımızın yargısı pek doğru imiş. Bulgarlar, savaşları siper sayesinde kazanırlar. Kendilerinin ilk işleri, bir adım ilerledikleri gibi, yanlarında bulunan küreklerle siper yapmaktır. İlk hatta bulunanlar hemen bir baş siperi yapar. Bunu yaptıktan sonra kendisini biraz daha ileriye atarak evvelce yapmış olduğu baş siperini geride bulunan birliğe bırakır. Ve kendisi, tuttuğu noktada boş durmayıp yine bir baş siperi yapmakla uğraşır. Evvelce yapılan baş siperlerine sokulan birlik, bu siperi derhal diz siperi yapar. Bunlar böyle ilerledikçe baş siperi diz, siperi de boy siperi halini alır. Diğerleri yattıkları yerlerden birbirlerine direk ve tahta uzatarak bunların üzerlerini örterler. Subayların ifadelerine göre, Bulgarlar sipercilikte olan becerileri sayesinde, şiddetli top ateşi altında kaldıkları halde bu görevlerinden geri kalmamışlardır. Bulgar, içerisine girdiği siperi pek çabuk bırakmaz. Siperin değerini takdir eder ve sonuna kadar dayanır. Kale savaşlarında en birinci koşul, piyadenin güçlü ve dayanıklı olmasıdır. Piyade güçlü olmaz ise topçu bir iş göremez. İşte bugün ziyaretimizde Hakkı Bey Bulgarların bu gibi hareketlerinden bahsetti. bizim de canımız sıkıldı. Bu sözlerin pek doğru olduğunu sonra zaman gösterdi.

19 EKİM CUMA

Önemli bir hareket yoktur. Kaleden ara sıra toplar atılır.

20 EKİM CUMARTESİ :

Ada nahiyesi bu güne kadar göç etmemiş ve köyler bozulmamış idi. Dimetoka taraflarında bulunan yerli Hıristiyanlar bunlara hücuma başlayınca bunlar da kaleye çekilmeye başladılar. Lâkin kaleye girmek kolay değildi. Bunlar, evvela tel örgülere kadar gelirler, kale bunları kabul etmez. Bir iki gün tel dışında bekletilir. Yağmurda, çamurda kalırlar. Ondan sonra bin zorlukla kaleye kabul olunurlar. Bunun sebebini kale kurmaylarına soranlar şu yanıtı almışlardır: Kale halkı kalabalık olacak, sonra yiyecek sıkıntısı çekilecekmiş. Kalede yiyecek biterse, bütün kale halkının ölme olasılığı bulunduğundan bu kadar kimseyi öldürmektense, köylüleri kale dışına bırakıp kale halkını onlara tercih ederlermiş. Yani, çok kimsenin yok olacağına daha az kimsenin yok olması iyi imiş. Bu söz, kale kurmayı olan Binbaşı Fuat Bey'den işitilmiştir. Bu kurmayın yargısına bakınız. İşte, kalenin yazgısı bunların eline bırakılmıştı. Savaş başlamadan evvel tüm köylüler başvurdular. O zaman hepsi yiyecek tahılları ile geliyordu. Kabul olunmamışlar, bu defa

yiyeceksiz ve çıplak olarak geldiler. Bir iki gün eziyetten sonra ister istemez kabul edildiler. Ben bu kadar yazacağım. Daha fazla yazabilirim. Kişilere dokunmaktan çekindiğim için bu kadarla yetineceğim. Daha çok yazanlar da bulunur.

Bugün kale duyuru yayınladı. Kolorduların saldırı hareketlerine başladıkları belirtiliyordu. Herkes sevindi. Bir kaç güne kadar, ordular kaleye yaklaşıyorlar, kale de Doğu Cephesinden çıkış hareketi yaparak bizi kuşatmadan kurtarıyordu. Kaleden zaman zaman patlatılan toplarla akşam oldu.

21 EKİM PAZAR :

Sabahleyin, öğlen üzeri, akşam üzeri batı Cphesinde bulunan düşman tarafından kalelere şarapneller atıldı. Kaleden bunlara karşılık verildi.

22 EKİM PAZARTESİ :

Sabahleyin kalelerden toplar atıldı. Bunlar önemsiz şeylerdi. Bulgarlar, Kayapa köyüne geldikleri zaman Edirne'nin suyunu kestiler. Çeşmelere ve hamamlara su gelmediğinden hamamlar kapandı. Halk, kuyu ve nehir sularını içiyordu. Evlerinde yanar hamamları bulunanlar kuyulardan su çekip hamamlarında ısıtarak yıkanıyorlardı. Arkadaşımız, vilâyet eski tercümanı İbrahim Efendinin evinde yanar hamam olduğundan, bugün özel olarak bize hamamı yaktı. Orada gidip yıkandık. Kuşatmada böyle bir hamam yapmak herkese nasip olur şeylerden değildir. Bu günlerde piyasada şeker bulunmuyordu. Kimin elinde şeker varsa sakladı. Mevki'i Müstahkem komutanlığı şekere dört buçuk kuruş fiat koyarak, fazla fiatla satanların askeri mahkemece cezalandırılacaklarını duyurdu. Bunun üzerine şeker tamamen ortadan kalktı. Eğer bu duyuru olmasa idi, belki, yedi-sekiz-on kuruşa kadar şeker bulmak mümkün olacaktı. Tuz işi de tıpkı böyle oldu. Biz bunları yine buluyorduk. Lâkin, gayet gizli satılıyor ve bir kaç elden geçiyordu. Satan adamın kim olduğu belli olmuyordu. Bir okka şeker, aracılarla elden ele geçerek, üç dört kişi bu satıştan faydalanıyordu. Bu günlerde, şeker, gizli olarak bir mecidiyeye alınır iken, daha sonra yüz kuruşa kadar çıktı. Sonra, bir zaman geldi ki, yüz kuruşa da bulunamadı. Tuz seksen kuruşa satıldı.

Bugün, muhtarlar, mahalleleri gezerek ne kadar göçmen var ise hazır olmalarını ve çarşamba günü hazırlanacak bir kervan ile Uzunköprü tarafına gönderileceklerini haber verdiler.

23 EKİM SALI

Bugün gezici bir birlik, Doğu Cephesinde Sazlıdere yönüne, diğer bir birlik de Güney Cephesinden hareket edip Pamukdere taraflarına

doğru ilerlemiş iseler de hiç bir şeye rastlayamadıklarından akşam üzeri geri dönmüşlerdir. Diğer cephelerden aralıklı atılan toplarla akşam oldu.

24 EKİM ÇARŞAMBA :

Bugün Maraş ve Karagöz Tabya yönlerinde epeyce savaş oldu. Kalelerden şiddetli bombardıman yapıldı. Sonucun ne olduğunu anlayamadım. İsmail Hakkı Bey hastaneden evine geldiğinden, Mazhar Beyle gidip kendisi ile görüştük. Hakkı Bey, bugün bize biraz teselli verdi. Böyle savaşlarla Bulgarların kaleyi düşüremiyeceklerini söyledi. Gece saldırılarından hiç bir fayda sağlanamaz dedi. Bugün polisler ve jandarmalar, köylüleri zorla kaleden çıkarmak için sabahtan çalışmaya başladılar. Zavallı köylülerin bir kısmı, iki gün yağmur ve çamur içinde gelerek, henüz medreselere ve mahalle camilerine yerleşmişlerdi. Bunlar gitmek istemedikçe zabıta memurları zorluyordu. Kadınlar ağlıyordu. Hükûmet, bunları kale dışına çıkarıp düşmana kurban verecekti. Hükûmetin kendi vatandaşlarına karşı olan şu eylemine şaşmamak mümkün değildi. Köylülerin çıkarılması için emir nereden verildi. Bunu da bilmiyorduk. Karanfiloğlu çarşısında bulunan medreselerden birinde bir köylü, polis memuruna bir ricası olduğunu söyledi. Polis dinliyordu. Köylü dedi ki : — Efendi çok rica ederim, Bulgar bayrağı nasıl yapılır bana öğret. Veya, parasını vereyim satın al. Polis bu söze şaştı. Köylü devam ile — Ben buraya İslâmın arasına korunmaya geldim. Sizin böyle yapacağınızı bilseydim hiç gelmezdim. Eğer bana bir iyilik yapmak istersen, elime Bulgar bayrağı ver. Ben gidecek yerimi bilirim - Dedi. Polis efendi bu sözlere kızdı. Zorlama gücünü daha ziyade artırdı. O gün zavallı köylüleri bir kafile yaparak ve yanlarına da bir bölük asker vererek kale dışına yolladılar. Lâkin, ileri gitmek mümkün olmadı. Çünkü, düşman kalenin her tarafını sarmış, bu zamana kadar açık bulunan Havsa, Ada nahiyesi Bulgarlar tarafından işgal edilmişti. Bir bölük mustahfız askeri ne yapabilirdi? Bunlar gittikleri gibi geri döndüler. Burada şunu da belirteyim ki, Ada nahiyesi bu güne kadar açık durduğu halde bu köylerin saman ve ekinlerini taşımadıkları gibi, taşıyacak olanlara da izin vermediler. Kim yiyecek tahıl getirmek istedi ise yasakladılar. Bu yazdıklarıma bütün Edirne halkı ve köylüler tanıktır. Bunların nedeni, bilmem kale kumandanından sorulacakmıdır? Bunlar; kumandan, koruyucu değil, halkın başına bir dert kesildiler. Lâkin, ne çare ki, vatan ve din bağlılığı, insanı böyle nazik zamanlarda susmaya davet ediyor. İnsan, bu fenalıkları gördüğü halde, beslediği ümit üzerine, vatanıma bir fenalık yapmayayım diyerek kumandanların yaptıklarını beğenmeğe ve susmaya mecbur oluyor. Bunlar pek acı günlerdir. Ümid ederim ki, ilerde bunları yazacak kalemler vardır.

25 EKİM PERŞEMBE :

Bu sabah saat üç sıralarında Kazantepe tarafında başlayan top atışı, gittikçe şiddetini artırarak Maraş yönlerine de bulaştı. Saatler geçtikçe ateşin ve savaşın şiddeti de artıyordu. Daha sonra, savaş güney tarafına da bulaştı. Edirne'nin bu çevresi bugün adeta yanıyordu. Savaş, gecenin dörtbuçuğuna kadar sürdü. Bu saatten sonra eski şiddetini yitirerek tüfek sesleri ve aralıklı top atışları sabaha kadar sürdü.

Bu gece, Kasım'ın birinci gecesi idi[11]. Bulgarların ne olursa olsun, Maraş'ı düşürmeyi kararlaştırdıkları anlaşıldı. Bu savaşa dair sonra aldığım bilgi şöyledir; O gün Bulgarlar, Maraş'a karşı şiddetli hücumlar yapmışlar bizim kahraman topçularımızın bu savaşta gösterdikleri direnci tarih pek parlak yazacaktır. Edirne kalesinin ünlü savaşlarından biri de budur. Buna 25/26 savaşı derler. Bu gün düşmana pek çok zayiat verilmiş ise de bizim de yaralı ve zayiatımız çoktur. Bir çok subayımız ve tabur komutanları, askere gayret vermek için avcı hatlarına kadar sokulmuşlar, bazısı şehit olmuş, bazısı da yaralanmıştı. Subaylar bu savaşta pek çok kusur sayarlar. Savaş yine iyi idare edilmemiştir. İhtiyat ve redif birliklerinin kaçışları bu savaşta yine başgöstermiştir. Bu savaşlarda bozgunları onaran zavallı nizamiye tümenleridir. Hangi kanat bozulsa derhal oraya yetişirler ve düşmanı perişan ederler. Şurada, Maraş'ın nasıl bir yer olduğunu tarif edeyim. Maraş köyünden çıkılıp üçyüz metre ileri gidilince bir tepe vardır. Buraya Maraş-Tepe derler. Bu tepenin arkasına ağır obüs topları yerleştirilmiştir. Tepenin sağ ve sol kanatları ovadır. Sağ tarafı tren yolu, daha öbür tarafı şehirdir. Sağ kanattan düşmana ilerlemek olasılığı yok gibidir. Sol kanat ise, ova olmakla beraber, bataklık ve ağaçlıktır. Lâkin düşman tarafından hücuma burası uygundur. Bu Maraş-Tepe'nin sol gerisine gezici bataryalar yerleştirilmiştir. Bunların yerleri hiç uygun değildi. Adeta açıktan ateş ediyorlardı. Onlar düşman toplarını göremedikleri halde, düşman onları istediği gibi görüyordu. İşte, bu kadar zorluklar içinde topçularımız pek kahramanca savaşmışlardır. Düşman Maraş'ı, Koyunlu ve Kemal sırtlarından ateşine alıyordu. Düşünmeli ki, askerlerimiz, ne kadar zorluk içinde bulunuyordu. Ben diyebilirim ki; bizim bir takım beceriksiz kumandanlarımızın kusuru olarak, en önemli noktaları düşmanın eline verdik. Bu günün savaşını, topçu subayı bir arkadaşım anlattı. İleri mevzide, topçu yüzbaşısı Şumnulu Tevfik Efendinin bataryası bulunuyormuş. Tevfik Efendiyi tanırım. Kendisi gayet ciddi ve inatçı bir zattır. O gün aralıksız ateş etmiş. Akşama doğru, bizim piyade askeri bozulup geri çekilmeye başlamışlar. Etrafta olan topçular ağırlıkları alarak geriye çekilmişler. Tevfik Efendi, dayanıklılığını hiç yitirmeden ve

11) Bu, eski tarihte gün hesabı ile yapılan mevsim geçitlerinden olan kasımdır

piyadenin çekilmesine önem vermeden ateşe devam ediyormuş. Her taraf kararmağa başladığı sırada piyadelerimiz çekilerek, Tevfik efendi için topların kamalarını alıp çekilmekten başka çare kalmamış. Çünkü, düşman epeyce yaklaşmış. Tevfik efendi ateşe hep devam etmiş Nihayet hava epeyce kararmış. Her iki taraf birbirlerini göremez hale gelmiş. Lâkin, topların devamlı ateş etmesi düşmanın cesaretini kırmış. Önünde piyadesi olmayan bir topçu, olduğu noktada nasıl dayanabilir? İşte Bulgarlar, bu düşünceye kapılarak yanılmışlar ve gece hücumundan vazgeçmişler. Eğer bu hali bilip, o esnada zorlu bir hücum yapmış olsalardı, Maraş cephesi çoktan düşmüş olacaktı. Geride bulunan kumandanlar, Tevfik Efendinin ateşi kestiğini görünce esir olduğuna hükmetmişler, sonradan iş anlaşılınca, bu kahramanın boyunlarına sarılıp alnından öpmüşlerdir. Tevfik Efendinin Şevket ve Emin efendi isminde iki teğmeni vardır. Bu savaşta bu zatların da gayretleri övülmeye değer. Bu gün böyle geçtikten sonra, askerce gereken tertibat alınarak ertesi günün savaşına hazırlık yapılıyor.

«25 Ekim saat 9.35'ten itibaren Bulgarlar Maraş mıntıkasına şiddetli topçu ateşine başlamışlar ve bu ateş gittikçe şiddetini artırmıştır. Mıntıka ancak elindeki zayıf topçu ile karşılık vermeye çalışıyordu. Düşmanın bir saldırı hazırlamakta olduğu kanaatı hasıl olmuştur. Mevzide bulunan 32 inci ve 33 üncü alaylara mevzilerini kat'iyen terketmemeleri ve her ne pahasına olursa olsun savunmaya devam etmeleri emredildi.

— Saat 19.30 Maraş mıntıkasının her tarafı cehennemi bir ateş altında bulunuyordu.

— Saat 20.45'ten itibaren felâket haberleri gelmeye başladı.

— Yeni ileri sürülmüş olan 33 üncü alayın 3 cü taburundan gelen raporda, tabur komutanı bir kaç şarapnelin tabur üzerinde paralanmasıyle 3 subayla 30-40 erden ibaret bir kuvvetle muharebe hattına katıldığı bildiriliyordu. 32 ci alay tamamen dağılmıştı. 33 cü alay siperlerinin düşman eline geçtiği ve artık felâketin baş göstermekte olduğu zannolunuyordu. Ya muzaffer olmak veya ölmek için kesin kararını vermiş mıntıka komutanı general İbrahim, topçuların derhal topları başına gitmelerini ve orada ölmelerini, aksi halde derhal kurşuna dizileceklerini bildirdi.

Gecenin etkisi ve bilhassa Müslüman olmayan bazı unsurların gerilerde karşıt yönden yaptıkları ateşler düşmanın cehennemi ateşi ile birleşiyorlar ve ileri hatlara kadar gerilerde de bir karma karışıklık hüküm sürüyordu.

25-26 Ekim gecesi 32 ci alay bölgesinde geçen üzücü olaylara rağmen diğer bir çok birlikler fedakârane muharebeler yapmışlar ve tek

vak'alar halinde kalmakla beraber pek çok kahramanlıklar görülmüştür[12].

Birinci Tümen Komutanlığı da yapmış olan 4 cü Nişancı Alay Komutanı Celâl, Bulgar Generali Kirkof'tan naklen şöyle anlatıyor :

— 26 Ekim günü yapılan karşı saldırı ile Yeşil Tepe'ye atılan düşman, Mt. lerini yerleştirerek savunmaya çalışıyordu. 4. Nişancı Alayının 2. Taburu buraya saldırmak istiyorsa da Mt.'ların ateşi karşısında başaramıyordu. Altıncı bölükten Karahisarlı Hüseyin Çavuş yanına aldığı üç dört kahramanla düşman mevzilerine atılınca Mt.'ları kaçıyor fakat Hüseyin çavuş tüfek başında kalmış olan düşman Bulgar subaylarının yakasından yakalıyarak beraberce tepeden aşağıya yuvarlanıyorlar.

Hüseyin Çavuş, elinden kurtulmak için çabalayan Bulgar subayını sırtına alarak geri getirirken bir düşman kurşununun isabetiyle şehit oluyordu. Aynı kurşun Bulgar subayını da telef ediyor. Bunun üzerine düşman tekrar tepeye saldırıyor. Nişancı Taburunun bundan sonra yaptığı teşebbüsler de bir sonuç vermediğinden artık hücumdan vaz geçiliyor ve karanlıkta basmağa başladığından her taraftan ateş kesiliyor.

Güney Cephesinde ise 25 Ekim günü cereyan eden muharebe sonunda Kartaltepe Bulgarların eline geçmiş bulunuyordu[13]».

(Dr. Rıfat Osman da:)

«Ekim'in 25. günü ilk defa olarak Güney Cephesinde de çatışma başladı. Bu hâl artık kalenin Bulgarlar tarafından kuşatılmasının tamamlanmış olduğunu anlatıyordu. Kalenin bütün cephelerinde piyade ve topçu muharebeleri devam ediyordu. Şehrin kenar mahalleleri, medreseleri, camileri, mescitleri ve kiliseleri etraf köylerin perişan ahalisi ile dolmuş idi. Çoğu zahirelerini getirmemişler veya kale etrafında dolaşan yağmacı Bulgar çeteleri tarafından soyulmuşlardı. Bununla beraber civardaki erzakı kale içine çekip depolamak hususunda kale komutanlığına düşne görevde de pek çok kusur olduğunu söylemek gerekir.

Gaz, tuz ve şeker gibi ihtiyaçların fiatı beş on misli yükselmeye ve Kasım'ın haftasında ise kalmamağa ve kısa bir ihtikâr devri geçirip tamamen yok olmaya başladı.»[14]

26 EKİM CUMA :

Sabahtan savaşın şiddeti yine başladı. Hiç aralıksız, mısır patlağı gibi, tüfek sesleri gayet açık olarak işitiliyordu. Bulunduğumuz evin üst katından dürbünle savaşı seyrediyorduk. Maraş tepesi ve ilerisinde bu-

---

12) Yiğitgüden Remzi, A.E. S. 134-138.
13) Yiğitgüden Remzi, A.E. S. 134-138.
14) Dr. Rifat Osman: A.E. S. 78.

lunan Papastepesi ateşlere yanıyordu. Düşman, bu tepelere yağmur gibi şarapnel ve lâğım daneleri atıyordu. Buraları bizim topçuların mevzileri idi. Yer değiştirmek için arazi uygun değildi. Ogün savaş sekize kadar gayet şiddetle devam ettiği sırada askerimiz yine bozulmuş. Bu sırada, örnek alayının gayet kahramanca bir süngü hücumu galibiyeti bizim tarafımıza çevirerek düşmanı berbat ve perişan etmiş, üzgün bir halde bulunan kurmayların yüzünü güldürmüştür. Bulgarların ifadesine göre, bu Maraş savaşında yalnız Zagra alayından bin dörtyüz ölü verilmiştir. Bu 25/26 Savaşını harp tarihi kim bilir nasıl yazacaktır. Ne yazık ki, kalenin düşüşü ile subayların yazmış oldukları harp gazeteleri de mahvolmuştur. Öğrendiğime göre, merhum Tevfik Efendi bu 25/26 Savaşını pek iç yakıcı bir şekilde yazarak o gün yapılan hataları birer birer saymıştır[15].

27 EKİM CUMARTESİ :

Bu gün öğleden sonra Mazhar Bey'le birlikte görüşmek için İsmail Hakkı Bey'in evine gittik. Biz orada iken kapının önünde bir otomobil durdu. Pencereden baktık. Kale kurmay subayları Fuat ve Remzi Beyler, yaralı olan Hakkı Beyi ziyarete gelmişlerdi. Biz orada iken bunların gelmesine memnun oldum. Çünkü, savaşa ve kolordulara dair bilgi alacaktık. Böyle bir sırada, kale kurmayları ile özel olarak görüşmek, onlardan bilgi almak her kula nasip olur şeyden değildi. Bulunduğumuz odaya geldiler. Hakkı Bey'le biraz alay ettiler. Savaşa dair bir şey söylemiyorlardı. Bir zaman boş şeylerden bahsettikten sonra 25/26 Savaşından söz açıldı. Bu savaşın başlangıcından adeta ümitlerinin kırıldığını, örnek alayın süngü hücumu üzerine savaşın renginin değiştiğini anlattılar. O günün gecesi, düşmanın yine bir hücuma kalktığını ve yine süngülerle karşılaştığını, bundan sonra rahat oturacağını anlattılar. Bu sırada Hakkı Bey kendileriyle Fransızca görüşmeye başladı. Ben Fransızca bilmediğim için bir şey anlıyamıyor isem de, adeta anlayacakmış gibi dinliyordum. Her sözlerinde Maraş sözcüğü geçiyordu. Sohbet esnasında kolordulardan bahsedildi. Bunlara dair bir şey söylemediler. Yalnız, Remzi Bey'in ağzından «ah! Kolordu» kelimesi çıktı. Bu söz benim hoşuma gitmedi. Öyle anlaşılıyordu ki, kolordulardan bize fayda olmayacak. Onbeş güne kadar her şey belli olur denildi. Demekki ordular onbeş güne kadar gelecekti. Hakkı Bey, kurmaylar gelmezden önce, askeri haritanın üzerinde bize, kolorduların durumu ve Bulgar kuvai külliyesinin de ne durumda olduğunu gösterdi. O gün Hakkı Bey'in tarifine göre, ordularımız Pınarhisar'ı, Burgaz, Babaeski bölgesinde üç kola ayrılmış. Bir kol da Dimetoka üzerinden sarkmış. Bulgar

15) Efenolii mumaileyh (Adı geçen efendi) sonraki savaşlarda şehid olmuşdır. Kabri Timurtaş, camiinin avlusundadır. (Bu not, H. Rakım Ertür'e aitdir.).

kuvai külliyesi de, bizim bu üç kolordumuzun arasına girmiş bulunuyordu. Hakkı Bey'in ifadesine göre, Bulgarların bu hareketi aklını yitirmişlikten başka bir şey değildi. Napolyon gibi bir kumandan olsa, Bulgar ordusunun bu gün tamamen esir olacağını söylüyordu. Bu haberlere çok memnun olduk. Biz bunları kurmay subaylar gelmeden önce görüşüyorduk. O gün, Maraş tarafından yine devamlı toplar patlıyordu. Bunların ne olduğunu misafirlerden sorduk. Dünkü savaş üzerine düşmana küçük bir gösteri yapıldığını ve askerimizin zinde olduğunu göstermek için saldırı yapıldığını söyledi. Misafir beyler kalktılar, bize veda ederek sofaya çıktılar. Hakkı Bey bunları uğurlamak için beraber çıkmıştı. Sofada bir süre gizli olarak Fransızca görüştüler gittiler. Hakkı Bey yanımıza geldi. Dışarıda ne görüştüklerini sordum. Biraz düşündü. Kolorduların Silivri ve Çatalca tarafına çekildiklerini söyledi. Pek üzgündü. Bu sözler yalan değil bir hakikattı. O gün ve gece uykum dağıldı. Daima bunları düşünüyordum. Ümitlerim havaya uçtu. Halktan pek çok kimsenin bunlardan haberi yoktu. Çok sürmedi. Bu haber kulaktan kulağa duyuldu. Şimdi yeniden ümit bekliyorduk. Çünkü, planda bu da varmış. Kolordular Çatalca hattına çekilip, düşmanı kendi memleketinden uzak bir mesafede bulundurarak yoksulluklar içinde yeneceklermiş. Bu günün hatıraları bundan ibarettir.

28 EKİM PAZAR :

Kalenin bazı yönlerindeki çarpışmalarla akşam oldu. Gece saat beşte, Mazhar Beylerde yatacağımız sırada, uzaktan uzağa top sesleri işitildi. Pencerelere koşup Batı Cephesine baktık. Bulgarlar bu cephede top ateşi açmışlardı. Devamlı surette istihkâmlara şarapnel, dane atılıyordu. Tüfek sesi işitilmiyordu. Kalelerde hiç bir hareket görülmedi. Ateşe cevap vermediler. Önem vermedikleri anlaşıldı. Düşman yarım saat kadar ateş ettikten sonra ateşi keserek sustu.

29 EKİM PAZARTESİ :

Kale etrafında küçük çarpışmalar oldu. Bu gün öğlene kadar İstanbul ile Edirne arasında telgraf haberleşmesi devam etti. Öğleden sonra haberleşme kesildi. Düşmanının her tarafı istila ettiği anlaşıldı. İşte şimdi tam bir kuşatma olmuştu. Bu günlerde, nehirler taşıp Ada yöresine yayılmıştı. Bu yörede düşmanın büyük bir kuvveti keşfedildiğinden, suların taşmasından faydalanılarak düşmanı sıkıştırmak için Güney cephesine kuvvet gönderildi. Savaş Kartaltepe karşısında olacak. Düşmanın elinde bulunan bu önemli tepe alınacaktı.

30 EKİM SALI :

Sabahleyin Kazantepe tarafında şiddetli bir savaş başladı. Savaş, gittikçe şiddetini artırdı. Bu savaşa Sinekli, Arda, Maraş istihkâmlarında bulunan birlikler de katıldı. O gün belediye dairesinden bu sava-

şa baktım. Düşman tarafından atılan daneler Sinekli ovasına düşüyor, şarapneller patlıyordu. Gelenlerden, gidenlerden bir şey anlaşılmadığı söyleniyordu. Hangi cepheden hücum edilse, düşmanın çok fazla kuvvetine rastlanıyordu. Ne zaman geldi? Ve ne zaman kale etrafına bu kadar istihkâm yapmıştı? İşte bu haller, bu milletin ne kadar çalıştığını bize gösterdi. Bu gün topçuların pek şiddetli olan ateşlerine karşı düşman istihkâmları adeta parmaklık gibi oldukları halde, iki-üç kişi kalıncaya kadar siperlerinde direnmişler, nihayet, akşam üzeri saat sekiz kararlarında siperleri boşaltmağa başlamışlardır. Savaş gece oluncaya kadar sürdü. Düşmana da bize de pahalıya mal oldu.

«30 Ekim günü muharebe gün ağarması ile derhal başlamıştı. Düşman Ardakaya sırtlarında bulunuyor ve şiddetle dayanıyordu. Öğleye doğru muharebe pek ziyade şiddetlenmiş ,düşman Maraş ve Batı mıntıkalarına karşı da topçu ateşine başlamıştı. Muharebenin çok kritik bir şekil aldığı anda Kartaltepe'de bulunan mürettep alayın yakınına sürülen iki top faydalı olmuştur.

Piyade taburunun ilerlemesine rağmen bütün bataryalar düşman mevziine ateş ediyordu. Topçu ateşi altında sarsılmaya başlayan düşman saat onüç kırkbeşten itibaren parça parça geriye çekilmeye başlamıştı. Akşama kadar düşman bütün mevzii boşaltarak kısmen Tatarköy Güney ve Batı sırtlarına, kısmen de Seymenli sırtlarına çekildi ve yalnız ateşle takip olundu. Bulgarların Kartaltepe[16] Muharebesindeki zayiatının yüzde doksanı topçu ateşindendir.»[17] (kroki EK-).

İşittiğime göre, İngiliz konsolosu bizim bu günkü savaşımızı çok beğenmiş. Şimdiye kadar olan savaşları, çete savaşları kabul ederek bu günkü savaşın savaşa benzediğini söylemiştir. Bazı kimseler bu savaşın, Dömeke Savaşı gibi bir şey olduğunu söylediler. Galibiyet bizde kalıp, Kartaltepe denilen o önemli tepe geri alındı. Korunmasına Gümülcüne Taburları bırakıldı.

31 EKİM ÇARŞAMBA :

Sabaha karşı saat oniki. Batı cephesindeki Karagöz ve Yassıtepe istihkâmlarına düşman tarafından bir saldırı olmuş ise de, hiç bir etkisi olmayıp düşman püskürtülmüştür. Akşama kadar başka olay yoktur.

1 KASIM PERŞEMBE :

Bu sabah, yine saat 12,00 de, Bulgarlar Maraş'a saldırıp ateş açtılar. Bir süre savaştan sonra susmağa mecbur oldular. Bu günden itibaren Doğu cephesi de savaşa başladı. Kıyak Tepesindeki istihkâmlarda

---

16) Bu Kartaltepe Maraş mıntıkasındaki Kartaltepe olup Papastepe'nin Batısındadır.

17) Yiğitgüden Remzi, A.E. S. 148

ara sıra ateşe başladığından, Bulgarların o tarafa henüz geldikleri anlaşılıyordu.

2 KASIM CUMA :

Maraş Cephesinde sabahtan başlayan ateş öğlene doğru gittikçe şiddetini artırdı. Bulgarlar bütün kuvvetiyle Maraş'a saldırıyordu. Topların grup ateşi memleketin binalarını sarsıyordu. Bugünkü savaşta, Yüzbaşı Şumnulu Tevfik Efendi, Binbaşısı Hacı Hasan Efendi ile birlikte bataryalarının yanlarında şehit olmuşlardı. Nasıl şehit olduklarını Teğmen Şevket Efendi'den dinledim. Tevfik Efendi gözetlemede bulunuyor, Binbaşı Hacı Hasan Efendi de onun yanında bir yerde oturmuş peynir ekmek yiyormuş. Bu sırada, bir lağım danesi tam isabet gelerek önlerine düşmüş. Topraklar havaya kalkmış. Gürültü gittikten sonra her ikisini de ruhlarını teslim etmiş olarak bulmuşlardır. Ateşkes zamanında Maraş'a gittim. Bunların şehit oldukları yeri gördüm. Bu iki değerli kişinin şehit olması üzerine askerin moral gücü bozularak ağlamağa başlamışlar. Teğmenleri olan Şevket Efendi'nin son çabaları ile asker biraz geriye çekilip dinlendirilmiş, sonra bataryanın kumandası Şevket Efendi'ye verilerek bu genç çocuk ateşkes zamanına kadar orada savaşmıştır. Maraş'ın bu günkü şiddetli savaşı sürdüğü sırada doğu cephesi de savaş ediyordu. Bu cephede bulunan taburlar Kırkkilisa, Vize, Gelibolu, Hayrabolu taburlarıdır. Bu günlerde Edirne üzerinde Bulgarların uçağı geçiyor, halka bildiri atıyordu. Bulgarlar duyurularında halka seslenerek diyorlardı ki: «— Edirne'yi bin topla kuşattık. Geliniz, teslim olunuz. Ey Edirne halkı sizi zalim memurların ellerinden kurtaracağız. Bulgar orduları her yerde muzafferdir.» Anlamında idi.

Bunun üzerine kale bir bildiri yayınladı. Asıl belgesi elimde bulunduğundan aynen yazıyorum[18].

İ L Â N

1 — Bulgarların uçak ile öteye beriye bildiri attıkları görüldü.

2 — Adı geçen bildirideki yalanlara inanılmaması için kale kumandanlığı, aşağıdaki bilgiyi halka duyurur.

3 — Gezici ordumuz, düzenli olarak kahramanca savaşına devam ediyor.

4 — Ordumuzun Kırkkilisa, Lüleburgaz yöresine çekilmesi sırf askeri planımız gereğindendir.

5 — Komanova ve civarında perişan olan Sırp ve Bulgar ordusu artık başını kaldıramaz bir haldedir.

---

18) As. T. ve str. E. Bşk. Arş. No 6/12112, kls. 635, Dos. 10, Fih. 1-8

6 — Allahın yardımı ile, yakın zamanda kahraman ordumuz karşısında sırtını çevirecek olan düşmanın halini yakında öğrenirsiniz.

7 — Kalemiz, bin topa ve yüzbinlerce askere karşı koyacak ve aylarca savunabilecek bir haldedir.

8 — Kalemiz her türlü saldırı ve hasardan korunur.

9 — Bulgar bildirilerine veya diğer kötü dedikodulara kapılarak telaşa düşmeye yer yoktur. Zalim Bulgarların yaktıkları İslâm köylerinin dumanlarını, kestikleri İslâm kadın ve ihtiyarlarının kanlarını halkın çoğunluğu gözleri ile görmüştür.

10 — Kan dökmek istiyenler bunun ne kadar pahalıya mal olduğunu Allah'ın inayeti ile az zaman sonra öğreneceklerdir.

11 — Kale komutanlığı halktan sakinlik ve güçlülük ile sabır ve dayanma bekler.

Edirne Mevki'i Müstahkem
Kumandanı
Ferik Mehmet Şükrü

Bu günlerde çıkan başka bir bildiri şöyledir :

Edirne Mevki'i Müstahkem Kumandanlığı
Erekânı Harbiyesi

BEYANNAME

1 — Rumeli'i şahanede bulunan Batı ordusu, Yunan hududunda kesin zafere kavuşmuş ve yapılan savaşta düşmandan bir çok silah, esir ve top ile bir çok cephane arabası ele geçirmiştir.

2 — Savaştan sonra Yunan ordusu takip olunarak, takip sırasında bir çok top, silah ve cephane ile sağlık araç ve gereçleri, ilâç vb. elde edilmiştir.

3 — Batı ordumuz, aynı zamanda Sırp ordusuna büyük kayıplar verdirmeye devam etmekte olup, bir süvari bölüğü tamamen yok edilmiş ve bir çok silah ile düşman bayrağı ganimet olarak alınmıştır.

4 — Çorlu yöresinde yapılan çarpışmada Bulgarların bir süvarı bölüğü berbat edilmiş ve birçok silah ve hayvan elde edilerek hayvanlar süvari erlerimize dağıtılmıştır.

5 — Ekim'in 25 ve 26 ıncı günlerinde Maraş bölgesinde yapılan kanlı çarpışmada düşmana birçok kayıplar verdirilmiş ve düşman tutunduğu siperlerden askerlerimizin süngü hücumu ile geri püskürtülmüş ve ta! Koyunlar sırtına kadar kahramanca bir surette takip olunmuştur. Yüzlerce silah kazanılmıştır.

6 — Doğu Gezici Ordumuz, düşmanla, düzenli olarak ve soğuk kanlılıkla savaşmakta olup, Allah'ın yardımı ile yakın zamanda düşmanı önüne katacağı beklenmektedir.

Mevki'i Müstahkem Kumandanı
Ferik
MEHMET ŞÜKRÜ

Bu bildiriler bu günlerde yayınlanmıştır.

3 KASIM CUMARTESİ

Kalenin bazı cephelerinde çatışma oldu. Bu günlerde, fırınlarda ekmekler daha fırından çıkarken halkın ellerinde yağma gibi gidiyordu. Polis ve askeri kanunları[19] bu durumu önleyemiyorlardı. Bağıran, ağlayan, kadın, çoluk çocuk, fırınların önünde nöbet bekliyorlardı. Ekmeklerin renkleri değişti. Has ekmek bulmak olanaksızdı. Lâkin, Zindanaltı Caddesindeki has akmek çıkaran fırın sabahları beyaz ekmek çıkarıyor, bu ekmekler ön plândaki üst düzey yöneticilerine gidiyordu. Yiyecek işi güçleşiyordu. Fabrikatör Fındıklıyan Kumpanyası halka ve askere un öğütüyor, satıyor ,etekler dolusu para kazanıyordu. Bu kumpanya yalnız değildir, bunların dışardan ortakları da vardı. Fabrikada sivil ve asker birkaç ilgili o gece toplanırlar, listelerini düzenlerler. Edirne'de Hüseyin ve İbrahim Bey fabrikaları da vardır. Bunlar boş durur, işlemez. Çünkü, işletmezler. Bunlar Şükrü Paşa'ya kim bilir ne türlü anlatılıyordu. Eğer kale düşmeseydi, bu hesaplar bunlardan elbette sorulacaktı. Ben ümit ederim ki, bu millette bu hesapları soracak kimseler bulunacaktır. Âşar ambarından, askere bulgur yapılmak üzere en iyi cinsten buğday alınıp Fındıklıyan fabrikasına gönderilir. Önce buna fiat açılır. Güya, açık artırmaya konulur. Fındıklıyan efendiden uygun istekli yoktur. Hüseyin ve İbrahim Bey'ler gidemezler. Çünkü kendileri önceden tehdit edilmişlerdir. Fındıklıyan Efendi kaç kuruşa isterse öyle yapar. Bunlar bizim işittiklerimiz bir takım şeylerdir. İşitmediğimiz gizli kalan kim bilir ne kadar çok sırlar vardır. Ümit ederim ki, ilgililer, bunları milletin gözü önüne serecek ve suçlular da hak ettikleri cezayı bulacaklardır.

Çünkü bunlar, kale ateşlerle yanarken, şehir bombardıman edilirken, halkın büyük bir çoğunluğu bir lokma ekmek için saatlerce fırınların önünde nöbet tutarken, zevk ve sâfa içinde yaşıyorlardı

Son zamanlarda zabıta memurlarında da görevlerini kötüye kullanmaya başlayanlar görüldü.

---

19) Eskiden askeri inzibat erleri boyunlarına, üzerinde KANUN yazan yarım ay şeklinde madeni pilaka takarlardı. Bu nedenledirki bunlara bu ad verilirdi.

Fırınlarda ekmek saklamak, sonra el altından çok fazla fiatlarla sattırmak olağan bir durum gibi olmaya başladı.

Bu günlerde tekel tütünleri de bitti. Dairelerde mevcut tütünleri tekel dükkânlara vermiyor, merkez kumandanlığının emrine hazır bulunduruyordu. Biz de bir subay arkadaşımızın aracılığı ile tütün alıyorduk. Durum daha sonra başka şekle girdi.

Tütün almak isteyen birlikler inzibat dairesinden alıyordu. Bunu anlamak gayet kolaydır. Tekelin satıcıya bıraktığı yüzde on, inzibat subayı olan efendilere kalıyordu. Bu kuşatmada dönen dolaplar pek çoktur. İşte bizi şimdiye kadar mahvetmeye çalışan ve neticede mahveden etkenin ne olduğu bu olaylardan pek güzel anlaşılır. Ateş içinde bulunduğumuz halde şahsi çıkardan başka bir şey düşünmediğimiz ve bir de ahlâkımızın bozulmasıdır. Ben bunları kıyamete kadar söylerim. Çünkü, yakından gördüm ve bilirim. Bundan sonra, sırası geldikçe daha bir çok şeyler yazacağım. Bizde hiç adam yetişmediğini ve bugünkü felâketin nedeninin yine kendimiz olduğunu isbat edeceğim. Bir millet felâket görürse pişman olur, uslanır derler. Bizim geçirdiğimiz felâketler pek çoktur. Durum gösteriyor ki, bizde, geçirdiğimiz olaylardan ibret almanın eseri yoktur. Bundan ötesi...

5 KASIM PAZARTESİ :

Bu gün bir söylenti çıktı. Düşman kuvvetleri şark cephesinden çekiliyor. Böyle bir haber çabuk yayılır. Bu gibi şeylere ihtimal veriliyordu. Olabilir ki, seyyar ordularımız yaklaşmıştır. Bazı kimseler de Kıyak tepelerine kadar gidip, oradan top sesi işitmeğe çalışıyordu. Oradan top sesi işitilirse ordular yaklaşmış demekti. Bugün de, kale etrafında olan çarpışmalarla geçti. Gece saat ikide, düşman, Maraş'a bir saldırı yaptı ise de, başarı sağlayamadı.

6 KASIM SALI :

Bu gün yine bir söylenti vardı. Düşman, kuvvetini kalenin etrafından çekerek bir tarafa topluyormuş. Zannedildiğine göre, yalnız bir cepheden zorlu bir saldırı yapacakmış. Düşman saldırısına en uygun cephe doğu cephesidir diye konuşanlar vardı. Gözetlemede olanların, bu günlerde, düşman tarafından Doğu cephesine bir takım ağırlıklar getirildiğine dair rapor verdiklerini duyduk.

7 KASIM ÇARŞAMBA :

Bu gün Müslümanların kurban bayramıdır. Bu sene Müslümanlar tam bir Kurban Bayramı yapıyordu. Her gün binlerce kurban veriyordu. Bir kısım köylüler koyunlarını şehre getirmişti. Bunlar çok ucuz fiatla satıldı. Çünkü, hayvanlara yedirilecek tahılı insanlar yiyordu. Şehir içerisinde saman kalmamıştı. Kaleye yakın bir çok köyler bir ay ka-

dar açık durduğu halde, bunların olsun saman ve yiyecek tahılını içeri getirmediler. Şimdi, asker hayvanları için saman bulamaz duruma geldi. Hacı Mustafa Bey'in, kale dahilinde kalmış olan çiftliğinden saman taşıyorlardı. Burada bulunan saman, hayvanları ne kadar zaman idare ederdi. Subaylar, hayvanları için idare memurlarına baş vurduklarında, kolayını buluruz cevabını alıyorlardı. Bu gibi şeyleri idare memurları mı düşünecekti?

Kuşatmadan sonra kale içinde kalan köyler şunlardır :

Bosna kariyesi, Çörekköy, Avarız, Hasanağa, Arnavutköy, Maraş. Lâkin bunların şimdi isimleri kalmıştı. Daha savaşın başlangıcında, bunlarda köy denilecek hal kalmadı. Bu günlerde, Ada nahiyesi yöresine çıkıp, çetecilik yapmak üzere gönüllü çeteleri düzenlendi. Bu çetelerin başkanlığı, kolcu (tütün kolcusu) Çerkez Emin çavuş ile Arnavut Kâzım Bey'e verildi. Bayram sabahı ,bunlar emirlerinde yüzer kişi olduğu halde, Ada nahiyesi yöresine hareket ettiler. Ne yazık ki, hiç bir başarı sağlayamadılar. Çeteler ile iş görülecek zaman çoktan geçmişti. Bunlar, ne tarafa gitseler karşılarında büyük kuvvetler gördüler. Bir kaç çarpışmadan sonra kaleye dönmek zorunda kaldılar. Biz, Emin Çavuş ve Kâzım Bey gibi vatan severleri yine taktir ederiz. Bu kişiler, hizmet etmek istediler ve elden geldiği kadar çalıştılar. Lâkin bizim bir takım kaba kuşaklı babayiğitlerimiz, bütün gün kahvelerde atıp tutarlar, daha tüfek patlayınca da Sofya'ya kadar giderlerdi. Sarhoş oldukları zaman, ellerinde bıçakları namuslu kişilere saldırırlardı. Bu günlerde bu kabadayılar meydanlarda görülmüyor, adı anılmıyordu. Bir takımlarının yüzlerinde kan kalmamıştı. İşte, yiğitlik gösterecek zaman bu zaman idi. Kimse evinden dışarı çıkmıyordu. Çalışan, uğraşan, yok olan, zavallı Anadolunun Mehmetçikleri idi. Bu savaş, bu felâket bize herkesi tanıttı.

Yine bu günün olayından olarak, Kartaltepe'yi Bulgarlar geri almışlardı. Olay şöyle cereyan etmişti :

Bir çok fedakârlıklar yapılarak ve canlar verilerek Kartaltepe alınmiş ve korunmasına Gümülcüne redifleri bırakılmıştı. Subayların ifadesine göre, bunlar, orada umursamaz davranarak, Hiç bir şeye önem vermeyip, kestikleri sığır hayvanlarını kazanlara koyup, sanki bir mesireye gitmiş gibi eğlenceye çıkmışlar. Bulgarlar, bu durumdan istifade edip bir gece baskını yaparak, hiç bir direnme görmeden, adeta tokat ile Kartaltepe'yi aldıkları gibi silahları ile beraber bir çok ta esir aldılar ve bir çok eşya ele geçirdiler. İşte, pek çok kan dökülerek alınan Kartaltepe elimizden böyle gitti. Bayramın birinci günü, tekrar bir savaş için Kartaltepe'ye, mitralyöz bölükleri ve nizamiye birlikleri gönderilmeye başlandı. Bu gün, kale bir bildiri yayınladı. Seyyar ordularımız karşısında bulunan düşman, kuvvetinin yüzde kırkbeşini kaybetti ve yakın za-

manda ilahi zafere erişeceğimizi duyuruyordu. Biz de bunları okuyarak, her günümüz bekleme içinde geçiyordu.

8 KASIM PERŞEMBE :

Kartaltepe taraflarında sabahtan savaş başladı. Hava sisli idi. Öğlene doğru top sesleri şiddetlendi. Maraş ve Arda, Sinekli istihkâmlarının yardımı ile savaş şiddetini artırdı. Biz de şehirde bayram yapıyorduk. Kahvehanelerde bin türlü söylenti vardı. Bu söylentiler hep Kartaltepe üzerine idi. Akşam üzeri saat onbuçukta kendi evimde ikindi namazını kıldım. Dua edeceğim sırada, bir top sesinin arkasından, şehrin üzerinden cayırtı ile bir şeyin geçtiğini hissettim. Şimdiye kadar böyle bir ses işitmemiş idim. Buna inanmak istemedim. Acaba şehre gülle mi geliyordu? Evde duramadım. Hemen sokağa çıktım. Komşunun kapısı önünde hademe askerleri oturuyordu. Bunlarda hiç bir telaş görmedim. Sordum. Böyle bir ses var, işittiniz mi? Hayır dediler. Öyle bir şey yok. Biz kapının çıngırağını çevirdik, size öyle gelmiş dediler. Karanfiloğlu Çarşısına çıktığımda herkes kahvelerde oturuyordu. Kimsede bir telaş görmedim. Bu esnada cayırtı yine geçti. Dikkat ettim. Sultan Selim tarafından geliyor. Sanayi kışlası hizalarından Sarayiçerisine doğru gidiyordu. Bunun felâket olduğunu anladım. Kadınların korkmaması için hemen Mazhar Beylere gitmeye başladım. Arpakervan bayırından inerken, Sanayi Kışlasından eşyalarını almış telaş ile giden bir takım askerlere rastladım. Ne olduğunu sordum. Düşmanın şehre mermi attığını söylediler. Arpakervanda halk toplanmış ne tarafa gittiğini ve nereye düştüğünü anlamak istiyordu.

«8 Kasım Perşembe günü kalenin Güney cephesinde Kartaltepe civarında kanlı bir savaş olurken -Öğleden biraz sonra- Buçuktepe, İbrahim Paşa Mahallelerine düşmanın mermileri düşüyor ve biçare halkı öldürüyordu.»[20]

Mahallelerde bir telaş başladı. O sırada, etraf mahallelere düştüğünü haber verdiler. Nereye gitmeli diye düşünmeye başladım. Soğukkanlılığımı muhafaza ederek Mazhar beylere gittim. Kadınlara korkmamalarını ve aşağı katta oturmalarını sağlık verdim.

Bu sırada Mazhar Bey geldi. Çarşıda bütün dükkânların kapandığını ve şehrin bombardıman edildiğini söyledi. Topçu subayı olduğu için nerede oturmamız gerektiğini kendisinden sorduk. Düşündü, hesaplar yaptı. Evin alt katındaki bir odayı uygun gördü. Oraya gittik. Bulunduğumuz odanın arka yönü, Sanayi Kışlasının on metre kadar yükseklikte olan taş duvarlarına rastlıyordu. Biz de, bunlardan cesaret alarak bu odada oturduk. Bu güne kadar pek çok top sesi işitti isek de,

---

20) Yiğitgüden Remzi, A.E. S. 159.

mermilerinin nasıl gittiğini bilmiyorduk. İşte şimdi mermiler üzerimizden geçiyor. Şarapneller şehrin üzerinde patlıyordu. Bombardıman devam ediyordu. Bulunduğumuz odadan devamlı üst kata çıkarak merminin nasıl geleceğini bekledim. Çok gürültülü bir top sesinin arkasından bir cayırtı geçerek Kışla meydanına bir mermi düştü. Orada patladı. Havaya bir siyah duman kalktı. Yakınında bir çok asker vardı. Kaçmağa başladılar. Benim, evvelki korkularım biraz yok oldu. Bu top, bizim olduğumuz yeri tutmayacaktı. Üzerimizden aşarak Sarayiçerisi'ne Kışla Meydanı'na gidecekti. Biraz rahatladım[21]. Bu esnada mermiler geliyor, Papasoğlu yönündeki bahçelere, Sarayiçerisine, öte beriye düşüyordu. Şehrin, Doğu cephesinden bombarduman edildiği anlaşıldı. Düşman, oraya kadar yerleştirdiği büyük toplarla şehre mermi atıyordu. Biz, bu topun orada kalamayacağından emin idik. Yarın, kale bir saldırı yaparak o topu oradan kaçırır düşüncesinde idik. O geceyi şöyle yarı uyur bir halde geçirdik. Her top patlayışında başımızı kaldırarak nereye gittiğini dinliyorduk. Böyle heyecan içinde sabah oldu.

(Edirne'nin Fransa Konsolosu Marsel Köyne, Matin Gazetesi'ne yazdığı kuşatma notlarında:)

«8 Kasım 1912 öğleden akşama kadar devam eden muharebe dünkü çarpışmadan daha şiddetli olmuştur. Oturmakta olduğum konsoloshanenin taraçasından Maraş ve Karagöz Tepelerine doğru hakiki bir obüs ve şarapnel yağmurunun yağdığı görülmekte ve çok korkunç bir manzara teşkil etmektedir.

Karaağaç'taki akıncı okulunun üstünden bir heyet dürbünü ile muharebeyi izleyebilmiş olan meslektaşım İngiliz Konsolosu binbaşı (Samson) asker olmakla beraber Bulgar obüs ve şarapnellerinin sonuçlarını tetkik ederken pek ziyade hayrette kaldığını, Türk askerlerinin bu hallerde zaruri olan bütün ihtiyat tedbirlerine lüzum göstermeksizin ateşe karşı kendi cesaretleriyle koştuklarını ve şeciane muharebe ettiklerini anlattı[22].

«Bulgarların şehri bombarduman eden toplarının ilk mermisi Kasım'ın 8. günü saat 15.45'de Kıyık mahallesi civarında askeri menzil yanına düşmüştür. Bundan sonra mütareke gününe kadar bombardumanın ardı arkası kesilmemiştir. Komutanlığın tam şehir merkezinde işgal ettiği Kırmızı Kışla bombardumandan müteessir olmuş ve hatta Edirne Askeri Lisesi'nden bir öğrenci komutanlık binasına rastlayan bir mermi ile parça parça olarak şehit düşmüştü. Bu itibarla barınıl-

21) Harp pisikolojisinin getirdiği düşünce tarzı.
22) Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü, Armağan Kitap S. 204

maz ve içinde sükûnetle çalışılmaz bir hale gelen komutanlık dairesinin terkine karar verildi.

Karargâhın bir kısmına daha 11-12 Kasım gecesi Kaleiçi denilen ve en çok yabancılar ve zengin gayri müslümlerle meskûn olan mahalleye taşındı ve karargâhın geri kalan kısmı 12 Kasımda tamamen Kaleiçi'ne nakledildi.

Fakat 12-13 Kasım gecesi bombardumanın hedefi karargâh kurulan binalardan ibaret kaldı.

Hasım; Kaleiçi'nde olup bitenden bu derece doğru ve süratle haberdar oluşunu, elbette kalede bulunan yabancılara, Müslüman olmayanlara ve özellikle tamamen kaleden çıkarılmış olan Bulgarlara borçludur. Asıl şaşılmaya değer olan yön: Henüz zaman kestirme ve dinleme aletleri mevcut değilken ve karadan ve havadan herhangi bir aydınlatma aracı kullanılmadığı sırada Bulgarların ateşleri gecenin karanlığında tamamen hedefe isabet edecek derecedeki düzendedir. Bu da ancak Bulgarların daha sulh zamanından itibaren Edirne içinde, savunma çevresi dışındakilerle her an sıhhatle konuşmayı sağlayacak görüşme araçlarını sağlamış olmalarıyla mümkündür. Müstahkem Mevki Komutanlığı bu bağlantının ne suretle yapıldığını hiç bir zaman meydana çıkaramamıştır.

İşte yukarıda verilen açıklamadan anlaşılacağı gibi Kaleiçi'nde ateş altında kalan Müstahkem Mevki Komutanlığı karargâhı Batı cephesindeki Yanıkkışla'ya taşınmış ve düşman da ateşi Kaleiçi'nden başka yerlere yöneltmiştir.

Bu olay kale seferberliklerinde ve kale muharebelerinde casuslara ve zararlı kuruluşlara karşı ne kadar sıkı bir önlem alınması lâzım geldiğine dair gayet acı fakat açık bir örnektir.»[23]

9 KASIM CUMA :

Sultan Selim İmamı Hafız Galip Efendi, sabahleyin oturduğumuz eve geldi. Biz evden çıkamıyorduk. Bize bir parça haber getirdi. Sultan Selim tarafına çok mermi düşmüş, filan falan yerleri vurmuş. Çiçekli Okulu yanında bir evde birisi abdesthanede iken vurmuş, öldürmüş. Adamcağız parça parça olmuş diye dünkü ve geceki olayları anlattı. Bu durum böyle devam ederse işin fena olacağı anlaşıldı. Hafız Galip Efendi, bizim oturduğumuz evi güvenilir bularak bize misafirliğe gelmişti. O gün, bir tarafa gitmeğe kimsede cesaret yoktu. Bombarduman ara ile devam ediyordu. Topun sesi geldiği zaman, çenelerimiz açılarak laf

23) Yiğitgüden Remzi, A.E. S. 159

etmeye başlıyorduk. Top patlayıp, mermi gelmeye başladığı gibi herkesi bir sessizlik sarıyordu. Kuşatmadan evvel, özel olarak İstanbul'dan gelmiş olan itfaiye bölüğünün Abacılar başı adı ile anılan yerde gece gündüz nöbette beklediğini söylüyorlardı. O gün, Kartaltepe'deki şiddetli savaş hala devam ediyordu. Şimdi biz, kalenin savaşlarını unutarak canımızın korkusu ile uğraşıyorduk. Gece oldu. Kartaltepe yönündeki savaş kesildi. Bombarduman hafifledi. Her tarafta bir sessizlik vardı. Saat iki sularında, midralyöz yüzbaşısı Cemil Efendi geldi. Cemil Efendi, Kartaltepe savaşından dönüyordu. Her savaştan pek neşeli dönerken, bu defa kendisinde, belli etmek istemediği bir hüzün hali vardı. Sonucu kendisine sorduk. Hiç bir sonuç alınamadığını ve Bulgarların Kartaltepe'de kaldıklarını söyledi. Redif ve ihtiyat askerinden dert yandı. Cemil Efendi biraz yemek yiyip kışlaya gitti. Biz o gece bir kaç komşu bir arada olduğumuz halde, erkekler bir tarafta kadınlar bir tarafta geceyi geçirdik.

10 KASIM CUMARTESİ :

Bu gün saat beşe kadar hiç bir tarafta ses yoktu. Hemen söylentiler başladı. Topu kaçırmışlar. Doğu cephesinden hücum yapmışlar. İnsan bunlara inanmak istemediği halde yine inanıyordu. Saat beşte bombarduman başladı. Bu gün şehrin çeşitli mahallelerine atıyordu. Mermi düşmedik semt kalmadı. Yalnız, Yeniimaret ve Yıldırım yönleri ile Kaleiçerisi denilen mahallelerin aşağı semtlerine düşmüyordu. Şehirde bulunan halk İmarete veya Yıldırım'a göç ediyor, bazı kimseler akrabalarının yanına gidiyor, bazıları da kira ile ev ve odalar tutuyordu Şehir içinde bir göç başladı. Biz, oturduğumuz evi güvenilir bularak bir tarafa gitmeğe niyet etmedik. Bugün, kalenin bildiri yayınladığını haber aldık. Bildiriyi merak ederek, bir örneğini buldurmak için komşulardan birini sokağa gönderdik. Elde ettiği bir örneği getirdi.

B E Y A N N A M E

1 — Kale savaşı hususatından olarak şehir bombarduman edilmeya başlanmıştır.........

2 — Bu gece bombardumanları, heyecanımızı artırmakla beraber, vereceği zarar büyütülecek derecede değildir.

3 — Yalnız, herkesin, eskiden olduğu gibi işi ve gücü ile ilgilenerek bombarduman zamanlarında ev ve dükkânlarından çıkarak sokaklarda yığıntı yapmamaları gerekir. Aksi halde, bu gibi insan yığınlarına rastlayacak mermiler ile telefatın daha çok olacağı şüphesizdir.

4 — Allh'ın takdir ettiği ölümden kurtulmanın olanaksızlığı açık olmakla beraber, memleketin İslâm alimleri ve ruhani liderleri tarafından halka dini öğütlerde bulunulması gereklidir.

5 — Tanrının yardımları ile, savaşın yakında başarı ile sonuçlanacağı beklenmekte olup, ölçülü davranılmasını, hareketlere dikkat edilmesini, sabır ve dayanıklılığın elden bırakılmamasını bildirir, aksi hareket edenler ve halka heyecan verenler hakkında şiddetli cezalar uygulanacağı duyurulur.

Mevki'i Müstahkem Kumandanı
Ferik
Mehmet Şükrü

Biz bu bildiriyi okuduk. Bunda sevinecek bir şey yoktu. Aksine, insana ürküntü veriyordu. Kale kumandanlığı bize diyordu ki: Ey şehir halkı, kaçmayınız, korkmoyınız. Öleceksiniz. Lâkin, bir arada durmayınız. Hepiniz birden ölürsünüz. Ayrı ayrı bulunarak ölümü bekleyiniz. Kolordulardan, zaferden, başarıdan bahsetmiyordu. Demek ki bundan sonra işimiz Allah'a kalmıştı. Bu günün akşamı top sesleri kesildi. Biz de uykuya yattık. Sabaha karşı saat dokuzda bombarduman başladı. Uyumak mümkün mü? Yataklarımızdan kalktık. Bir saat kadar devam edip ara verdi. Onbir sularında yine atmağa başladı. İki saat bombarduman etti. Bu duruma da alışmaya başladık.

11 KASIM PAZAR :

Bugün her tarafta bir durgunluk vardı. Bulgarlar, şehri bombarduman etmeğe başladıkları günden beri kaleye hücum etmiyordu. Kalede bulunan asker de başlangıçtan beri savaş ile meşgul olduğundan yorgundu. Askerin söylediğine göre, savaşların en zoru kale savaşı imiş. Meydan savaşlarında bir tabur bir veya iki defa savaşa girermiş. Kale savaşında ise devamlı savaşırlar. Gecesi gündüzü uykusu belli değildir. Günler geçtikçe askerin ihtiyacı da kesiliyordu. Ekmekler küçülmeye başladı. Tuz bulunmadığından ekmekler ve yemek tuzsuz idi. Bizler, tuzun kıymetini kuşatmada öğrendik. Meğer, tuzsuz hiç bir yemeğin lezzeti olmuyor imiş. İnsanların yaradılışlarında bir şey var. Bir şey ki, ne kadar az olursa, o şeye istek o kadar fazla oluyor. Mesela: Tuz azaldıkça yemekler bize tuzsuz geliyordu. Ekmekler ufaldıkça midelerimiz doymuyordu. Ben, kuşatma zamanında iştaha ile yediğim yemeği hiç bir zaman yiyememişimdir. Tütün meselesi de böyledir. Ekmek ne kadar düşünülüyor ise, tütüne de o kadar önem veriliyordu. Bu günlerde yetmişlik, seksenlik, tütün ve sigara kalmadı. Subayların aracılığı ile aldığımız birinci nev'i sigara içiyorduk. Yalnız, pek kederli zamanlarda insan yemek yiyemez. Mesela: Savaşın başladığı günler ile bombarduman ilk başladığı gün ve gecelerde bir iki gün yemek yiyemedik. İş-

taha kalmadı. İnsanın ağzı devamlı sulanır. Midede bir ağırlık vardır. Yediği yemek hazmolmaz. Sonra, insan bu duruma alışınca iştaha yine başlar. Benim durumum böyle olduğu gibi, birlikte bulunduğumuz arkadaşların durumlarını da böyle gördüm. Yalnız, tütün ayrıdır. Kederli zaman olsun, neşeli zaman olsun bu mekruh şey çok içilir. Ben, mideden hasta olduğum için kuşatmadan evvel adeta programla hareket ederdim. Kuşatma bize bunları unutturdu. Ekmeğin her çeşidini yedik. Yumuşak, hamur, esmer ne türlü olursa olsun. Tuzlu, tuzsuz, hepsini yedik ve yedikçe iştahamız arttı. Mide hastalığı falan bir şey duymadık. Bu günün sabahı arkadaşlardan vilâyet tercümanı İbrahim Efendi, evine bir şarapnel tapası isabet ettiğinden korkmuş. Bizim oturduğumuz Mazhar Beylere geldi. Bu güne kadar İbrahim Efendi çok dayanıklı bulununyordu. Bombarduman kendisinde dayanıklılıktan eser bırakmamıştı. Bulunduğumuz alt kattaki odaya girip, bir köşeye oturdu. Bu gün, akşam üzerine kadar atmadığından biraz neşemiz gelmişti. Akşam üzeri saat dokuzda çeşitli mahalleleri bombardumana başlayıp akşam ezanına kadar devam etti. Kalelerde hiç bir hareket görülmüyor. Şimdi düşman, şehri yıkmakla meşgul oluyor, hiç bir karşı kuvvete rastlamıyordu.

12 KASIM PAZARTESİ :

Bulgarlar, bu günlerde şehri bombarduman etmekle beraber, diğer taraftanda Koyunlu ve Kemal sırtlarından Karaağaç'ı Kartaltepe yönünden de İstasyonu ve Kızılay Hastanesini bombardumana başladı. Karaağaç'a kaçmış olan bir kısım halk, bu nedenle, tekrar şehre gelerek İmaret ve Yıldırım'a yerleşmeye çalışıyordu. Bir kısım subay aileleri kışlalarda oturuyordu. Buraları güvenilir idi. Mermi düşmüyordu. Askeri Lise ve Sultani Mektepleri hastane idi. Askeri mektep ile belediye hastanesi yanlarına mermi isabeti fazlalaştığından, burada bulunan hastalar merkez hastanesine, İmaret ve Yıldırım'da bulunan büyük binalara dağıtıldılar. Sanayi, Darülmuallimin ve Bulgar mektepleri de hastane olarak kullanılmakta ise de, onlara henüz bir zarar olmadığından boşaltılmasına lüzum görülmedi. Topçu subayı arkadaşlarımız, Doğu cephesinden şehre geldikçe bizim eve gelir, kendileriyle görüşürdük. Şimdi, bizim merakımız topta olduğu için, bu günlerde gelen arkadaşlara halimizin ne olacağını sorduk. Topun yerini bulamadıklarını arazinin engebeli olduğunu, yer değiştirdiğinden bu topun çaresi bulunamıyacağını söylüyorlardı. Bunun çaresi, kuvvetli bir asker ile Doğu cephesinden baskın hareketi yapmakla olacaktı. Ne yazık ki, bizde o kuvvet kalmamıştı. Anlaşılıyordu ki biz, bu belayı çekeceğiz. Eceli gelenler ölecek. Başka çare yok. Arkadaşlarımız, bulunduğumuz evde bizi bırakarak İmaret'e ve Karaağaç'a gittiler. Biz de o gün Mazhar Beyle, bu-

lunduğumuz evden bir ev yukarı olan hamamcı Şerif Efendi'nin evine taşındık. Şerif Efendi'nin evi her yerden güvenilir idi. Bu ev, sanayi kışlasının duvarına ilişiktir. Duvarlar, sekiz on metre yüksekliktedir. Bulunduğumuz yere mermi düşmesi olasılığı yoktu. İşin sonuna kadar oturmağa karar verdik. Benim, İmaret'te gideceğim akrabalarım var ise de, savaşın başından beri Mazhar Bey'le birlikte bulunduğumuzdan tabiidir ki sonuna kadar ayrılmayacak idik. Ne olursa olsun, her belaya katlanacak idik. O gün akşam üzeri saat onda başlayan bombarduman üçbuçuk saat devam ederek bir buçukta kesildi. Biraz aradan sonra saat dörtte yine başladı. Altıya kadar devam etti. Bu geceki bombarduman daha şiddetli oluyordu. Gelen mermilerde pek az ara vardı. Şarapnellerin bir çoğu üzerimizde patlıyor, misketler bir şarıltı ile damlara düşüyordu. Bir kaç kere aydınlık içinde kaldık. Bu gece, Şerif Efendi'nin evinde, etraf komşularla beraber dokuz ev insan vardı. Biz, küçük bir odanın içinde beş kişi beraber yatıyorduk. Sabaha kadar uyumadık Ben, burada oturamıyacağımızı anladım. Sabah erkenden, Mazhar Bey'i alarak İmaret'e eniştemin evine gitmeye karar verdim. Bu gece, güney cephesinde oldukça şiddetli tüfek savaşları devam ediyordu.

13 KASIM SALI :

Sabahleyin her taraf sessiz ve durgunluk içinde bulunuyordu. Erkenden çıkarak önce kendi evime geldim. Bir kaç pencerenin kırıldığını gördüm. Evin üzerinde şarapnel patladığı anlaşılıyordu. Buradan çıkarak İmaret'e gittim. Yolda erkek kardeşime rastladım. Beni çok merak ettiklerini söyledi. Kardeşimle bir hafta kadar birbirimizi görmemiştik. Kimsenin kimseyi aramağa zamanı yoktu. İmaret'e gittiğimizde, eniştemin evini kalabalık gördüm. Üç ev kadar misafiri erkekleri ile beraber gelmişlerdi. Şeyh Galip Efendi, eski Millet Vekillerinden Emin Bey, muhasebe kaleminden Mustafa Efendi, muhasebe mümeyyizi Rasih Efendi burada misafir idiler. Kadınlar evin alt katında, erkekler de yukarı katta bulunuyordu. O sabah görüştük. Mazhar Bey'i alarak gelmekliğim için israr ettiler. Şehre geldim. Mazhar Bey'i ve şimdiye kadar birlikte bulunduğumuz Şükrü Efendi'nin ailesini alarak İmaret'e geldik. Biz, eniştemin evine, kadınları da bir eve yerleştirdik. İmaret'te bir evde sekiz-on aile oturuyordu. Evlerin her odasına bir aile, bazı odalarda iki üç aile birlikte oturuyordu. Kahvelerde bile aileler kalıyordu. Şimdi kendimizi güvenebilir bir yere atmış idik. Bu gün saat altıda şehre mermi atmağa başlayıp ,akşam onikiye kadar ara ile devam etti. Gece sessizlikle geçti. Motorun bozulması nedeniyle, beş günden beri telsiz telgraf habarleşmesi kesilmişti. Bugün, bir motor kullanılarak haberleşme yeniden başladı.

14 KASIM ÇARŞAMBA :

Bu sabah, Şeyh Galip Efendi ansızın hastalanarak bir iki saat sonra öldü. Cenazesi kaldırılarak şehir içinde bulunan tekkesine defnedildi. Akşam üzeri saat ondan onikiye kadar, gecesi beşten yediye kadar şehrin çeşitli mahallelerini bombarduman etti.

15 KASIM PERŞEMBE :

Bu gün, aralıklı olarak düşman çeşitli zamanlarda şehri bombarduman etti. Kale, bir bildiri yayınladı. Bu bildiride, kolordulara ait hiç bir haber yoktu. Kartaltepe yörelerinde her günkü gibi savaş devam ediyordu. Bu günlerde Doğu cephesinde bulunan topçular, şehri bombarduman eden topları epeyce aradılarsa da bir semeresi görülmedi. Ağır obüs yüzbaşılarından İrfan Efendi, dokuz batarya ile birlikte tarama atışı yaptıklarını anlattı. Bulgarlar, güney cephesinden gittikçe saldırılarını artırıyorlardı. Kale, bugünlerde zor duruma düştü. Gizli olarak haber aldığıma göre, kale, İstanbul'a ondört madde üzerine bir telgraf çekerek, güney cephenin zayıfladığını bildirmiş. Telgrafın sonunda, İstanbul'dan ümit ve kurtuluş beklediğini eklemiştir.

16 KASIM CUMA :

Bütün gün şehri aralıklı olarak bombarduman etti. Kazantepe'den istasyona, Maraş karşısındaki Kemal köyü sırtlarından da Karaağaç'a mermi atıyordu. Abacılarbaşında, Ali Paşa çarşısı karşısında ve o sırada bulunan kumaş ve elbiseci mağazaları yandı. Akşam üzeri Bulgar uçağı geçerek şehri ve istihkâmları gözetledi. Günden güne durumun zorlaştığı, kötüye gittiği anlaşılıyordu. Bu gece dörde kadar şehre mermi attı.

17 KASIM CUMARTESİ :

Gündüzleri vakit geçirmek için kışlaya gidiyor idik. Bu gün Yıldırım'da bulunan bir arkadaşımıza gittik. Saat altı sıralarında, yakınlarımızdan tüfekler atılmağa başladığı bir sırada, tam üzerimizde yüksekte bir şarapnel patladı. Ne olduğumuzu anlayamadım. Koğuşta bulunan askerler tüfeğini alarak dışarı çıkıyordu. Subaylar da koştular. İş anlaşıldı. Bulgarların siyah renkte olan bir uçağı üzerimizden geçiyordu. Kalede, iki adet uçaksavar topu bulunduğundan, üzerimizde patlayan şarapnelin bu toplardan atıldığını anladık. Uçak ufuklara karışarak kaybolup gitti. Uçakların gezmesi askerin moralini bozuyordu. Ne olurdu? Savaş devam ettiği süre içinde, bizim o kadar para yardımları yaparak aldığımız bir uçak da Edirne kalesine gelse idi. Ordunun morali daha çok artacaktı. Bu günlerde, şeker ve tuz iyice Edirne'den kalkmış bulunuyordu. Her kimde şeker var ise cebinde taşır, kahveye gittiğinde kahveciye verir şekerli kahve içerdi. Bir çok kişiye şekerli kahve

ve çay ikram etmenin ziyafet vermekten çok değeri vardı. Bu gün, akşam üzeri başlayan bombarduman onikiye kadar üç saat devam etti. Gecesi sessizlik içinde geçti. Bu günlerin olaylarından biri de mustahfız olayıdır. Bu adamları nereye koydular nereye gönderdiler ise berbat ettiler. Kale kumandanlığı, şimdi bunları üç kısma ayırdı. Birinci kısmı nizamiye taburlarına, ikinci kısmı inşaata verdi, üçüncüleri de terhis etti.

18 KASIM PAZAR :

Şehre mermi atılmadığı gibi hiç bir tarafta askeri hareket yoktur. Sessizlik ve durgunluk devam etti.

19 KASIM PAZARTESİ :

Ateşkes ilân edilecek ve barış antlaşması yapılacak diye bir söylenti çıktı. Gece ve gündüz, düşmanda bir hareket görülmüyor, şehri de bombarduman etmiyordu. Bu gün, bir Bulgar heyetinin kaleye geleceği ve Osmanlı'ya yakışır şekilde karşılanması için bütün cephelere emir verilmişti.

Bu gün, kale haricine bir heyet gelmiş. Bunlarla görüşmeye de Kurmay binbaşı Kâzım Bey[24] memur edilmiştir. Çünkü, İstanbul telgrafla bilgi veriyordu. Haber aldığıma göre, gelen Bulgar heyeti Kâzım Bey'e bir zarf vererek şöyle bir öneride bulunmuştur.

— Askeri şerefiniz sizde kalmak üzere kaleyi teslim ediniz ve şu zarfı kumandanınıza veriniz.— Demiştir. Bu söz üzerine Kâzım Bey de şu cevabı vermiştir. — Bir henüz kale savaşı yapmadık. Biz kaleyi tek bir kişi kalıncaya kadar savunacağız. Biz sizinle böyle görüşmeye gelmedik. Biz karşımızda hakiki bir dost, ciddi bir düşman görmek isteriz.— Deyip, verilen zarfı reddedip, almadan kaleye dönmüştür. Bulgarlar gayet kurnaz bir millettir. Bu davranışlarından şu anlaşılıyor. Kale İstanbul ile haberleşiyor mu? Ateşkesten haberleri var mı? İşte, bu gibi yönleri anlamak için önce bir yoklama yaptılar. Akşam üzeri Kestanelik'ten ve gecesi de Kazantepe'den toplar atıldı. Ateşkesin blöften ibaret olduğuna karar verdik.

«19 Kasım saat 12.20'de Batı Cephesinde görüşme memuru olduğunu söyleyen ve albay rütbesinde askeri bir hakimle bir sözcüden meydana gelen bir heyetin geldiği bildirilmesi üzerine kaleden Kurmay Binbaşı Kâzım ve Kurmay Yüzbaşı Remzi (10. Tüm. ve Mst. Mv Kurmayları) gönderildi. Her iki tarafın heyetleri Papazçeşme'de birleştiler.

Türk temsilcileri ateşkes şartlarını görüşmek üzere geldikleri halde Bulgar temsilcileri ateşkesten kesinlikle habersiz görünerek General Şükrü'yü görmek istediklerini söylemişlerdir.

24) General Kâzım KARABEKİR

Kale delegeleri bunun mümkün olmayacağını ve ellerindeki belgeyi göstererek General Şükrü adına görüşmeye yetkili olduklarını bildirmişlerdir. Bunun üzerine Bulgarlar General Şükrü adına yazılmış bir zarf vermişler ve hemen ayrılıp gitmek istemişlerdir. Kale temsilcileri komutan adına gelen mektubu almak yetkisi taşımadıklarını ve cevap vermek üzere beklemek gereğini kuvvetli ifadelerle anlatmışlar ve onları mektubun okunması zamanında alıkaymaya ikna edebilmişlerdir.

Mektup Türkçe ve güzel bir ifade ile yazılmıştır. Bu mektupta kalenin şimdiye kadar vazifesini iyi gördüğü övgülü bir dille anlatıldıktan sonra harp şansının Türk Ordusundan uzaklaştığından söz edilerek kalenin bir an evvel teslimi teklif edilmektedir. Kale temsilcileri böyle bir mektubu kabule ve komutanlarına vermekte mazur olduklarını söyleyerek mektubu, getiren heyete geri vermişlerdir.

Bulgar heyeti henüz Papazçeşme'de iken Kazantepe'de sonucu bekleyen Mst. Mv. Komutanına ileri karakol telefonu ile Bulgar heyetinin ateşkes için değil, kalenin teslimini teklif maksadı ile geldikleri haber verilmiş ve şu surette Bulgarların her hangi bir baskınına karşı önleme tedbirleri alınması hususunda komutanlık uyarılmak istenmiştir. Bulgarlar ateşkesten önce el çabukluğuna getirerek kaleyi düşürmek hususunda her türlü çareye başvurmaktan geri kalmıyorlardı.»

«Kasım'ın 19 cu Pazartesi günü Bulgar Murahhası kale başkumandanınabaşvurarak teslim teklifinde bulundu. Hızırlıt (Bak Resim 1-2) Tepesi'ndeki telsiz telgraf merkezine ise Kâmil Paşa kabinesinden bir telgraf gelmiş idi. Ateşkes koşulları tetkik olunmakta iken 21 ci Çarşamba akşamı Bulgar Kuşatma komutanlığı, ateşkes sözü ile belki Osmanlı savunma cephelerinin görevlerini yapmada ihmal ve savsaklama düşüncesine dayandığı sanılan şiddetli bir ateş ile Doğu, Batı ve Güney cephelerinin yakasına sarıldı, fakat başaramadı. Ertesi sabah yani Kasım'ın 22 ci günü ateşkes antlaşması yapıldı, cephelerde sükûnet başladı.»[25]

20 KASIM SALI :

Bu gün başkumandanlıktan Vilâyete ateşkes için telgraf vardı. Edirne kalesinde böyle bir durum görülmüyordu. Bulgarlar da, bir daha başvuruda bulunmamışlardı. Bu günün gecesi saat dört sıralarında, Maraş taraflarından tüfek çarpışmaları başladığı gibi toplar da ateş açtılar. Savaş, gittikçe şiddetlenerek Güney cephesine sarktı. Bu sırada, Doğu cephesi de şiddetli bir savaş ile meşgul iken kalenin bütün cepheleri ateş açtı. Şimdiye kadar, kalenin tüm cepheleri birden bu şekilde savaşmamıştı. Bu şiddetli savaş iki saat kadar sürdü. Bu arada şehir de bombarduman edildi. Yavaş yavaş ateş hafifliyerek her taraf dur-

---

25) Dr. Rıfat Osman, A.E. S. 79

gunlaştı. Bulgarların bu saldırılarından şu anlaşılıyordu ki, son defa olarak bir saldırı yapıp kendini birkaç yüz metre ileri atmak istedi. Ertesi gün ateşkes antlaşması muhakkak olduğundan kalenin kuşatma hattını daraltmış olacaktı. Ve olduğu yerde kalıp buradan fayda sağlamak istiyordu. Bunda başarılı olamadı.

21 KASIM ÇARŞAMBA :

Bu sabah kale bir bildiri yayınladı. Bulgar, Sırp, Karadağ hükûmetleriyle müddetsiz olarak ateşkes ilân edildiğini, İşkodra ve Edirne kalelerinin bundan faydalanacağını duyurdu.

(Başkumandan vekilinden 21 Kasım saat 21.30'da gelen emir aynen şöyledir.)[26]

«Harbeden bileşik devletlerden Yunanistan dışında, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ ordularıyla bu akşam ateşkes kararlaştırıldı. Bundan sonra sulh görüşmesine başlanacaktır. Sulh görüşmelerinin sonuna kadar ateşkes devam edecektir.

Onlar tarafından kaç subay geliyorsa bizim taraftan da o kadar ve mümkünse aynı rütbede konuşmacı görvlnedirilerek ve taraflar görüşmecileri tarafından tarafsız bölge hudutlandırılacaktır.»

Başkumandan V.
Nazım.

Kendimizi yeniden dünyaya gelmiş zannettik. Her tarafta bir bayram vardı. Şimdi, türlü söylentiler başladı. Niçin ateşkes olduğu ve ateşkesi önce kimin istediği soruları her ağızda işitiliyordu. Bu soruların bir çok cevapları vardır. Bir kolordumuz Midye'den, diğer kolordumuz da Gümülcüne taraflarından ilerlermiş, Kayacık taraflarında her ikisi birleşerek düşmanın arkasını çevirmişler. Düşman çevrili kalmış ve hemen ateşkes istemişler diye bir takım telgraf suretleri herkesin ellerinde bulunuyordu.

Bu gün kargaşalıkla geçti, bu söylentileri doğrulayan diğer haberler vardı. Pamukdere ve Maraş dolaylarında bulunan asker ve subaylar uzaktan gelen bir takım top sesleri işitmişler, işte bunlar, Yaver Paşa fırkası imiş. Düşmanın arkasını çevirmişler. Geriye dönüş hattını kesmişler. Düşman ateşkes istemiş. Yarından itibaren İstanbul hattı açılıp trenler gelip gitmeye başlayacakmış.

Bu gün, Mazhar Bey'le topçu kışlasına gittik. Ateşkes yapıldığı birliklere resmen bildirilmişti. Artık bunda şüphe kalmamıştı. Öğleden sonra Mazhar Bey'le Doğu cephesine gittik. Burada subay arkadaşlar vardı. Biz, şehri bombarduman eden topların geldiği yeri görmek istiyorduk. Hafif yağmur yağdığından ufuklar görülmüyordu. Subay arkadaşlarımız sehbalı gözetleme dürbünlerini kurdular. Baktık, herşey mey-

26) Gn. Kur. ATASE. Bşk. lığı. Balkan Harbi (1912-1913) S. 253

dana çıktı. Düşman avcı siperlerini gördüm. Bir çok Bulgar askeri silahsız olarak siperlerinin önünde geziyordu. Düşman askerini kendi mevzileri önünde ilk defa görüyorum. Her iki tarafın serbest olduğu anlaşıldı. Subay arkadaşlarımız dürbünü diğer tarafa çevirdi. Bir ağaçlık gördüm. Burası Köşençiftliği'nin korusu imiş. Korunun sol tarafını bir takım sırtlar takip ediyor. Şehri bombarduman eden toplar bu sırtların arkasında imiş. Her ne kadar asker değil isem de, topçuluğun kolay bir şey olmadığını anladım. Bu gün her cepheden konuşmacı heyetleri gelip tarafsız bölgeyi tesbit edecekler ve herkes kendi bölgesi dahilinde serbest hareket edecekmiş. Taraflar, ateşkes süresince hareket tarzlarına dair bir protokol yapıp imza edeceklermiş.

22 KASIM PERŞEMBE :

Bu gün, hiç bir tarafta top tüfek sesi yoktu her tarafı bir sessizlik ve durgunluk kapladı. Her cepheden görüşmeci heyetleri gelip tarafsız bölgeyi ayırdılar. Beyaz bayrakları diktiler. Şimdi savaş bitmiş demekti. Herkes, sabırsızlıkla yolun açılmasını bekliyordu. Çünkü kale duyurdu. Ateşkesten Edirne Kalesi faydalanacaktı. Bunu İstanbul hükûmeti haber veriyordu. Hiç olmazsa kaleye tuz, un, şeker gazyağı gelecekti. Geceleri sokaklarda yanan bir gaz yoktu. Asker ve halktan fakir olanlar karanlıkta oturuyordu. Parası olanlar mum yakıyordu. Zorunlu ihtiyaçlardan olan şu dört maddeyi bulmak hemen hemen olanaksızdı. Bunlar, para kuvveti ile de bulunmuyordu. Paranın hiç önemi yoktu. Tekel İdaresinde paket tütün ve sigara kalmadığından yaprak tütün satılmağa başladı. Yaprak tütünleri alıp bıçakla kıyarak içiyorlardı. Bu durum bir kaç gün devam ettikten sonra, tekel, sağladığı kıyıcılarla geçici paketler çıkardı. Tütün de çoğaldı. Tekelde tütünün pek çok olduğu, halkı ve askeri bir sene idare edecek kadar tütün bulunduğu söyleniyordu. Lâkin, en gerekli olan ekmek günden güne küçülmekte ve hemen hemen her onbeş günde bir, askerin de ekmeği küçülmekte idi. Fırınların önünde halkın yığılması günden güne artıyordu. Fırından bir ekmek almak bir kale fethetmek demekti. Tuz almak için Düyunu Umumiye İdaresi önüne her gün binlerce halk toplanırdı. Bunlara ellişer dirhem tuz dağıtılırken, diğer taraftan ecnebiler bunların fotoğraflarını alırdı. İş işten geçtikten sonra, kale bir bildiri yayınlayarak, kale dahilinde fotoğraf çekilmesini yasakladı. Bazı fırınların çıkardıkları ekmekler sırf arpa olup kılçıkları üzerindedir. Bunlara ekmek demek için şahit-isbat gerekmektedir. Bende örnekleri vardır. Saklıyorum. Fırınlarda son derece kargaşa vardı. Fırının önüne sokulanlar kaç tane isterlerse o kadar ekmek alabiliyorlar, geriye kalanlar bir şey almayı başaramadan eli boş kalıyorlardı.

Bunları bir düzene koymak için hükûmette hiç bir girişim görülmüyordu. Fırınlarda görevlendirilen zabıta memurları, ellerinde bir so-

pa olduğu halde, zavallı fukaraya açılın diyerek aralıksız vuruyorlardı Zavallı fakir, bir kıye ekmek alıncaya kadar bir çok ta dayak yiyordu. Fırınların önündeki kalabalık sırf İslâmlardan ibaretti. Muhacirler, erkeksiz kadınlar. Bunlar genellikle İslâm idi. Musevi ve Hıristiyan kadınlardan kimse görünmüyor idi. Bu durum, herkesin dikkatini üzerine çekiyordu. Bunu anlamak kolaydır. Musevilerin ve Hıristiyanların örgütü kuvvetlidir, düzenlidir. Bunların fukara sandıkları vardır. Ticaret kendi ellerindedir. Bunlar, tüccarlardan, fabrikalardan sağladıkları tahılı, düzenli olarak milletlerine dağıtıyorlar ve hiç bir Hıristiyan kadını fırınların önüne gelip ekmek almak için uğraşmıyordu. Her yerde olduğu gibi bu meselede de Müslümanların perişanlığı görülüyordu. Müslümanların hiç sahibi yoktu. Hükûmet ne yapıyordu? Onun, bu günlerde hiç bir görevi kalmamıştı. İş yok, işlem yok, kale kuşatmada, her memur koltuklarında rahat içinde bulunuyordu. Burada memurların kabahatı yoktu. Amirler bir işin ucunu tutmayınca memurlar kendi kendilerine bir şey yapamazlar. İşte, talihsiz, mutsuz Osmanlı Millet'i, kale dahilinde etrafları düşmanla çevrili olduğu halde, bir takım iktidarsız, yeteneksiz, kendi zevk ve sefalarını düşünmekten başka bir işi olmayan bu heriflerin elinde yok olup gidiyordu. Bu durumları yazmakla anlatmak olanaksızdır. İçinde bulunup görenler bilirler. Bugün, şehirde tehlike kalmadığı için İmaretten Mazhar Bey'lere, evimize geldik. Herkes evlerine dönüyordu.

23 KASIM CUMA :

Sabahtan akşama kadar yağmur yağdı. Bir haber işitilmiyordu.

24 KASIM CUMARTESİ :

Bugün, kalelerde bulunan subay arkadaşlar Mazhar Beylere geldiler. Gecesi bizde misafir kaldılar. Bu günlerde havalar çok fazla soğudu. Kış kendini göstermeye başladı. Asker evvelki gibi yine kalelerde bulunuyor. İzinli olarak şehre geliyor ve yine birliklerine gidiyorlardı.

25 KASIM PAZAR :

Bombarduman sebebiyle okullar tatil edilmişti. Bugün okulları açtık. Okullarda bulunan öğrenci yarıdan az olduğu için, öğlene kadar ders okutup sonra tatil ediyorduk. Köylüler, bu günlere kadar hayvanlarına bakabilmişler idi. Kale dahilinde otlatıyorlar, bağlara götürüp bağ çubuğunu yediriyorlardı. Diğer taraftan fakir muhacirler, bağlardaki kütükleri ve ağaçları kesip eve getiriyor, satıyor, kendilerine ekmek parası temin ediyordu. Kalelerde bulunan birlikler, civar bağlardaki ağaçları kesiyordu. Yavaş yavaş Edirne'nin bağ ve bahçeleri ortadan kalktı. Bu gün kale dahilindeki bağ ve bahçelerde ağaç namına bir şey kalmamış gibidir. Kale dışında bulunanları da tabiidirki Bulgarlar kesmişlerdir.

26 KASIM PAZARTESİ :

Köylüler hayvanlarını pek düşük fiatla satıyorlardı. On liralık bir hayvan iki-üç liraya kadar satılıyordu. Alıcı olmadığı gibi hayvanlara yedirecek yem de yoktu. Bundan, mûsevi kasaplar çok faydalandılar. Sığır hayvanlarını alıp sucuk, kavurma yapıyorlar ve sığır etini bu günlerde üçbuçuk kuruşa satıyorlar. Savaştan sonra da et çok pahalı olacaktı. Bunu düşündüm. Bugün pazara gittim. Birer liraya olmak üzere iki dana aldım. Bunlar, ellişer ve atmışar kıyyelik kadar vardı. Birini ben kestim, diğerini Mazhar Bey kesti. Bunlarla kıyma ve kavurma yaptık. Düşünüyorduk. Bir aya kadar ailelerimiz gelecek, her şey pahalı olacak hiç olmazsa evlerimizde bir parça kıyma olsun kavurma olsun bulunduralım.

Bu gece, topçulardan Hayri, Mahir, İbrahim Efendiler, mitralyöz yüzbaşısı Cemil efendiler geldiler. Misafir oldular. Subaylar serbest bulunuyordu. Çünkü, savaş sonuçlanmıştı. Burada bir kaç söz söylemek istiyorum: Yazacaklarım acıdır. Lâkin doğrudur. Ateşkes olunca bizim subaylarımız hemen eski durumlarına döndüler. Zannettiler ki bir daha savaş olma imkânı yoktur. Karaağaç'ta şantözler açıldı. Sarhoşluk başladı. Savaş korkusu ile her şeye tövbe edenler tövbeleri bozdular. Sonuç olarak, hoşa gitmeyecek bir takım olaylar baş gösterdi. Bunların hepsi için söylemiyorum. Bunlar her ne kadar azınlıkta kalır iseler de, çoğunluğu bu yolda idi. Kale savaşında küçük subayların gösterdiği fedakârlığı bu gün herkes takdir eder. Topçuların hizmetleri hiç bir zaman unutulmaz. Ateşkese kadar olan savaşlarda kale yirmi yedi subay şehit vermiştir. Yaralılar buna dahil değildir. İşittiğimize göre bazı alaylarda onbeş onaltı subay kalmıştı. Biz bunları gözümüzle de gördük. Taburlar değişmeye giderken bölüklerin önlerinde yalnız bir subay görebiliyorduk. Bazı bölükler başçavuşların yönetiminde idi. Subayların çaba ve fedakârlıkları inkâr edilemez. Bu böyle olmakla beraber bir çok hatalar da vardır. Ellerini vicdanlarına koyup düşünürlerse, bunları kendileri de kabul ederler. Ben daha fazla yazmıyacağım.

27-28 KASIM SALI-ÇARŞAMBA :

Bu günlerde gerçek bir haber yoktur. Yalanlar vardır.

29 KASIM PERŞEMBE :

Bugün, Bulgarların askeri trenlerinin geliş gidişe başladığı kale tarafından gerekli yerlere duyuruldu. Trenlerin geçeceği hat üzerinde bulunmak yasaktı. Bu günlerde işittiğimize göre, Bulgarların dışardaki orduları yiyeceksiz kalmış. Trenler yalnız yiyecek götürecekmiş. Vagonlar bizim tarafımızdan muayene edileceği için, Mustafapaşa tarafında bulunan Kadıköy'le, Ahırköy tarafında bekleme yerlerine birer subay konulmuş. Bunlar, kaleden geçen vagonları muayene edeceklerdi. Kadı-

köy'e memur edilen subay efendiyi bilmiyorum. Ahırköy yönüne, arkadaşlardan mitralyöz yüzbaşısı Nusret efendi atanmıştı.

30 KASIM CUMA :

Bu gün, Bulgaristan'dan gelen kusursuz bir yolcu katarı ağır olarak kale dahilinden geçti. Vagonlar gayet süslü ve perdeleri kapalı bulunuyordu. Bu katar, kıralın kendisine ait imiş. Bu günkü haberlere ve yalanlara göre, kıral, Kırkkilise'de kuşatmada kalmış. Bu katar kıralı alıp Bulgaristan'a götürecekmiş. Biz bu hareketlerden bir şey anlamadık. Ateş kes yapıldı. Barış olacak. Bulgarların trenleri geçtiği gibi bir iki güne kadar bizimkiler de gelecekti. Biz böyle ümit ile yaşıyorduk. Bir takım akla yakın yalanlar işittikçe inanıyorduk. Dışarının durumundan bizim haberimiz yoktu. Bu gün, mustahfızları genellikle terhis ettiler.

1 ARALIK CUMARTESİ :

Bulgaristan'dan gelen askeri yiyecek trenleri kaleden geçerek İstanbul yönüne gidiyor. Kaleye giriş ve çıkışta iki subay efendi tarafından muayene ediliyordu. Bunların yükü, yiyecek ve hayvanları için arpa ve ottan ibaretti. Trenlerde bulunan askere resmi selam verilmemesi ve trenler geçerkn o tarafa bakılmaması için askere ve subaylara emir verilmişti. İstihkâmlarda bulunan subay ve askerler, tarafsız bölge dahilinde Bulgar er ve subaylarıyla istedikleri zaman görüşüyorlardı. Lâkin durum ve yere dair bunların ağzından bilgi almak olanaksızdı. Şimdi de kendimizi başka türlü aldatıyor idik. Ateşkese kim talip ise o mağluptur. Mademki Bulgarlar ateşkes istediler, her halde mağlûpturlar diye diplomatlık yapanlar pek çoktu.

2 ARALIK PAZAR :

Arkadaşım Mazhar Bey'in kolu iyileşti. Bir dilekçe ile kale kumandanlığına başvurdu. Bir görev istedi. Maraş'ta bulunan Merhum Yüzbaşı Tevfik Efendi'nin bataryasına Mazhar'ı tayin ettiler. Bu gün memuriyet yerine gitti. Bu tarihten itibaren benim yaşantım da değişti. Geceleri yatmak için bir kaç yerim vardı Midralyöz Cemil Efendi de, Nihat Bey'lerde, Mazhar'da, bazan kendi evimde, Yeniimaret'te. Bu durum ikinci savaşa kadar devam etmiştir.

Mazhar Maraş'a gitti. Ben de İmaret'e gidip bu gece orada misafir oldum.

3 ARALIK PAZARTESİ

Bu gün, ailemizin erkek yönünden en büyüğü olan Hacı Galip dayım öldü. Kendisi çoktan beri hasta idi. Bu günlerde havalar gayet yumuşak olup ilkbahara benziyordu. Bu güne kadar, Bulgar trenleri ile yüzseksen vagon yiyecek gittiğini bir subay arkadaşımız söyledi.

«Kalede istihkakın 750 grama kadar indirildiği bir sırada erzak dolu Bulgar trenlerinin serbestce geçmesi, buna karşılık Edirne'ye erzak gönderilmesinin sağlanmaması bizim için büyük bir zaaftı. Bu hal asker ve halk üzerinde zararlı ve moralbozucu etkisini göstermekten geri kalmayacaktı. İlk Bulgar erzak treni 30 Kasım'da Edirne'den geçmiştir. 3 Aralıkta başhekimin verdiği akşam raporunda kolera ve tifo gibi hastalıkların görülmeye başladığı ve tıbbi malzemenin azaldığı bildirilmişti. 10 Aralık'ta hastalık artmaya devam ediyordu. 17 Aralık'ta kolera eski şiddetini yitirmişti. Doktorların çok büyük çalışmalarına istihkâm kıtalarının kireç yapıp dağıtmak suretiyle gösterdikleri gayret de eklenmiş ve hastalığın bir dereceye kadar önü alınabilmiştir.

Ekmek 450 grama indirilmişti, tuz 20, salamura suları, doktorların yaptığı sun'i tuz ve tuzlu toprakların yıkanmasından elde edilen tuzlu su kullanılıyor idi ise de hiç bir zaman ihtiyaca yetmiyordu. Ekmek değişikliğe uğraya uğraya küçüldü, siyahlandı, daha sonraları mısır arpa karıştırıldı ve en sonra süpürge tohumu ve kuş yemi ekmeğe girdi. Bu, askerlerin gıdasını sağlamıyordu. Çok zamanlar sıcak yemek yerine 30-40 dirhem peynirle yetiniliyordu. Bazan peynirle ot karıştırılarak bir cins yemek yapılıyordu. Bu ot yemeği yüzünden zehirlenmeler de oldu. Hayvanlar da arpasızlıktan çok zayıflamıştı. Gaz kalmadığından sokaklar da karanlık içinde idi. Son zamanlarda çıraya baş vurulur olmuştu.

21 Aralık'ta hastalık biraz daha hafiflemişti. İstanbul'dan da tıbbi ecza gelmişti. Fakat yetersizdi.»[27]

«...Kuşatma süresince asker ve halk arasında bir salgın hastalık görülmemiş ve yalnız Kaleiçinde bir ermeni ailesinin evinde kolera çıkmasıyla bir genç kadın ölmüş ve ancak 16 vak'a görülerek bu küçük salgın son bulmuştur. Edirne'de kuşatılmış Osmanlılar için ancak Kızılay Hastaneleri adına İstanbul'dan gönderilen bir vagon tıbbi malzeme ile ilâcı Kaleiçi'ne alabilmişlerdir.»[28]

4 ARALIK SALI :

Osmanlıların bir bozgun haberini işittik. Kaleye telgraf geldi dediler. Demekki Yunanlılarla ateşkes olmamıştı. Ne olduğundan ve ne olacağından hiç haberimiz olmuyor. Yalnız, Bulgar trenleri, düdük bağırtarak sabah akşam gelip gidiyordu. Bizim trene dair bilgi alamıyorduk. Bakınız, bizim tren niçin gelmiyormuş. Abuk Paşa kolordusu çekilirken, 90 kilometrelik demiryolunu bozmuş. Şimdi orası onarılıyor ve yapılıyormuş. Önümüzdeki Pazartesi tren geliyor. İlk yükü un olacak. Sonra da tuz, şeker, gazyağı gelecekmiş, biz bunları işittikçe devamlı olarak helva yapmağa hazırlanıyorduk. Çünkü, tatlıya hasret kaldık. Karşılık-

27) Yiğitgüden Remzi, A.E. S. 263
28) Dr. Rıfat Osman, A.E. S. 79

lı konuşmalar: Bir harç yapalım. Çoktur, yarım harç yaparız. Şimdilik yeterlidir. Günlerimiz, gecelerimiz böyle geçti[29].

5 ARALIK ÇARŞAMBA :

Kale bildiri yayınladı. Yunan donanmasının yenildiği, Averof'un yara aldığını duyurarak, yakında şanlı bir barış beklediğimizi duyuruyor, halktan sabır ve dayanıklılık bekliyordu.

6 ARALIK PERŞEMBE :

Kirişhane'de oturan hocam Hacı Ali Efendi'ye korkudan felç gelmişti. Bu gün onu ziyarete gittim. Zavallı hoca efendi çocuk gibi olmuş. Bir sözü onbeş yirmi defa tekrar ediyor. Bizim galip olduğumuzu bir çok delilller bularak isbat ediyor bize de onaylatıyordu.

7 ARALIK CUMA :

Bu sabah, mümtaz yüzbaşı Hakkı Bey'in evine gittim. Hakkı Bey Maraş kumandanı Celâl Bey'in kurmaylığını üstlenmişti. Kendisini ziyaretten amacım, hem görüşmek ve hem de bu günkü durum hakkında doğru bilgi alarak biraz gönlümü rahatlatmaktı. Bu arkadaşım bana ne söyledi ise doğru çıkmıştı. Evvelce ben, kendisini karamsarlıkla suçluyordum. Meğer; söyledikleri çok doğru imiş. Zaman bize hepsini gösterdi. Hakkı Bey, bu gün bizim mağlûp olduğumuzu, Batı ordusundan eser kalmadığını, Yaver Paşa fırkasının tümünün esir olarak Sofya'ya götürüldüğünü, Edirne kalesine hiç bir zaman tren gelmiyeceğini söyledi. Fena halde üzüldüm. Bunlar, resmen doğrulanmış haberdi. Bundan sonra kendimizi aldatmağa gerek yoktu. Bunlardan, henüz kimsenin haberi olmadığı için ben de kimseye söyleyemedim. Halk, bütün gün neşe ile kahvelerde atıp tutuyordu. Bu gün, İbrahim Efendi'lerin evinde yanar hamamda yıkandık. Bu günlerde herkese nasip olmayan birer kadeh de çay içtik.

8 Aralık CUMARTESİ :

Ateş kes ile geçti haber yoktur.

9 ARALIK PAZAR :

Bu gün, Maraş'a gidip o ünlü savaş yerlerini görecektik. Sabahleyin erkenden bir arabaya binerek Karaağaç'taki Maraş bölgesi karargâhına gittim. İsmail Hakkı Bey, kumandanı Celâl Bey'le oturuyorlardı. Kendisiyle biraz görüştük. Maraş köprüsünden geçmek için İsmail Hakkı Bey bana bir belge verdi. Çünkü, askerden başkasının köprüden geçmesine izin verilmiyordu. Köprüye yakın bir yere kadar beni uğurladı. Ben, doğruca köprüden geçtim. Nöbetçiler bana bir şey sormadıkları gibi selâm durdular. Beni tabur imamı zannettiler. Hiç belli etme-

---

29) Harj, helva yapılırken kullanılan malzemenin ölçüsüne verilen ad.

dim. Selâm alarak köprüyü geçtim. Hat boyunca Maraş köyüne gitmeğe başladım. Hat boyundaki nöbetçiler Bulgar treninin geldiğini haber veriyorlardı. Ben, Maraş köyündeki geçide geldiğim zaman tren göründü. Durdum, bekledim, geçen vagonları saydım. 38 vagonlu bir katardı ve genellikle vagonların yükü, denk halinde bağlanmış ot idi. Orada bulunan telefon dairesine girdim. Topçulardan bir kaç arkadaş orada bulunuyordu. Mazhar Beyi telefonla çağırdılar. Bir müddet sonra Mazhar geldi. Beni aldı Maraş köyüne gittik. Köy yıkılmıştı. Köyü geçtikten üçyüz metre kadar sonra Mazhar'ların çadırları vardı. Orada oturduk. Biraz dinlendik. Bulgarların attıkları lağım daneleri oraları onar metre genişliğinde açmıştı. O arazi üzerinde hemen hemen mermi düşmemiş yer yok gibi idi. Biraz oturduktan sonra ileriye doğru gittik. Maraştepe denilen yere geldik. Topçu yüzbaşısı İrfan Efendi ağır obüs bataryasını geceli gündüzlü çalışarak bu tepenin arkasına gayet güzel bir şekilde mevzilendirmişti. Tepenin ilerisinde ve tel örgüler gerisinde yerleştirilmiş gezici toplar vardı. Biz daha yeni oraya gitmiştik. Tepeye çıktık. Üç kişi bulunuyorduk. Yüzbaşı Mazhar, Mahir Efendi bir de ben. Buralarda, piyade askerleri kendilerine yer yapmaya uğraşıyorlardı. Bunlar, adeta kendilerine birer mezar kazıyor, sonra üzerini toprakla örterek girmek için bir delik bırakıyorlar. Beş altı asker gece olunca bunun içine girip yatıyorlarmış. Bu kazılan yerlerden sanki su çıkıyordu. İşte, zavallı askerler düşman karşısında, soğukta, çamur ve toprak içinde, yarı aç, yarı tok bir durumda bulunuyordu. Tepede bir çadır vardı. Çadırın kapısını açtık. İçeride Edirne'li asteğmen Hakkı Bey'i gördüm. Bir iki sene oldu ki Hakkı Bey'i görmemiştim. Bir rastlantı oldu. İçeriye girdik. Görüşmeye başladık. Tam bu sırada askerler kolera görüldüğünü söylediler. Kapıya bir nöbetçi geldi. Efendim, burası kordon (karantina) altına alındı, kimse çıkmasın dedi. Kordon nöbetçileri yerlerine yeni gidiyorlardı. Biz, Mazhar'la birlikte çadırdan çıkarak ve Mahir Efendi'nin bağırmasına bakmayarak bütün gücümüzle tepeden aşağıya kaçtık. Mahir Efendi arkamızdan bağırıyordu. Durunuz, beni bekleyiniz diyordu. Çünkü gözetleme yerinde kendisinin eşyaları vardı. Kendisiyle birlikte bizi de orada bıraktırmak istiyordu. Orada, onbeş gün nasıl durulur? İnsan deli olur. Bir zaman sonra Mahir Efendi geldi. Maraş köprüsünden şehre ve şehirden Maraş'a kimse geçmiyecektir. dedi. Kumandan böyle emir vermiş. Ben, gittiğime pişman oldum. Mazhar, bana bir beygir hazırlattı. Bindim. Edirne'ye çekildim. Yolda ve köprüde kimse bir şey söylemedi. Şehre geldim. Bu gürültü nedeniyle ileri hatları, avcı siperlerini ve düşman mevzilerini göremedim.

10-11-12-13-14 ARALIK'TA

Anılarımda kayda değer bir şey yoktur.

15 ARALIK CUMARTESİ :

Savaşın başından beri asker yağmur ve çamur içinde bulunduğundan hastalık baş gösterdi. Kolera dediler. Bu hastalık, doğal olarak görülecekti. Bu nedenle okullar tatil edildi. Bir daha okul açmak bize nasip olmadı. Bizim okullarımızda bulunan öğretmen arkadaşları alıp, Topkapı hastanesine memur ettiler. Öğretimi okulun müdürü ile ikimiz sürdürüyorduk. Bu tarihten sonra Edirne'de okullar bir daha açılmamıştır.

16-17-18 ARALIK :

Bu günlerde kaydedilecek hatıralar son derece can sıkıcıdır. Her gün çeşitli yalanlar, bin türlü söylentiler.

19 ARALIK ÇARŞAMBA :

Mazhar bu sabah Maraş'tan geldi. Öğleden sonra dönüyordu. Karaağaç'a kadar birlikte gittik. Ben, Karaağaç'ta kalarak İsmail Hakkı Bey'le görüşmeğe gittim. Kendilerini öğlen yemeği yerken buldum. Bu günlerde, tuz ve şeker bulmak olanaksızdı. Halbuki, bizim Hakkı Beyler, o gün muhallebi ve şam kadayıfı yediler. Şu olayı buraya kaydedişim, şu günlerde tatlı yemek olağanüstü bir şey olduğundandır. Hakkı Bey yemekten sonra Edirne'ye geleceğini söyledi. Birlikte arabaya binerek şehre geliyorduk. Hava gayet hoş idi. Yollarda rastladığımız insanlar, posta posta, beşer altışar gruplar halinde devamlı olarak istasyona gidiyordu. Bu gün olağanüstü bir şey olduğunu anladık. Rastladığımız bildiklere sorduk. Akşam üzeri bizim trenimiz gelecek dediler. Bu gidenler, gelecek olan treni karşılayacaklardı. Biz, işin aslını bildiğimiz için bu hale gülerek geçtik. Daha sonra, bir takım akıllı kişilere rastladık ki bunlar, hep o gelecek olan treni görmeğe gidiyordu. Olay şundan ibarettir :

Kale, hastalar için tıbbi ecza ve malzeme istiyor. İstanbul tabii gönderecek. Bulgar hükûmetine baş vuruluyor. Bu başvuru, bir çok nazlanmadan sonra kabul olunuyor. Kaleden bir doktor, Kuleli istasyonuna kadar gidip, gelecek olan tıbbi eczayı teslim alacak. Olay bundan ibarettir. Kale, istasyon komiserine şöyle emir veriyor: — Doktor falan bey Kuleli'ye kadar gidip, gelecek olan tıbbi malzemeyi teslim alacaktır. Bulgar trenleri istasyondan geçerken işaret verip durdurunuz, gidecek olan doktoru trene kabul ederlerse binip Kuleli'ye gitsin, kabul etmeme leri halinde orada bulunan direzin arabası ile gönderiniz—. İstasyon komiseri Bulgar trenini durduruyor. Gerekli sözleri uygun bir dille anlatıyor. Bulgarlar doktor beyi lütfen kabul ediyorlar. Doktor gidiyor. Gelen tıbbi ilâç ve malzemeyi teker teker muayene ederek üç günde doktora teslim ediyorlar ve bunu insaniyet adına yapıyorlar. Biz ise halâ tren gelecek diye bekliyoruz. Bulgarların trenleri nasıl muayene edi-

liyordu? Beş dakika içinde... Çünkü, bunların muayenesine birer subay tayin edilmiş idi. Bir kişi, geceli gündüzlü, devamlı otuzbeş kırk vagonlu olan bu katarları nasıl muayene edebilir? Birer defa kapılarını açıp kapıyordu. İşte bundan ibaret. Bu olayları yazıyorum ki, bizde olan amirlerin, memurların, güçleri, düşünceleri, fikirleri anlaşılsın.

20-21 ARALIK PERŞEMBE-CUMA :

Kaydedilecek bir olay yoktur.

22 ARALIK CUMARTESİ :

Bu gün arkadaşlar hayvan gönderdiler, Maraş'a gittim. Savaş yerlerini epeyce gezdim. Avcı hatlarını tel örgüleri gördüm. Arkadaşların israrı üzerine o gece Maraş'ta kaldım. Çadırların içine soba koymuşlardı. Sobalar yandığı müddet çadırlar ısınıyor, soba sönünce dışarı ile içerinin bir farkı kalmıyordu. Bu gece ben de bir asker hayatı geçirdim. Bu geceki muhabbet ve konuşmalar hep harp üzerine cereyan etti. Maraş'ta bulunan subaylar bu ateşkes yaşantısından usanmışlardı Savaş istiyorlardı. Çünkü, Güney cephesinde bulunan topçu askerleri verilen yemekleri dökmüşlerdi. Yemek denilen şey peynir suyundan ibaretti. Bu günlerde askerin yemeği bir tek tayın ekmeği idi. Sabahları bir parça peynir veriyorlar akşam yemeği olarakta, suya bulgur pilavı, yahut, peynir suyuyla papara veriliyordu. Bu durumun devamından subaylar korkuyordu. Çünkü, askerin isyanından falan bahsediliyordu. Savaş olmuyor. Bulgar trenleri askerin gözü önünde akşam sabah geçerek kendi askerine yiyecek taşıyor. Henüz teslim alınmamış bir kaleden düşmanın böyle yiyecek geçirmesi bilmem ki nasıl siyasetti? Görüştüğümüz subaylar arasında, Yemen kuşatmalarında yedi ay bulunanlar vardı. Askerin, ağızlarında deri emerek savaştıklarını hikâye ediyorlardı. Asker, savaşla meşgul olursa, açlığın dahi önemli olmayacağını söylüyorlardı. Bizim Edirne Kalesi öyle bir kaledir ki, ateşkese kadar olan savaşlarda bir topumuz savaş hattının dışında bulundurulmamıştır. İşte, Kâmil Paşa kabinesi nasıl bir siyaset takip etti bilemiyorum. Kalenin durumunu günden güne zora soktu. Bundan dolayı askerin, boş durmayıp savaşması hayırlı idi.

23 ARALIK PAZAR :

Bu gün, saat yedide Maraş'tan hareketle Edirne'ye geldim. Kime rastgeldi isem ne haber var diye soruyordu. Edirne'de bulunmadığım bu bir gün içinde ortamda değişme olduğunu gördüm. Savaş olacak söylentisi her ağızda deva mediyordu. Düşündüm. Biz, Maraş'taki arkadaşlarla da hep savaş üzerine görüştü idik. Şimdi bu savaş sözü halka da sıçramıştı. Herkes, ne olacaksa olsun diyordu. Barış görüşmelerinin kesildiği söyleniyordu. Bir takım haberlere göre, otuz saat kadar oluyormuş ki, Bulgar trenleri geçmemiş diyorlardı. Bu durum doğruydu. Ben, Ma-

raş'ta bulunduğum bir gün bir gecelik zaman içinde yiyecek treni geçmemişti. Bu durum, subayların da dikkatini çekiyordu.

24 ARALIK PAZARTESİ :

Barış görüşmelerinin kesilmesi beklendiğinden, subaylara, gece ve gündüz birliklerinin başından ayrılmamaları için emir verildi. Bu kadarlık bir haber herkeste ümit uyandırdı. Ne olacaksa olsun. Çünkü, ateşkes hayatı utanç verdi. Fakirler, yiyecek için son derece zorluk çekiyordu. Bir çok genç kadın dileniyor. Bir kısmı ise, kırlara gidip sırtlarıyla odun getirerek çarşıda satıyordu. Fasulye, pirinç, her çeşit yağ dükkânlarda kalmadı. Bakkal dükkânları boşaldı. Yağ otuz, pirinç, fasulye yirmi kuruş idi. Lâkin, bunların isimleri var idi. Elinde para olduğu halde bir yerde bunları bulmak olanaksızdı. Yalnız, peynir bol idi. Tüccarlar, Bosna depolarından peynirleri sevk edemediler. Savaş başladı, peynir olduğu gibi kaldı. Eğer peynir de sevkedilmiş olsaydı, fakirin hali pek perişan olacak, yalnız bir parça ekmeğe kalacaktı.

25-26 ARALIK SALI-ÇARŞAMBA :

Barış görüşmelerinin devam ettiğini, Bulgar trenlerinin geçmeğe başladığını işittik. Havalar iyice soğudu. Bu günlerde dört parmak kadar kar yağdı. Kale, bir bildiri yayınladı. Yakında şanlı bir barıştan söz ediyor, halktan sabır ve dayanma bekliyordu. Hikâye edilen bir çok haber vardı. Bulgarlar Edirne için ısrar etmişler. Bu öneriyi hükûmet reddetmiş. Daha sonrası, Edirne'nin bizde kalması koşulu ile görüşmelere devam edilmesine karar verilmiş. Yakın zamanda her iş olup bitiyormuş.

27-28-29-30 ARALIK PERŞEMBE-CUMA-CUMARTESİ PAZAR :

Bu tarihlerde kaydedilecek bir şey yoktur.

31 ARALIK PAZARTESİ :

Bu günün anılarını o zamanda olan öneminden dolayı yazıyorum. Bugün Cemil Efendi kayınpederinin evini açtı. Bu evde bulunan aile evvelce İstanbul'a gitmişti. Savaşın başlangıcından beri olduğu gibi duruyordu. Biz aradığımızı bulduk. Üç kıye şekerle bir kıye tuz temin ettik. Tuz ve şekeri üç kişi önünde paylaştık. Üçyüz dirhem kadar şeker ayırdık. Bununla Mazhar'larda helva yaptık. Bu, gayet gizli idi. Başka arkadaşlar haber alırsa darılacaktı. Helvayı yaptığımız bu gün, bizi kim aradı ise kadınlar aracılığı ile evde yok dedirttik. Helvayı dört kişi yedik. Mazhar, Cemil, Muammer efendiler birde ben. İşte bu günün anıları bundan ibarettir.

1-2-3 OCAK SALI-ÇARŞAMBA-PERŞEMBE :

Kaydedilecek anı yoktur.

4 OCAK CUMA :

Bu sabah, bazı ağızlarda gizli olarak bir söz dolaşıyordu. Edirne boşaltılacak. Hastalar gidecek, sonra asker gidip Bulgarlar teslim alacaklar. Bu sözleri bir takım halkın ağzından işittim. Hiç önem vermedim. Cuma namazına gittim. Camide Hakkı Bey'le birleştik. Benden haber sordu. Laf olsun diye sabahki işittiğim sözleri söyledim. Bu söze önce şaştı. Başını iki tarafa sallayarak, bu sözün nasıl yayıldığına canı sıkıldığını gösterir bir tavır aldı. Demek ki, bu doğru idi. Boğazıma bir şey takıldı. Fenalaştım. Hutbe falan kulağıma girmiyordu. Biz görüşmeye başladık. Önce, böyle bir şeyin asla olmadığını söyledi. Benim ısrarım üzerine dayanamıyarak anlattı. Evet dedi. Düveli Muazzama Edirne'yi Bulgarlara veriyor. Bakalım hafızcığım, bu camilerde daha ne kadar namaz kılabileceğiz deyip ağlamaya başladı. Namazın sonuna kadar bir daha laf etmedik. Ben gittikçe fenalaştım. Kendimi aldatacak bir şey hatırıma gelmiyordu. Camiden çıkıp, bir kahveye gidip oturduk. Burada işi her yönü ile öğrendik. Kaleye şu anlamda bir telgraf gelmiş. «Düveli Muazzama Edirne'yi Bulgarlara veriyor. Hükûmetin maddi ve manevi gücü yoktur. Bir ay kadar daha direnirseniz, barış görüşmelerinde bazı şeyler kazanacağız.» Bu telgraf üzerine bir komisyon tertip edilmiş. Yiyeceği hesap etmişler. Neticede, Ocak'ın yirmi sekizine kadar dayanabileceklerini İstanbul'a bildirmişler. İşin aslı bundan ibaretti. Bu da çok sürmedi. Akşama ve ertesi güne kadar herkes duydu. Kale kumandanlığından bir takım subaylar eşyalarını satmağa başladılar. Şehrin içinde bin türlü dedikodu meydan aldı. Madem ki işin sonu böyle imiş, şimdiye kadar bizi niçin aldattılar diyorlardı. Subaylardan bir kısmı, gizli bir dernek kurarak kale kumandanı ve kurmay subayları öldürmek, bulgarların trenini kalede durdurmak, kumandayı ellerine alarak kaleyi teslim etmemek gibi birtakım girişimlerde bulundukları işitildi.

5-6-7-8-9 OCAK
CUMARTESİ-PAZAR-PAZARTESİ-SALI-ÇARŞAMBA :

Bu günlerde, ortada bir çok söylentiler dolaşıyordu. Kalenin teslimi zorunlu gibi söyleniyor, herkes bu durumdan üzgün bulunuyordu. Bazı haberlere göre, kale komutanlığı bir şehir olarak kalacak diyenler vardı. Bulgarlar bu günlere kadar bizim subaylara gazete veriyorlardı. Şimdi, bize de gazete gelmiyor diyerek gelen gazeteleri vermiyorlardı. Bulgarlar bir arkadaşımıza şu sözü söylemişlerdir: «Sizin önünüzde bir siyah perde var. Bu perde kalkınca, kendinizi pek korkunç manzaralar karşısında bulacaksınız. Biz sizi her şeyde aldattık. Eğer siz ateş kesi daha iki gün kabul etmeye idiniz, bizim ordularımız açlıktan kırılmıştı. Lâkin, biz sizi bu işte çok aldattık.» Demişler. Kale düştükten sonra

bunları bize de anlattılar. Düşman ordusunun ne halde bulunduğunu bilemeyen bir hükûmetten bundan fazla hizmet beklenemez.

10 OCAK PERŞEMBE :

Edirne eski alimlerinden Hoca Hüseyin Efendi, seksenbeş yaşında olduğu halde bu gün öldü. Sabahtan akşama kadar yağmur yağdı.

11 OCAK CUMA :

Bu gün, Cuma namazından sonra, eski cami'i şerifte, şehitlerin ruhları için mevlidi şerif okundu. Namazdan çıktıktan sonra, vilâyet kalemi kâtiplerinden bir kişiye rastladım. Bakanlar kurulunun değiştiğini söyledi. Nasıl olmuş dedim. Vilâyete gelen telgrafın anlamını açıkladı. Ben de aynen aldım.

Telgrafın maali: (yaklaşık anlamı)[30]

Edirne'nin tamamen, Akdeniz adalarının kısmen, Birleşmiş Devletler'e terk edilmesi için Kâmil Paşa'nın yeni kurulan yüce meclis üyelerine baskı yapması üzerine Babıali önünde baskı yönetimine karşı yapılan büyük bir mitingle Kâmil Paşa kabinesi düşürülmüştür. Şimdi herkeste ümitler uyandı. Bu adamların iktidara gelmesi Edirne'yi kurtaracaktı. Bunların ümitleri olmasa, böyle nazik bir zamanda, böyle ağır bir görevi üstlenmezlerdi. Şimdi biz düşünüyorduk. Görüşmelere devam edip, bu işi iyi niyetli sonuca bağlarlarsa çok iyi olacaktı. Önerileri kabul edilmezse, bunların savaş açacakları meydanda idi. O zaman biz kendi durumumuzu düşünüyorduk. Çünkü, Bulgarlar iki aydan beri kalenin etrafına kim bilir ne kadar top yerleştirdiler. Bu defa dört beş taraftan bombarduman edecek, şehir kaçacak bir yer kalmayacaktı. Sonucu bekledik. Görüşmeler devam ediyor dediler.

12-13 OCAK CUMARTESİ-PAZAR :

Kaydedilecek bir şey yoktur.

14 OCAK PAZARTESİ :

İstanbul, kaleden Şubat'ın yirmibeşine kadar dayanmalarını istiyordu. Edirne Valisi Halil Bey'in aklı başına geldi. Çalışma başladı. İttihat ve Terakki'nin Edirne'de bulunan müfettişlerine danışıyor, yiyecek araştırması için komisyonlar kuruyordu. Bu komisyonlara birer yönetmelik verdiler. Bir evde yiyecek bulunursa, o evin nüfus adedine göre yiyecek ayrılacak, geri kalanı tartılıp alınacaktı. Büyük nüfusa yirmi beş kıyye, onbeş yaşından aşağı olanlara onbeşer kıyye, hayvanlar için günlük üçer kıyyeden doksan kıyye, keçi ve koyun için günlük yarımşar kıyye bırakılacak, geri kalanı aşar ambarına veya fabrikaya gönderilecekti. Fiyat listesini kale ilân etti. Bu fiyat üzerinden, her kimde yi-

30) Yiğitgüden Remzi, A.E. S. 264

yecek var ise on gün içinde hükûmete teslim etmesini, etmediği taktirde zorla alınacağını duyurdu. Komisyonlar mahallelere çıkarak aramalara başladılar. Herkes aklının erdiği gibi işlem yapıyordu. Çünkü, her şeyde olduğu gibi bu işte de düzen yoktu. Bu adamlar, iş yapmayı yalnız bağırmak çağırmak zannediyorlardı. Hele Vali Halil Bey'in, meslek sahiplerine karşı olan tutumu görülmeli. Her şeye bağırır. Lâkin, bu bağırmanın kimse üzerinde etkisi olmaz.

15-16-17 OCAK SALI-ÇARŞAMBA-PERŞEMBE :

Kaydedilecek bir şey yoktur. Komisyonlar mahallelerde arama ile meşguldür. Tahıl günden güne azaldığı halde, bu güne kadar fırınları bir düzene koymak kimsenin aklına gelmemiştir. Herkes bildiği gibi hareket ediyor.

18 OCAK CUMA :

Bu gün sabahleyin, bizim eve bir polis geldi. Vali Bey'in saat dörtte beni hükûmete çağırdığını söyledi. Saat sörtte hükûmete gittim. Jandarma valiye haber verdi. Bir kaç dakika beklesin diye emir vermiş. Hava çok fazla soğuktu. Vali beyin hademelerinin oturduğu odaya girdim, oturdum. Bizimle birlikte aynı saatte çağrılan daha bir kaç kişi geldiler. Bir müddet sonra çağrıldık. Vali beyin huzuruna çıktık. Bize yer gösterildi, oturduk. Ne için çağrıldığımızı anladım. Merkez mahallelerinde aramaya memur edilecektim. Vali bey bize kısa bir nutuk çekti. Hamiyetten, falandan, vatanın hizmet beklediğinden bahsetti. Elden geldiği kadar gayret ediniz. Evlerde bulduğunuz tahılı mahalle camilerine depo ediniz veyahut fabrikalara sevk ediniz. Sahiplerinin ellerine bir tutanak veriniz. Hemen şimdi, dakika kaybetmeden işe başlayınız. Ben de İstanbul'a bilgi vereceğim dedi. Ben bu gibi görevi hiç kabul etmek istemediğim halde mecburen kabul ettim. Çünkü, o zaman hamiyetsizlikle suçlanacaktım. Ben biliyordum ki, biz halk için çalışmıyacağız. Bizim çalıştığımızdan halk faydalanmayacaktı, yalnız fabrikatörlerin ve onun yardakçılarının kasaları altınlarla dolacaktı.

Hükûmetten çıktım. Hukuk başkanını buldum. Bizim komisyona hukuk başkanı başkanlık edecekti. Ben de kâtiplik görevini yapacaktım. Yanımıza bir jandarma subayı ile bir polis ve bir jandarma eri verdiler. Aramaya, Sultan Selim civarındaki Nişdoğan Mahallesinden başladık. Önce bir eve girdik. Burada, her odada muhacir aileleri oturuyordu. Bunlar İskender köyü göçmenlerinden idi. Zavallı Müslümanlar hiç karşı koymadılar. Ne kadar tahıl ürünleri varsa gösterdiler. Bu kadınların erkeklerinin hepsi askerdi. Bu tahılı kaçırabildikleri kadar kadınlar getirmişti. Bunların nüfuslarını ve hayvanlarını sorduk. Göz tah-

mini ile hesap edip, yiyeceklerine yetecek kadar tahılı bırakıp, diğer çuvalları bir kenara çekerek deftere kaydettik. Görevli memurun gelip kaldıracağını ve kendilerine tutanak vereceğini söyleyerek evden çıktık. Hepsi, padişaha ve millete dua ediyordu. Her şeye katlanacaklardı. Yalnız, şu dert, sıkıntı başlarından defolsun. O gün akşama kadar bir mahalleyi aradık. Pek yoksulluk gördüm. Her gittiğim evde, köylüler, ambarlarının dolu kaldığından söz ediyorlardı. Ve her köylü şöyle söylüyordu. «Ah oğlum. Eğer hükûmet izin verse idi ekinlerimizi getirirdik. Hem siz yer idiniz hem de asker bol bol yer idi» diyorlardı. Bu söz pek doğru idi. Köylüler, şu bir kaç torba ekini pek çok zorluklara göğüs gererek kale içerisine getirmişlerdi. Biz, bunları süngülerle kovuyorduk. Şimdi ise, ağlatarak ellerinden alıyorduk. Lâkin, emin olunuz ki, yine bu zavallı halk bu ekini yiyemediler. Fırınlarda çıkan ekmekler süpürge tohumu idi. Fabrikalara verilen buğday, çavdar, kızılca, mısırın nereye gittiği anlaşılmıyordu. Bu gün akşama kadar arama ile uğraştık. Akşam üzeri yazdığımız tahılın bir defterini görevli memur olan komiser efendiye verdik. Ertesi günü, onlar toplıyarak fabrikalara veya âşar ambarına sevk ediyor, sahiplerinin ellerine kaç kıyye ise bir tutanak veriyorlardı.

19 OCAK CUMARTESİ :

Bu gün sabah Karanfiloğlu Çarşısındaki kahveye gittim. Arkadaşlarla buluşup aramaya gidecektik. Haber var dediler. Ne oldu diye sordum. Müttefik devletlerle ilişki kesilmişti. İzzet Paşa başkumandan tayin edilmiş. Protokol gereğince Pazartesi akşamı savaş başlıyacakmış. Başkumandanlıktan, savaşa hazır olmaları için kaleye telgraf gelmişti. Bir örneğini elde ettim. Aynen alıyorum.

Telgraf Örneği

«Vatanımızın hayat ve geleceği, milletimizin tarihi namusu bu gün bizim ellerimize bırakılmıştır. Kurtuluşumuz ise tüm erat ve subayların gönül ve amaç birliği yaparak yaşamayı hor görür derecede özveri göstermesinde ve askeri görevlerine kendilerini adamasındadır. Kader bu gün bizi vatan ve Devleti kurtarmaya çağırıyor. Osmanlıların erkek ve fedakâr çocukları için başka bir amaç kalmamıştır. Soyumuzun çocukları olduğumuzu Osmanlı kanının kurumadığını ispatlayalım. Güveniyorum ki bu yüksek ve kutsal amaç için benim ile birlikte hepiniz mertçe can ve malınızı bağışlamakta düşünmezsiniz. Din ve vatan için ölmeye karar veren bir millet ulu Tanrının yardımına ve şeref dolu sonsuz bir hayata ulaşır.»

Bu işte şüphe kalmadı. Bunun böyle olacağını ben biliyordum. Herkesi endişe aldı. Biz bombardumandan korkuyorduk. Her gün, her ge-

ce ölüm tehlikesi geçirecek idik. Lâkin, her şeye tahammül edecektik. Yalnız, vatan kurtulsun. Herkesin fikri bu merkezde idi. Bu defa Edirne'nin zafer kazanacağını yüzde yüz ümit ediyorduk. Erzak yirmibeş Şubat'a kadar hesap edilmişti. Bu tarihe kadar elbet bir şey olacaktı. Esasen, uzunboylu savaşmaya askerde güç kalmamıştı. Açlık günden güne askeri vücuttan düşürüyordu. Asker üzerinde daha başka şeylerin de etkisi vardır. Kalede bulunan asker, taşra redif ve itiyatları olduğundan, bu adamlar memleketlerinin mahvolup, evlerinin söndüğünü biliyordu. Genellikle hepsi eş ve çocuk sahibi olduğundan, savaştan, vatandan daha çok ailelerini düşünüyordu. Bu durum bunların moralleri üzerinde büyük etki yapıyordu. Edirne kalesini altı ay savunan sadece muntazam asker değil, talim ve eğitim görmemiş halk idi. Bu redif ve itiyatlar kolordulara sevk edilipte, kaleye yalnız nizamiye fırkaları gönderilmiş olsa idi, kale, savaşlarını daha başka ve şanlı surette yapacaktı. Savaş devam ettiği zaman içinde bu askeri teşcı için kumandanlar tarafından askere hiçbir nutuk söylenmediği gibi moral üzerine pek çok etki yapan mızıka veyahut milli türküler söylemek gibi bir durum kalede görülmemiştir. Halbuki Bulgar böyle yapmıyor. Kumandanlar bizzat savaş hattına kadar gidiyor, daha geride, mızıka tarafından milli şarkılar söyleniyormuş. Her kim savaştan kaçacak olursa derhal kurşuna diziliyor. Seferberlik ilânından başlamak üzere, subaylara beş frank yolluk, beş frank günlük beş frank da Hududu geçtiği için veriliyormuş. Bunları, Bulgar subayları kendileri söylüyorlar. Doğruluk derecesini biz bilmiyoruz.

(Ateşkesin Bitmesi ve Çatışmanın Yeniden Başlaması)

20 OCAK PAZAR :

Bugün, kalede savaş hazırlığı bütün şiddeti ile devam ediyor. Nakliye arabaları, askeri otomobiller istihkâmlara cephane taşıyordu. Mahallelerde arama ile uğraşan komisyonlar, buldukları tahılı fabrikaya gönderiyor. Halk, Karaağaç'a, Yıldırım'a, İmaret'e göç ediyordu. Çünkü, cayırtı yine başlayacaktı. Bugün, bize ayrılan Feyzullahpaşa ve Altunî mahallelerini arayarak işimizi bitirdik. Epeyce tahıl bulduk. Herkes şehirde olan işlerini bitirmeye çalışıyordu. Bir gün sonra şehre sokulmak mümkün olmayacaktı.

21 OCAK PAZARTESİ :

Bu günü, âşar ambarında geçirdim. Eniştem ambar memuru olduğundan onun yanına gittim. Bugünlerde benim hiç bir görevim yoktu. Ötede beride zaman geçirmekten ise, şimdi memleketin ruhu olan âşar ambarında bulunup, gerekirse enişteme yardım edecektim. Bu günü geçirdik. Akşam üzeri bir söylenti çıktı. Ateşkes daha dört gün uzatılmış dediler. Akşam üzeri ambar kapandı. İmaret'teki evimize geldik.

Edirne'den iki ev kadın misafir gelmişti. Savaş bu gece saat ikide başlayacaktı. Kalelere verilen emirde, düşman saldırısını bekliyecekti. Biz, çoktan beri top sesi işitmediğimiz için adeta unutmuştuk. Bu gece hafif bir yağmur yağıyordu. Saat iki oldu. İkiyi beş, on, onbeş geçtiği halde daha bir şey işitilmedi. Belki ateşkes uzatılmıştır dedik. İkiyi yirmi geçiyordu. Doğu cephesinden bir top sesinin arkasından cayırtı ile şehre mermi geldi. Düşman, savaşa şehri bombarduman ile başladı. Bundan sonra, yine eski bombardumanlar gibi, aralıksız şehre mermi atıyordu. Bu durumu eskiden beri bildiğimiz için uykuya yattık. Bombardumanın arkası kesilmedi. Sabaha kadar sürdüğü gibi, hiç ara vermeden devam ediyordu. Tüfek sesi yoktu. Yalnız şehri bombarduman ediyordu. Muhasebe mümeyyizi Rasih Efendi ve kardeşi Rasim efendi gece fenerlerle eniştemin evine geldiler.

«Müt. Mv. Komutanlığı aynı gün, bombardumandan zarar görmiyeceğini tahmin ederek karargâhını Yanıkkışla'ya nakletmiştir. Bulgarlar Edirne'yi 21 Ocak akşamı saat 19.45'de dört bir taraftan şiddetli top ateşine sarmışlardır. Ateşkes bitiminin daha ilk gecesi yalnız şehir merkezine düşen mermilerin sayısı 150'yi geçmiştir. Bu yüzden bir çok yangınlar çıkmış, halktan 8 kişi şehit düşmüş, 10 kişi yaralanmış ve 53 ev harap olmuştur. Bu şehir bombardumanları her gün bir parça daha şiddetini artırmak suretiyle kalenin düşmesi gününe kadar sürmüştür.»[31]

22 OCAK SALI :

Bu geceyi uyur uyanık bir halde geçirdik. Sabahleyin âşar ambarına gitmek üzere İmaret'ten ayrıldım. Toplar devamlı patlıyro, bombardumanın arkası kesilmiyordu. Savaşın bu ikinci devresi önceki savaşa benzemiyordu. Sultan Beyazit Camii avlusunda gezerken, bir kaç merminin üzerimden geçerek Yıldırım tarafına gittiğini anladım. Cami avlusunda bulunan bir kaç köylü hayretle bakıyordu. Onlara sordum. Bunlar ne taraftan geliyor ve nereye gidiyor dedim. Kıyak tarafından gelip Yıldırım'a düştüğünü söylediler. Şimdi anladım ki, İmaret'in hiç önemi kalmamıştı. Mermiler İmaret'in üzerinden geçiyordu. Topun mesafesini bir kaç yüz metre kısalttığı gibi, İmaret'in her bir tarafına mermi atacaktı. Şehrin içerisine her dakika 3-4 mermi birden düştüğünü karşıdan görüyordum. Bu gün her taraf tehlikeli idi. Aşar ambarına gitmek için güvenilir bir yol düşündüm. Böyle bir yol yoktu. Eniştem Şerif Efendi sabahleyin erken gitmişti. O da benim gibi bir insan idi. O da can taşıyordu. Allah'a sığınarak yoluma devam ettim. Atpazarı'ndan Manyas'a çıktım. Oradan musevi mahallelerini dolaşarak Oduniskelesi yanındaki mağazaların önünden geçerek âşar ambarına gittim.

31) Yiğitgüden Remzi, A.E. S. 273

Bu gün memurlardan kimse gelmemişti. Eniştem ile ikimiz akşama kadar ambarı bekledik. Birkaç asker arabası geldi.

Hayvanlar için süpürge tohumu aldılar. Bugünlerde samanın örneği kalmamıştı. Askeri hayvanlara süpürge tohumu ve yulaf veriliyordu.

Bu gün akşama kadar, âşar ambarının üzerinden geçen mermiler, karşıdaki bahçelere düşüyor, bazan pek yakınımızda patlıyordu. Hatta bir defasında şarapnelin parçaları ambarın kapısı önüne kadar düştü. Bulgarlar, fabrikaları ve âşar ambarlarını bulmak istiyordu. Kalenin içerisinde her ne varsa, hepsinin yerini mükemmel biliyorlardı[32]. Kale kumandanlığı askeri dairede idi. Bombardumanda kale içerisine naklettiler. Ertesi günü oldukları yer bombardumana başlandı. Sonra Yanıkkışla'ya çekildiler. Kışlaları bombardumana başladı. Kışladan Hıdırlık Tabyasına gittiler. Buralara her ne kadar attı ise de, arası uzak olduğu için erdiremedi. Bundan anlaşılıyor ki, kale dahilinde, Bulgarların, pek güzel haber vericileri vardır. Ben, bunların bu hallerini takdir ederim. Çalışkan millet. Her şeyi hazırlamış, savaşa öyle başlamıştı. Bu gün, akşam üzeri saat onbir sıralarında, ambardan eve gelecektik. Ne taraftan gidelim diye düşünüyorduk. Yola koyulduk. Zindanlık Kabristan'ı yanından saparak, Darülhadis Camii önünden, mahalle arasından Topkapı'ya çıkıp, oradan Horozlu Byırı'ndan İmaret Köprüsü'ne çıkmağa karar verdik. Kendimizce, buralarını bir parça güvenilir bulduk. Dört beş kişi Darülhadis Camiine yirmi beş otuz metre yaklaştığımız bir sırada, üzerimizden bir mermi geçti ve tam isabet olarak camiin minaresine vurdu. Bir saniye içinde, koca minare gözümüzün önünde yıkıldı gitti. Bu durum hepimizin gözünü korkuttu. Bu mermilere karşı kâgirin, cami-in, minarenin hiç önemi yoktu. Derhal yolumuzu değiştirdik. Mermiler devamlı olarak geliyor, üzerimizden geçip Darülhadis tarafındaki askeri erzak deposuna doğru düşüyordu. Bulgarların, her şeyin yerini pek güzel bildikleri anlaşılıyordu. Bir çok yollar dolaşarak, akşam ezanından sonra İmaret'e geldik. Şehrin sokaklarında ve caddelerinde kimse görülmediği gibi, açık bir dükkân da yoktu. Şehir gayet fena bir görünüm içinde idi. İmaret'te bulunan bakkal dâkkânları bile kira ile tutularak içlerinde bir takım insanlar yatıyordu. Bu gece, İmaret'te bir iki evin penceresine mermi düştü. Mahalle arasında bir gürültü başladı. Bir çok aileler kırlara gidiyordu. Gereğinde kullanılmak üzere, askeri kışlanın sol tarafındaki tarlalara asker tarafından çadırlar kurulmuştu. Birçok aileler ellerinde fenerler olduğu halde bu gece çadırlara gittiler. Bu hal, gittikçe korkunç bir şekil almağa başla-

---

32) Çünkü, müslüman olmayan askerler, her gün kaçarak Bulgarlara her şeyi anlatıyordu.

dı. Kalelerde hiç bir hareket hissedilmiyordu. Biz, Allah'a sığınarak bulunduğumuz evde yattık.

23 OCAK 1884 :

Bombarduman devam ediyor ve hiç ara vermiyordu. Bu gün ambara gitmeyip, İmaret'te kaldım. Bütün hükûmet memurları geceyi İmaret'te geçiriyor, Vali bey de kışlada bulunuyordu. Kale kumandanlığı da kışlada idi. Bir çok asker aileleri hastaneye, kışlalara, pavyonlara gitmişti. Edirne'nin esnaf ve halkı Yıldırım ve İmaret'te toplanmıştı. Buralara her ne kadar mermi düşüyor ise de, şehir kadar tehlikeli olmadığı gibi, mermilerin bir çoğu İmareti aşarak etraftaki tarlalara düşüyordu. Bu günlerde havalar gayet güzel olduğundan çadırlarda yatmak mümkündü. Bu gün de sabahtan akşama kadar aralıksız olarak bombarduman devam etti. Gecesi, şehirde iki mahallede büyük yangınlar oldu. İstanbuldan gelen itfaiye bölüğünün, şehir bombardumanlarında pek çok fedakârlıkları görülmüştür. Herkes, kendisine sağladığı güvenilir bir yerde bulunurken, onlar mermi altında yangın bekliyorlardı.

Bu gece Güney bölgesinden kaleler bir kaç defa ateş ettiler.

24 OCAK PERŞEMBE :

İmaret tarafı, Yıldırım ve şehir bütün gün ve gece bombarduman edildi. Şehirde, bir iki yerde yangınlar çıktı. Bir kaç gün içinde, Kıyak ve Muradiye Küçükpazar yönlerinde bir hayli zarar ve can kaybı oldu. Menzilahırı mahallesindeki çingeneler, Fırınlar sırtı bağlığına gidip, orada yer yaparak oturdular. Bu semtlerde oturmak mümkün değildi. Gece Doğu cephesinden Yassıtepeye kadar bütün tabyalar top ateşi açtılar. Şehri bombarduman eden topları aradıkları anlaşılıyordu. Lâkin, bunları susturmak mümkün değildi. Bu günlerde ekmek sorunu daha fazla güçleşti. Bir fırın, bir defada seksen ekmek çıkarıyorsa, fırının önünde toplanan halk beşyüz kişi kadar vardı. Hükûmet, memurları Bosna köyüne gönderdi. Şimdi, ikinci bir arama başladı. Kalede yalnız erzak düşünülüyordu. Cephane çok bol idi. Piyadelerin daha altı ay savaşmaya yetecek cephaneleri vardı. Lâkin, asker, açlıktan günden güne vücuttan düşüyordu. Ötede beride kapıları kakarak dileniyordu. Daha sonraları bu hal genelleşmeye başladı. Ateşkesten önceki savaşta doğu cephesi kumandanı bulunan Nazım Paşa görevden alınarak, yerine Ali Şefik bey isminde bir Albay atanmıştı. Bu zatın gayretli, çalışkan, cesur ve yetenekli olduğu söyleniyordu. Ali Şefik beyin, bu günlerde yeni bir düzenlemede bulunduğu işitiliyordu. Şehri bombarduman eden toplar üzerine bir huruç hareketi yapacağı söyleniyordu.

25 OCAK CUMA :

Bugün bombarduman önceki şiddetini kaybetti. Bir-iki saat ara ve-

riyor, sonra yine atıyordu. Arkadaşlardan Cevdet Bey'in pederi Hamdi Bey öldü. Önceki bombarduman zamanından beri hasta bulunuyordu.

26 OCAK CUMARTESİ :

Kaleye Padişah'ın selamı geldi. Birliklere resmen duyuruldu. Bu gün Cevizlik, Kestanelik, Ayvazbaba (Bak. Resim 8-9-25-26), Taşocakları tabyaları, akşama kadar o cephede düşmana karşı top savaşı yaptılar. Gecesi, sabaha kadar aralıklı olarak bombarduman devam etti. Pazar günü Doğu cephesi huruç yapacaktı.

27 OCAK PAZAR :

Gece saat sekiz sıralarında bütün cepheler ateş açtılar. Verilen emirde, her ne olursa olsun topçular, mitralyözler, piyadeler ara vermeden ateş edecek, düşmanı her taraftan oyalayacaklar. Bu sırada da, Doğu cephesinde düzenlenen nizamiye ve redif taburları saldırarak, düşmandan geri alınması gereken bir kaç avcı siperlerini alacaklardı. Gece uyandığımız zaman, top ve tüfek sesleri afaka çıkıyordu. Her cephe ateş açmıştı. Bir iki saat sonra diğer cephelerden ateş kestiler. Doğu cephesi, gündüzün saat sekizine kadar oniki saat savaştı. Ben, sabahleyin saat üç sıralarında şehre geldim. Arabalarla bir çok yaralı geliyordu. Yanlarına giderek gazalarını tebrik ettim. Savaşı anlamak istiyordum. Nasıl olduğunu askerlere sordum. Bir yaralı anlattı: Gece saat sekizde, tüfek atmayarak düşman siperlerine saldırmışlar. Düşman da uykuda imiş. Bu siperleri almışlar. Oradan ikinci siperlere saldırdıkları sırada düşmandan karşılık görmüşler. Arkalarından yardım gelmemiş. Taburları bozulmuş. Perişan olmuşlar. Ben bunları bir askerin ağzından işitince, işin yine fena olduğunu anladım. Başından beri, açlıktan, askerde saldırıya kalkacak güç kalmamıştı. Bunların, bu sıralarda savunma halinde bulunması yeterli idi. Bundan sonra kaleden bir hizmet beklenemez idi. İşi görecek olan gezici ordular idi. İşte bu savaş, kalenin son savaşı oldu. Sonra anladığımıza göre, bu savaş gayet iyi düzenlenmiş iken, bazı taburların yaptığı hatalar sonucu olarak pek çok can kaybımız olmuştur. Hatta, bir tabur tümüyle mahvoldu, diye söylediler.

Bugün saat sekizden sonra kışlaya gittim. Doğu cephesinden gelen subaylar, savaşın sonucunun fena olduğunu söylediler. Yalnız yaralı olarak merkez hastanesine dörtyüz kadar asker gitmişti. Hastane koridorları yaralı ile dolmuş. Hava son derece soğumuştu. İlâç bitti. Pamuk, sargı, ispirto kalmamıştı. Doktorlar bin türlü zorluk içinde kaldılar. Hastanenin her günkü halini görenler orasını kasaphaneye benzetiyorlar.

Bu gün, Harbiye Bakanlığı'ndan kaleye bir telgraf geldi. Düşmanın hücum-u cebrî yapacağı ihbar ediliyordu.

«Doğu cephesinde 27 Ocak'ta yapılan huruç hareketi bu cephedeki 8. Tümeninin 2. Tugayının ilk hattaki alaylarını değiştirme zamanına rastlamış ve hatta Türk saldırı dalgaları Bulgarların en öndeki siperlerine kadar sokulmuştur. Fakat Türk'lerin bu saldırısı Bulgar karşı saldırısı karşısında kırılmış ve bu çıkış hareketi kale savunucularına pek pahalıya mal olmuştu. Bu saldırıda bizden bir subay altı er şehit ve dört subayla dörtyüzelli er yaralı verilmiş, düşmandan iki yüzbaşı, bir teğmen ve bir çavuşla iki yüze yakın er süngülenmiş ve siperlerde bir çok yaralı kalmıştır.»[33]

28 OCAK PAZARTESİ :

Gündüz, aralıklı olarak şehre mermi atıldı. Gecesi, saat dörtte, yedide, dokuzda olmak üzere, Bulgarlar, Doğu cephesinden gayet şiddetli saldırılar yaptılar ise de, başarılı olamadıkları gibi çok fazla asker kaybettiler. Bulgarlar her ne zaman kaleye saldırsalar, onlar zarar, biz yarar görüyor idik. Bize, kesin olarak saldırı yaramıyor idi. Her ne zaman saldırıya kalkmış isek, zararla geri döndük. Sebebini elbette subaylar bilirler. Ben işittiklerimin doğruluk derecesine güvenmediğim için yazmayacağım.

29 OCAK SALI :

Bugünlerde ambara gitmiyor, İmarette vakit geçiriyordum. Bugün sekiz saat kadar şehre mermi attı. Ötede beride dedikodular başladı. Sözde, Doğu cephesinden yapılan baskında (huruçta), Bulgarlar topları geriye çekmişler, bir kaç top da bizim tarafımızdan susturulmuş imiş. Halktan kimse, şehre işinin başına gitmediği gibi, memurlar da hükûmete gitmiyordu. Vali bey, kışladan halka haber gönderdi. Herkes şehre gidip dükkânlarını açsın. Aksi takdirde sıkıyönetime teslim edeceğim. Halk da şöyle cevap verdi: Vali bey makamlarına gelsinler görelim de biz de gidip dükkânlarımızı açarız dediler. Bugünün gecesi saat yedide ve bir de dokuzda olmak üzere Bulgarlar Doğu cephesinden iki defa daha şiddetli saldırı yaptılar. Bir başarı sağlayamadan geriye püskürtüldüler.

30 OCAK ÇARŞAMBA :

Sabahleyin şehre iki mermi attı. Sekiz saat kadar ara verdikten sonra bombarduman başladı. Yarımşar saat ara ile sabaha kadar devam etti.

31 OCAK PERŞEMBE :

Sabahleyin şehre birkaç mermi attı. Şiddetli soğuk bir rüzgâr esmeğe başladı. Bir hayli zamandanberi iyi gitmekte olan hava değişti.

---

33) Yiğitgüden Remzi, A.E. S. 278

Soğuk, gittikçe şiddetini artırdı. Gece, her taraf sessizlik içinde geçti. Daha sonra, kalenin bazı cephelerinden düşman tarafına toplar atıldı. Halkın geçimi gittikçe güçleşiyordu.

1 ŞUBAT CUMA :

Sabahtan akşama kadar sessizlik ve durgunluk içinde geçti. Gündüzleri dükkânlar açılmaya başladı. Bu hale de alıştığımızdan herkes işinin başına gidiyordu. Açlık ve yoksulluk yine başladı. Herkesin uğraşısı ekmek bulmak için çalışmaktı. Herkes sabahtan akşama kadar bu mesele ile uğraşıyordu. Bir takım genç kadınlar, günahsız çocuğunu emzirmeye çalışır, diğer taraftan ekmek diye bağırır, fırının önüne sokulamaz. Alacağı süpürge tohumundan ekmeği yiyecekler. Bundan aldıkları gıda ile de kucaklarındaki çocukları besleyeceklerdi. Bunda başarılı olamayınca ağlayarak geri dönüp giderler. Bu halleri kalem ile anlatmak mümkün değildir. Bu acıklı görüntüler, bu haller devam ediyor ve hükûmet bunları görüyordu. Fırınların düzenlenmesine dair bir girişim görülmüyordu. Çünkü, evinde yiyecek tahılları olanlar da fırından ekmek alıyor. Bazıları ise, fırıncılara ekmek saklatarak, sonra çuvallara doldurarak mahalle aralarında bir iki misli fiyatla satıyordu. Bu hale son vermek için İmaret halkı, mahalle muhtarları yolu ile mahallelerde araştırma yaptılar. Muhtaç olanların defterini düzenlediler. Bunların ellerine birer pusula (yazılı belge) verdiler. Her kimin elinde pusula var ise İmaret fırınından onlar ekmek alabildiler. İki üç mahalleye bir fırın ayrıldı. Bunları gören hükûmet, iş işten geçtikten sonra aklını başına topladı, böyle bir tedbiri kabul etti. Lâkin, iş işten geçmiş bulunuyordu. Bu zamana kadar herkes kasalarını doldurdu. Fabrikalardan un almak için pek büyük kayırma gerekliydi. Bir çuval un, dört beş liraya kadar satıldı. Bu günün gecesi, Pamukdere tarafında hafif çarpışmalar oldu. Akşamdan sabaha kadar ara ile şehre mermi atıldı.

2 ŞUBAT CUMARTESİ :

Sabahtan akşama kadar her taraf sessizlik ile geçti. Gece saat dört sıralarında başlayan bombrduman sabah kadar devam etti.

3 ŞUBAT PAZAR :

Bu sabah askeri kışlasına mermi atılmağa başladı. Mermilerden bir kaç tanesi kışlaya isabet etti. Diğerleri, kışlanın üzerinden aşarak arka taraflara düştü. Kışlada telaş başladı. Askeri boşalttılar. Hıdırlık Tabyası önünde çadır kurdular. Kışlada bulunan asker oraya çıktı. Gece, Doğu cephesinde biraz top savaşı oldu.

4 ŞUBAT PAZARTESİ :

Başkumandanlıktan kaleye telgraf geldi. Osmanlı ordusunun, Çatalca mevzi'inden yirmi kilometre ilerlediği müjdelendi. Bu haber kalp-

lere ferahlık verdi. Bu güne kadar kolordulardan hiç bir haber yoktu. Beslediğimiz ümitler günden güne mahvoluyordu. Bu iyi haber kaleye ve askere pek büyük ümitler verdi. Gece, şehrin muhtelif mahalleleri bombarduman edildi. Gece ve gündüz kışlalara mermi atmakta devam ediyordu.

5 ŞUBAT SALI :

İkindiye kadar durgunluk ile geçti. Saat dokuz sıralarında asker kışlasını bombarduman etti. Gece saat beşten sonra kışlaları ve şehri sabaha kadar bombarduman etti.

6 ŞUBAT ÇARŞAMBA :

Eniştem bugün, ambara gidemiyecek şekilde hastalandı. Yerine ambara beni gönderdi. Bu günden itibaren, kalenin teslimine kadar âşar ambarında bulundum. Her türlü rezaleti gördüm. Sırası geldikçe bunları yazacağım. Akşama kadar ambarda bulundum. Her tarafta bir durgunluk vardı. Gece, saat beşten sonra şehri ve kışlaları sabaha kadar bombarduman etti.

7 ŞUBAT PERŞEMBE :

Doğu cephesinde bulunan taburlar, ileri karakollar vasıtasıyla Bulgarlara bildiri attılar. Bulgarların halini bizler kendimiz gibi bilmiyorduk. Bulgarlar da bizim gibi aç imişler. Onlara da günde bir tek tayın ekmeği veriyorlarmış. İstihkâmlarda kımıldamağa halleri yokmuş. Günden güne ordularımızı ilerliyor zannettiğimiz için Bulgarlar'la alay ettiler. Kalede yiyeceğin çokluğundan, kumandanlar tarafından kendilerinin aldatıldıklarından, kaleyi terk edip vatanlarına gitmelerinden, daha bir kaç gün sonraya kalacak olurlar ise kendilerine vatanlarını görmek bile nasip olmayacağından söz ettiler.

Bu gün kaleye Padişah'ın selamı gelmekle beraber, Yanya ve İşkodra kalelerinin yiğitçe savunulduğu resmen bildirildi. Askeri hayvanatın bir kısmının öldürülmesi için kalelere emir verildi. Hayvanlara süpürge tohumu veriliyordu. Hayvanların bir kısmını öldürmekle yiyecek, halka ve askerin yiyeceğine eklenecekti. Bu suretle kalenin dayanma gücü artırılmış olacaktı. Bu günlerde, kolordulardan bir uçağın geleceği söylentileri çıktı. Uçak, Sanayi Çiftliği tarafına ineceğinden, oralara bayraklar dikildiği söyleniyordu. Bu gece, mitralyöz Yüzbaşı Cemil Efendi ile binbaşı Nüsret Bey'e misafirliğe gittik. Bunların taburları Hıdırlık tabyası önündeki çadırlarda bulunuyordu. Nüsret Bey bizi akşam yemeğine davet etti. Bu akşam, saat bir sıralarında başlayan bombarduman beşe kadar devam etti.

8 ŞUBAT CUMA :

Bu gün, sabahtan başlayan bombarduman şehrin muhtelif mahallelerinde devam ediyordu. Uçak geldi diye bir söylenti çıktı. Akşam üze-

ri saat on sularında idi. Aşar ambarının kapısı önünde bulunuyordum. Silahlı üç asker geldi. Efendim müjde dediler. Uçağımız geldi. Siz nereden biliyorsunuz dedim. Uçağın indiği yerden geldiklerini, kendileri oralarda devriye gezerken uçağın geldiğini ve şimdi merkezde bulunan arkadaşlarına müjdeye gittiklerini söylediler. Orada bulunanlar askerlerin bu iyi haberine karşı onlara para verdiler. Uçak, Kirişhane bahçeliğine inmişti. Bir müddet sonra oraya kadar gidip uçağı görenlerden bir kaç jandarma geldi, işin hakikatında şüphe kalmadı. Derhal bir çok söylentiler başladı. Uçak ile beş kişi gelmiş. Birisi Enver Bey imiş, bilmem kim imiş. Hepsine isim buldular. Saat onbirden sonra ambarı kapadık.

İmaret'e gidiyordum. Merkez kumandanının ve daha bir çok askeri büyüklerin, polis müdürünün, arabalarla İstanbul yolu caddesine gittiklerini gördüm. Bunlar, uçakla gelen misafirlere hoş geldiniz diyeceklerdi. İmaret'e gelinceye kadar kime rastgeldi isem uçağı müjdeliyordu. Bütün polis karakollarına uçağın gelişi telefonlarla bildirilmiş. Polisler de kahveleri gezerek halka duyurmuşlardı. Bulgarlar bu gün şehri bombarduman ettikleri gibi, sabaha kadar aralıklı olarak gece de devam ettiler. Halk, bu hale alıştı. Bu durum, adeta günlük yaşantının bir parçası gibi oldu. Herkes, çarşı ve pazarlarda işleri ile ilgileniyordu.

9 ŞUBAT CUMARTESİ :

Sabahleyin, ambara gitmek için sokağa çıktığımda rastladığım bildikler, dünkü gelen uçağın bizim olmayıp Bulgarların uçağı olduğunu söylediler. Bu sözlere önce hayret ettim. Bulgarların uçağı kaleye nasıl inebilirdi? Ben, her gün çıkan yalanlardan bıkmıştım. Bu sözleri hiç dinlemek istemiyerek söyleyenlere karşı güldüm geçtim. Çarşıya geldiğimde arkadaşlardan bir topçu subayı gördüm. Kışlaya gidiyordu, görüştük. Uçağı sordum ve işittiğim söylentiyi söyledim. Evet, pek doğru dedi ve sonra anlattı :

Bulgarların bir uçağı yolu kaybederek Mustafapaşa kasabası zannı ile Edirne kenarına inmiş. Oralarda bulunan askerler de bizim uçak sanarak padişahım çok yaşa diye bağırmışlar ve alkışlamışlar. Herif, bu gürültüleri ve alkışları işitince hiç şüphesi kalmamış ve kalenin dahiline inmiş. Pilot Rus imiş. Pilotu harp esiri saydılar uçağı da balon ambarına koydular. Balon deyince, şurada anılara bir şey daha eklemek gerekti. Geçen sene bizim ordumuza sabit balon geldi. Yaz günleri bir kaç defa balonu çıkarıp denediler. Balon subayları geldi. Baloncu birlikleri kuruldu. Savaşın daha başlangıcında Bulgarlar'ın sabit balonları Batı cephesinde görüldü. Bizim balonda hiç bir hareket görülmüyordu. Bu hal bir çok dedikodunun çıkmasına neden oldu. Sonunda bir gün bizim balonumuzu da uçurmağa başladılar. Bir türlü başarılı olamıyorlardı. Balon, kırk-elli metreden yukarı çıkmıyordu. Halbuki,

gerektiğinde birkaç yüz metreye çıkacak, düşmanı keşfetmeye çalışacaktı. Mesela, Doğu Cephesine götürülecek, oradan bir kaç yüz metre havaya çıkıp şehri bombarduman eden topların yerlerini keşfedecek, telefonla aşağıya haber verecek. Topçular ateş edecekler, mermilerin ileri ve geri düştüğünü gözetleyip yine haber verecekler. Kısa, topların yerini bizim toplara bulduracaktı. İşte, bunların hiç birisi olmadı. Doğru dürüst balonu uçuramadılar. İşittiğime göre, balonun içerisine doldurulmak üzere bir defalık gaz varmış. Kale çabuk kuşatıldığı için, balona gelecek olan gaz İstanbul'da kalmış imiş. Kale, sabit balondan hiç faydalanamadı. Bulgarlar ise önce Batı cephesine, sonra Doğu cephesine geçirdikleri sabit balonları ile belki şehrin fotoğraflarını bile alıyorlardı.

«Müstahkem Mevki Komutanlığı, karşısındaki düşmanın yaptığı hazırlıkların nasıl bir sonuç doğuracağını kestirmiş, bir tek de olsa kale emrine verilecek uçağın maneviyat üzerinde ve hem de düşman hazırlıklarından bilgi toplamak hususunda yaratacağı faydaları yana yakıla baş kumandanlığa arz etmiş ve her başvuruda kaleye bir uçak gönderileceği sözü ile avutulmuştur. Kaleye hakikatte hiç bir Türk uçağı gönderilmemiştir. Kaledeki biricik sabit balon (Bak. Resim 12) ateşkesten sonra hiç uçurulmamış, buna karşılık düşmanın iki sabit balonu zaman zaman Batı Cephesinde İnesi köyü, Döllük ve Doğu Cephesinde Güneşçiftliği ve Demirkazık dolaylarında kendilerini göstermiştir. Kendi elimizde hiç bir hava aracı yokken düşman hava araçlarının kale havasındaki uçmasının veya uzaktan havalanıp kalenin en gizli yerini gözhapsine alacak bir durum göstermesini üzücü ve acı etkilerini gereğince anlamak için kalede kuşatılmış kalanların duygularına başvurmak lâzımdır.

Her gün bir Türk uçağının gelmesi beklenirken günün birinde (8. Şubat 1913) akşamı işaretsiz bir uçağın Edirne üzerine gelip Doğu cephesi gerisine Hacılarezanı yakınına inişi, Edirne kalesinde genel bir bayram yaratmıştı. Yazık ki bu uçağın bir Rus subayı tarafından yönetilen ve kaleden Mustafapaşa'ya görevli giden ve yanlış bir manevra sonucu kale içerisine inmek zorunda kalan bir Bulgar teyyaresi olduğu, kısa bir zaman sonra anlaşıldı. Bu hakikat anlaşılınca babasından kuvvetli bir ümitle oyuncak bekleyen bir çocuğun bunu elde edememesiyle uğradığı yürek acısı hemen bütün savunucuları kaplamıştır. Garip bir rastlantı ile aynı günde bir Türk uçağının kaleye ulaşması beklenmekte idi. Şimdi anlatırken çocukça ve pek sade görünen bu manevi sızılar ve yukarıda arz edilen bazı acı şartlar ve yolsuzluklar hiç şüphesiz başta Müstahkem Mevki Komutanlığı olduğu halde diğer komuta heyetlerinin de çoğunda fena etkiler yaptı, cesareti kırdı, savaş neşesini zayıflattı.»[34]

---

34) Yiğitgüden Remzi, A.E. S. 286

Kale, en çok otomobillerden, dekovil trenlerinden, projektörlerden faydalanmıştır. Kalede gaz bittiği için son zamanlarda projektörler de yanmıyordu. Bulgar'lar, her gece yaktıkları projektörlerle sabaha kadar avcı hatlarını ve istihkâmları gözetlerdi. Burada diyeceğim bir şey vardır ki, o da sun'i tuz imalidir. Doktorlar sun'i tuz yaptılar. Bu bildiğimiz tuz gibidir. Yalnız, rengi bir parça sarıdır. Bir çok kimseler bundan aldığı gibi, yapılmasını öğrenen bir takım adamlar da kendileri yaptılar. Sonraları, sun'i tuz için gerekli olan ecza bittiğinden bu da ortadan kalktı. Bu günün olayından olmak üzere, Doğu Cephesinde başlayan top savaşı üç saat kadar devam etti. Yine akşam üzeri saat on sularında kar yağmağa başladı. Sabaha kadar devam ederek yarım arşın kadar yağdı.

«... Şubat'ın 8 inci Cuma günü yolunu şaşırıp İstanbul yolunda Hadımağa yakınına inen sarhoş bir Rus pilotu Edirne'ye rahat yaşamağa gelmiş gibi yedi ve içti ve hiç bir şey söyletilemedi. Kuşatılmış bir yerde gazetesizlik büyük bir üzüntü oluyor. Kemal Köy yakınındaki Sırp fırkası subaylarından özellikle ateş kes zamanında Fransız gazeteleri almayı başaran Boşnak bir subay ile konuştum. Aldığı Paris gazeteleri bizi büsbütün üzdü. Bir kırmızı fes ile bir nargileye karşılık bir İlüstrasyon Gazetesi alındı. Bu gazetelere göre Osmanlı Hükûmeti mahvolmuştu.»[35]

10 ŞUBAT PAZAR :

Ambara gitmek için sabahleyin evden çıktım. Yollarda pek zorlukla yürünüyordu. Ekmek almak için sabaha karşı, daha geceden şehre giden muhacir kadınlarını her sabah dönerken görürdüm. Bunlar için kar, yağmur ve bombardumanın etkisi yoktu. Açlık, insana her şeyı unutturuyor. Bunlara her sabah karşı gelirim. Çocukları kucaklarında kafile kafile İmaret'e gelirler. Süpürge tohumundan yapılan bu ekmeği almak için her gün bu sıkıntıya katlanırlar. Ambar memuru bulunan eniştem başından rahatsızdı. Evinde, kendisini tedavi etmeğe uğraşıyordu. Diğer ambar hizmetlileri ile ambarda yalnız ben bulunuyordum. Fındıklıyan fabrikası, her gün askeriye adına, otuz otuzbeş bin kıyye tahılı ambardan alıyordu. Askeriye memuru olan efendi, aldığı tahıl için ambara bir tutanak verir. Bundan başka, yine askeriye hayvanları için, her gün, taburlar ve alaylar binlerce kıyye süpürge tohumu, yulaf, kabluca alırlar. Birer tutanak vererek giderler. Diğer taraftan, halktan komisyon yoluyla toplanan tahıl ambara getirilip teslim edilir. Gelen tahıl her kimin malı ise, ambar memuru kendi imzası ile bu adama bir alındı belgesi verir. Halktan toplanan tahıl, fabrikalara ve askeriyeye gönderildiğinden, bu adamlar, ellerindeki ilmuhaberle her gün ambara

35) Dr. Rıfat Osman, A.E. S. 81

başvururlar ve paralarını isterler. Hükûmet, bunlara önem vermez. Bunların hepsine ayrı ayrı olarak durum anlatılır. Tahıllarının fabrikalara gönderildiği, paralarını fabrikalardan alacakları, ambarın yalnızca gelen tahılı teslim aldığı, para işine karışmadığı, askeriye adına verilen süpürge tohumu, yulaf ve kablucanın parası ne vakit hükûmetten alınırsa o zaman verileceği, boş yere ambara gelmeyip, paralarını gidip validen istemeleri, vali bey aracılığı ile fabrikalara emir verdirmeleri her gelene anlatılır. Bunların bazıları söylediklerimizi anlayarak gider. Bazıları da, -ben tahılımı buraya teslim ettim, paramı isterim, benim yiyeceğimi elimden aldınız, ya tahılımı veriniz, yahutta paramı isterim. Benim çocuklarım akşamdan beri açtır.- Diyerek söylenmeğe başlar. Neticede, bin zorlukla bu adamlara dert anlatılır. Ambar memuru, her gün böylece bunları başından savar. Alacaklılardan bazıları, vali beye gidip ambar memurundan şikâyet ederler, paralarını isterler. Vali bey, fabrikalara, alacak sahiplerinin alacaklarını ellerinde bulunan pusula gereğince verilmesini emreder. Alacaklılara da; «Haydi gidin. Ben fabrikaya emir verdim, paranız verilecektir» diyerek fabrikaya yollar. Bu adamlar fabrikaya gelirler. Fabrikatörün yanına girmek mümkün mü? Fabrika kapılarında asker nöbetçiler, polisler vardır. Bunlar, fabrikanın içine kuş uçurmazlar. Bu nöbetçiler fabrikalara niçin verilmiştir? Fabrikatörlerin, fabrikaya giren tahıllara hile yaparak kötüye kullanmamaları, hükûmetin emredeceği yerlere teslim etmeleri ve fabrikadan tahıl kaçırmamaları için memur edilmişlerdir. Lâkin, fabrikatörler, bunları kendi çıkarlarına hizmet ettirir. Nöbetçiye emir verir. Kimseyi fabrikaya kabul etmez. Kendisi pencereden bakar. Her kimi ister ise, nöbetçi, fabrikaya onu alıverir. Nöbetçiler bunların çıkarlarına hizmet etmeğe mecburdur. Kimsenin karnını doyuramadığı böyle bir sırada, fabrikacı onların karnını doyurur. Böyle bir zamanda, birine, doyacak kadar ekmek verdin mi, her ne ister isen yapabilirsin. Bunlara kale kumandanı bizzat emir verse bile yine önemi olmaz. Çünkü, açlık hiç bir şeye benzemez. Şimdi halk fabrikaların önlerinde bekleşirler. Fabrikatörün keyfi gelir. Ne istediklerini sorar. Tahıllarının paralarını istediklerini söylerler. Fabrikatör emir verir. Âşar ambarına gidiniz. Ambar memuru, ellerinde bulunan pusulaları bana ciro etsin, paranızı vereyim. Yarın saat sekizde geliniz. Bu büyük insan kalabalığı tekrar ambara gelir. Fındıklıyan fabrikası adına, pusulalarının arkasına ambar ciro yapar. Meselâ, fabrikaya yulaf verilmemiştir. Her kimin pusulasında yulaf, kabluca varsa, bunlar ilmûhaberden ayrılır. Çünkü, yulaf, kabluca doğrudan askeriyeye verilmiştir. Parası ne zaman alınırsa o zaman verilecektir. Ambardan ciro edilen pusulalarla halk tekrar fabrikaya gider. Bir kısmının paralarını ödeyerek diğerlerinin yarın gelmelerini söyler. Fabrikatör, hükûmetten, sıkıyönetimden kısaca dünyada

hiç kimseden korkmaz. Hükûmetin verdiği emirler, onun üzerinde hiç bir etki yapamaz. Kendi keyfi nasıl isterse öyle hareket eder.

Günler geçtikçe halkın sızlanması arttı. İş rezalete döndü. Vali beye şikâyetler fazlalaştı. Bu durumları, Edirne'de bulunan İttihat ve Terakki Müfettişleri de gördüler. Daha neler oldu bilemem. Bu gün âşar ambarına beş kişiden kurulu bir komisyon geldi. Bu komisyona kızılay hastanesi müdürü Reşat Bey başkanlık ediyordu. Bunların görevi fabrikaları kontrol etmek, fabrikaya giren çıkan tahılı denetlemek, ambarı kontrol idi. Bu komisyon namuslu kişilerden kurulmuştu. Bu işlerin içinde en önemli görev, fabrikaları kontrol etmek işi idi. Yalnız bunda başarılı olsalar ve halkın parasını fabrikaya ödettirseler yeterliydi. Bunlar geldikleri zaman önce ambar memurunu sordular. Ben, yerine baktığımı söyledim. Ambar memuru hasta dedim. Hemen vilâyet makamına bir yazı yazarak, ambar memurunun evine bir tabibin gönderilmesini ve kendisinin muayene edilmesini, hastalığı hafif olduğu takdirde hemen ambara gönderilmesini istediler. İkinci konu olarak, Fındıklıyan fabrikasının para vermediğini, halkın alacağının ödenmesi için Vilâyet Makamının fabrikaya kesin emir vermesini yazdılar. Bu günlük bu kadar yeterlidir, yarın yine geliriz dediler. Ambarda para almak için bekleyen halka da, paralarınız yarın verilecektir dediler. Ambardan çıkıp gittiler. Biz de, o gün akşama kadar başvuranlara, yarın komisyon paranızı verecektir, yarın geliniz dedik. Bu sırada hükûmette, valinin başkanlığı altında bir komisyon daha kuruldu. Bu komisyonun ismi: (İaşei Ahali Komisyonu-u Fevkel'adesi)[36] dir.

Komisyondan bu gün âşar ambarına bir emir geldi. Fevkel'ade komisyonun bilgisi olmadan hiç bir tarafa ambardan bir kıyye bile tahıl gönderilmeyecekti. Bu komisyon, polis müdürü, merkez kaymakamı, defterdar, eşraftan Hacı İbrahim Bey ve Emin Bey, belediye başkanı, daha bilmediğim bir iki kişiden oluşmaktadır.

Bugünün olaylarından olarak, sabahleyin Güney Cephesinde başlayan top savaşı altı saat kadar sürdü. Akşam üzeri tekrar kar yağmağa başladı. Gece, Doğu cephesinde top savaşı oldu. Sabaha kadar şehre mermi atıldı.

11 ŞUBAT PAZARTESİ :

Sabahleyin ambara gittim. Bir gün önce, belediye doktoru eve gelerek eniştemi muayene etmiş ve gayret ederek ambara gitmesini söylemişti. Ambar memuru, bombardumanın en şiddetli günlerinde her tarafa gülle yağarken, kimsenin görevi başına gitmediği günlerde yalnız olarak akşama kadar ambarda çalışmıştır. Başından son derece rahat-

36) Halkın yiyeceği ile uğraşan olağanüstü komisyon

sız olan bir adam böyle soğuk günlerde nasıl dışarıya çıkabilirdi? Bu nedenle, hükûmet isterse beni işten alsın dedi. Ambara yine ben gittim. Sabahleyin erkenden ambara iki Rum değirmenci geldi. Üçtaşlar değirmencisi Yorgi, Çardaklı değirmencisi Yanko efendiler. Bunların ellerinde, ambar memuruna yazılmış birer tezkere vardı. Pusulaların anlamı şöyledir: Üçtaşlar değirmencisi Yorgo Efendiye şu kadar bin kıyye tahılın verilmesi fevkalâde komisyon kararı ile bildirilir. İmza: Merkez kaymakamı ATNAŞ! Bu tahılların parasının kendilerinden alınacağı bildiriliyordu. Fevkel'ade komisyonun kuruluşunun ertesi günü, fabrikalar dururken değirmencilere tahıl verilmesinin hikmeti ne idi? Tezkerelerde yalınız merkez kaymakamı olan Atnaş Efendi'nin imzası vardı. Şimdi komedia değişti. Bu durum karşısında ben de hayran kaldım. Ambardaki komisyona bedeli ödenmek üzere istedikleri tahılı kendilerine teslim ettik. Çünkü, Fevkel'ade komisyon böyle karar vermişti. O gün öğleden sonra, ambarla ilgili olan komisyon geldi. Ambarda bulunan tahılın toplamını sordular. Bazı araştırma yaptılar. Ambar memurunun hastalığını da benden sordular. Başından rahatsız olduğunu söyledim. Zorla hasta olduğuna inandılar. Halk, dışarıda soğukta bekliyor. Diğer taraftan, halktan toplanan tahıl ambara gönderiliyor. Mahallelerde, kale dahilinde kalan Demirtaş ve Bosna köylerinde aramalar devam ediyordu. Şimdiye kadar, halkın malından fabrikaya ne kadar tahıl gelmiş ise, fabrikanın kestiği makbuzlar gösterilerek derhal ödeme yapılması için fabrikaya haber gönderildi. Fabrika da, hesabın yapılacağını, makbuz karşılığı ne kadar tahıl aldı iseler parasını tamamen ödeyeceğini söyledi. Bu gün de halka yarın geliniz diyeceklerdi. Ben söze karıştım. Bu işin yarın olamıyacağını, çünkü, yapılacak hesapların bir günde tamamlanamıyacağını ve halkın böyle günlerce buralarda beklememesi için düşünülerek kandilerine bir gün verilmesini söyledim. Düşündüler halkı Perşembe günü için çağırdılar. Ambarda iki kâtip vardı. Onlara da hesapların ne şekilde yapılacağını söylediler. Bu gün de halk söylenerek gitti. Fındıklıyan fabrikasının hesabı bittikten sonra İbrahim Bey fabrikasına geçilecekti. İbrahim Bey de henüz para vermemişti. Halbuki, vali bey verdiği emirde, tahılı alınanlara hemen paralarının ödeneceğini söylüyordu. Tahıl ondört Ocak'ta toplanmağa başlandı, Fukara henüz para alamıyordu. İşten anlayan ve bilen bir adam olsaydı bu durum böyle olmıyacaktı. Her kimin tahılı var ise, memur ile birlikte doğru fabrikaya gönderilecek, fabrikada tartılacak, parası ödenecek ve tahıl fabrikaya teslim edilecekti. Lâkin, bunları düşünecek dimağlar hükûmette yoktu. Buğdaya atmış, arpaya kırkdört, mısıra kırkbeş para fiat biçilmişti. Halbuki, bir takım adamlar gizli olarak buğdayın kıyyesini beş, arpanın kıyyesini üç kuruşa alıyorlardı. Buğdayın kıyyesini on-onbeş kuruşa alacak çok bulunurdu. Fukaranın malı, böy-

le bir zamanda bu kadar düşük fiatla alındığı halde parası yine ödenmiyordu. Bugünlerdeki aramalarda, ev halkının kendilerine ve hayvanlarına tahıl bırakmak usulleri kalktı. Kimde tahıl bulunursa bağırta çağırta alınıyordu. Bugünün olayından olmak üzere; akşam üzeri saat dokuz sularında başlayan bombarduman aralıklı olarak gece sabaha kadar devam etti. Gece şehirde yangın çıktı.

12 ŞUBAT SALI :

Bugün, ambar memuru olan eniştemle birlikte ambara gittik. Başvuran alacaklılara Perşembe günü gelmelerini söyledik. Kızılay hastanesi başkanı Bahaettin Şakir Bey, bu günlerde hükûmette kurulan fevkalade komisyonda bulunuyordu. Bahaettin Şakir Bey'in tavsiyesi üzerine tüccarda bulunan kuş otundan ekmek yapılmasına karar verildi. Ambarda, âşar malı olarak bulunan kuş otundan bir miktar örnek olarak fabrikaya verdiler. Kuş otundan yapılmış bir çeşit sarı ekmek oldu. Bundan sonra, kuş otuna atmış para fiyat biçilerek tüccar mağazalarında ne kadar kuş yemi varsa âşar ambarına gönderilmeğe başlandı. Rum değirmenciler bu gün de ambara geldiler. Ellerine verilen pusulada önceki gibi yalnız merkez kaymakamı Atnaş Bey'in imzası vardı. Bunun üzerine ambar memuru vilâyete bir yazı yazdı. Bu yazıda komisyon kararı ile verilecek tahılın kimin emriyle verileceğini sordu. Vilâyet cevap verdi. Bundan sonra ,ambardan tahıl verilmesi için gelecek emirlerde Vali Bey'in kendi imzası bulunacağı bildirildi. Verilecek olan tahılın bedeli peşin ödenecek, ambardaki komisyon bu paraları alacaklılara dağıtacaktı. Şimdi iş bir parça yoluna girdi. Ama elde de bir şey kalmamış, yani, iş işten geçmişti. Bunlar çok önceden düşünülecekti. Bugünlerde, levazım başkanı ambara özel memur gönderdi. Askeriye adına, fabrikaya teslim edilmek üzere yirmibeşbin kıyye kadar tahıl isteniyordu. Kendilerine vilâyetin kararı söylendi. Askeriye vali falan tanımaz. Fabrikanın adamları ve hamalları geldi. Tahıl tartılıp arabalara konulduğu sırada validen bir emir geldi. Fındıklıyan fabrikasına bir şey verilmesin. Arabalara yükletilen tahılı şimdi ambara indirsinler. Ambar memuru komedyayı bildiği için, arabaların yüklerini boşaltmayıp yalnız, arabaları ambar önünde alıkoyar. Aradan yarım saat geçer. Vali bey ambara ikinci bir emir gönderir. Fındıklıyan fabrikasına, istenilen şu kadar bin kıyye tahıl hemen ve en seri şekilde teslim edilsin. İşte, şu yarım saat içinde, askeriye ile vilâyet arasında kimbilir ne kadar komisyoncu gelip giderler. Bu günlerde hükûmet adamı sayılan bazı kimseler fabrika simsarı oldu. Onların hiç bir görevleri yoktu. Günde kırk defa fabrikalara girip çıkarlar. Bu komediyalar pek çoktur. Bunların daha güzellerini seyretmek istiyenlerin vilâyet salonuna gelmeleri gerekmektedir. Rum değirmenciler veyahut fabrika kâtipleri vilâyetin salonunda aşağı yukarı gezinirler. Vali beyin odasından polis müdürü

veya merkez kaymakamı çıkar. Derhal bunların yanına sokularak salonun bir kenarına çekilirler. Rumca bir şeyler görüşürler. Kaymakam bey özel komisyon odasına girer. Derhal içeride bir karar verilir. Değirmenci Yanko Efendi vali beyin huzuruna çağrılır. Eline bir tezkere verilir.

Âşar Ambar Memurluğuna

Beşbin kıyye buğday, üçbin kıyye kızılca, ikibin beşyüz kıyye çavdar, ikibin kıyye mısır ile sekizbin kıyye süpürge tohumunun değirmenci Yanko Efendi'ye teslimi özel komisyon karariyle bildirilir.

Edirne Valisi

Ambara gelen tezkerelerin anlamları genellikle böyledir. Bu adamlar bu tahılı alırlar ve derhal parasını da verirler. Bunları öğütüp, biribirine karıştırarak halk için fırıncılara satacaklardır. Bunlar tamamen üğütülüp birbirlerine karıştırıldımı? Buralarını kimse bilemez. Fabrikacılar olsun, değirmenciler olsun aldıkları tahılı istedikleri gibi unederler. Ambardan karışık alırlar. Fırınlarda çıkan ekmek kıpkırmızı süpürge tohumu ile kuş otundan yapılmıştır. Bunları Edirne kuşatmasında bulunan her hangi bir insana arzu ederseniz sorunuz. Doğru olduğunu namusumla temin ederim. Bu hal böyle günlerce devam etti. Kalenin düşmesinden sekiz on gün önce fabrika ve değirmenler denetlenmeğe başlandı. Halbuki, zaten elde mevcut kalmamış gibi idi. Bugünlerde askerin ekmeği dörtyüz elli grama kadar inmiş bulunuyordu. Zavallı askerler insan kıyafetinden çıktılar. Yürümeğe kuvvetleri yoktu. Bu durumda, şiddetli kar ve soğuk altında yerlerinde kalıp oturdular. Zannedersem başka bir millet bu hale dayanamaz. Gerçi, düşman da bu halde bulunuyordu. Lâkin, onların bir kısım askerleri köylerde istirahat ediyor ve doyunca ekmek yiyordu. Bizim askerlerimizin çehreleri soğuk ve açlık etkisiyle siyah bir renk almıştı. Akşam olup etraf karardıktan sonra askerler kapıları çalarak ekmek isterler. Lâkin kimse bir şey veremez. Belki kapısını çaldığı aile halkı da o gece açtır.

Bugünün olayından olarak kaleye bir telgraf geldi. Birliklere tamim edildi. Hava açık olduğu takdirde, Salı gününden sonra olan günlerin birinde öğleden önce kaleye bir uçak geleceği ve kıştan düşmanın son derece zorluk içinde bulunduğu bildiriliyordu. Savaşın ikinci devresinde kale hiç bir bildiri yayınlamamıştır. Biz bunları subay arkadaşlarımızdan haber alıyorduk. Bu gün akşama kadar sessizlik içinde geçti. Gece ise şehre epeyce mermi atıldı.

13 ŞUBAT ÇARŞAMBA :

Bugünlerde çarşıda bir şey kalmadı. Caddelerde, kaldırım üzerlerinde, köşe başlarında mangallar üzerinde suda kaynatılmış işkembe ve

bağırsak satılıyordu. Bazı yerlerde yalnız, suya nişasta salarak pişirirler ve üzerine de peynir serperek peynirli börek diye satarlar. Askerler bunları yemeğe çalışırlar. Ağızlarında çiğneyerek tekrar dışarı atarlar. Bu satıcılar her sokak başında görülür. Bu günlerde sigara kâğıdı da bitti. Bazı kimseler pipo içiyordu. Fukara kısmı ince renkli kâğıtlarla sigara içiyordu. Bir top sigara kâğıdı üç beş kuruşa kadar satıldı.

Bugünün olayından olarak, akşam üzeri saat on sularında Doğu cephesinde top savaşı oldu. Gece bir sularında şehre, kışlalara, İmaret civarına sabaha kadar mermi attı.

14 ŞUBAT PERŞEMBE :

Fındıklıyan fabrikasından alınacak tahıl parası henüz tetkik edilmedi. Köylüler sabahtan ambara gelmeğe başladılar. Her gelene biraz bekleyiniz dedik. Öğleden sonra komisyon üyeleri geldiler. Hesabın bu gün yapılamıyacağını köylülere ve diğer halka söylediler. Halk, paraları için israr etti ise de kim dinleyecek. Cumartesi geliniz dediler. Halk yine gitti. Ogün akşama kadar başvuranlara bu şekilde cevap verildi. Fabrikanın hesabı niçin yapılamıyordu? Ambarda çalışan memur ile beraber iki kâtip vardı. Bu adamlar hesabı yapacakları sırada rahat kalamazlar. Defterdar hesap ister, vali hesap ister, gelir müdürü, ambarda âşara ait ne kadar tahıl vardır diye sorar. Bunlara cevap verilirken, halk malından ambarda mevcut tahılın miktarını komisyon sorar. Bu durumlar her gün akşama kadar devam eder. Kâtipler de şaşırır. İşin birini bırakıp diğerine başlarlar. Oysaki, ambarda âşar malı ile halk malı tahıl birbirine karıştırılmış bulunur. Ambarın her gün girdisi ve çıktısı olur. Bunlar için ayrıca işlem yapılır. Kâtiplerin ellerinde bir kaç türlü iş tutulur. Hangisini daha önce yapacaklarına kendileri de karar veremezler. Hatta gelir müdürü vilâyete kızarak âşar malı olan tahılı ayırarak ambara kilitlemek ister. Böyle günlerde yapılan şu işlere hayret etmemek mümkün değildir.

Bu günün olayından olarak, akşam üzeri doğu cephesi topçuları düşman tarafına aralıklı olarak ateş açtılar. Gecesi, şehre bir kaç mermi atıldı. Kale etrafında düşmanın kuvveti olmadığı bu hallerden anlaşılıyordu. Bugünlerde, kale etrafında bulunan Bulgarlar pek sakin duruyordu. Yassıtepe'den Maraş'a kadar bölge dahilinde hiç çarpışma işitilmiyordu. Çünkü burada Sırplılar vardı.

15 ŞUBAT CUMA :

Gündüz ve gece şehre mermi atıldığını işitmedim. Yalnız, Doğu ve Güney cephelerinde top ateşi açıldı. Başka olay yoktur.

16 ŞUBAT CUMARTESİ :

Gece tekrar kar yağmağa başladı. Önceki yağan karlar henüz duruyordu. Havanın soğukluğu devam ediyordu. Bu sene Şubat'a kadar

kış pek hafif geçtiği halde, senenin son günlerinde pek şiddetli oldu. Bu gün, bin zorlukla Fındıklıyan efendilerden tahıl parası alınarak halka dağıtıldı. Bir çok kimselere para verilemedi. Tahılın en çok bölümü askeriyeye verilmiş idi. Bundan sonra, fabrikalara verilecek tahılın parası alınarak alacaklılara verilmesine karar verdiler. İşin içinden başka türlü çıkılamazdı. Şimdi her gün, tahıl ambarı vilâyete bir gizli rapor veriyor. Ambarın her günkü girdi ve çıktısı ile ambarda bulunan tahıl miktarı bu raporda gösteriliyordu. Vali raporları beğenmediğinden her gün bunların başka bir türlüsü düzenleniyordu. Raporu düzenliyenler vilâyet muhasebe efendileri idi. Vali bey, bunların hesap bilmediklerini iddia ediyordu. Oysaki, muhasebe usulü gereğince düzenlenen bir raporu anlamaktan kendisi aciz bulunuyordu. Neticede raporu çok sade bir duruma getirdiler ve beğendirdiler. Bundan sonra bu şekil vilâyete sunuluyordu. Fevkalade komisyon, ambar mevcudunu dikkate alarak fabrikalara ona göre tahıl verirdi. Vali bey bazan ambara gelir. Ambarı denetler. Daha gelmezden iki saat önce vali beyin ambara geleceği haber verilir. Vali bey nereye gitse yanında iki kişi vardır. Bunların biri sağda diğeri solda bulunur. Bunlar, merkez kaymakamı ile polis müdürüdür. Bunlar vali beyin yanından hiç ayrılmazlar. Vali bey her kime soru sorsa bu iki zat herkesten önce cevap verirler. Bazı defa, doğrudan vali beye derdini anlatan iş sahiplerinden birini, defol edepsiz diyerek valinin karşısından kovarlar. Bu halleri tanıkları ile isbat ederim...

Bu günün olaylarından olarak gece saat 06.30'da şehre mermi atılmaya başladı. Sabaha kadar aralıklı olarak devam etti.

17 ŞUBAT PAZAR :

Bu gün sabahtan akşama kadar aralıklı olarak kar yağdı. Bir defa şehre mermi atıldı. Gece sessiz geçti.

18 ŞUBAT PAZARTESİ :

Sabahtan başlayan bombarduman saat yediye kadar devam etti. Bu günlerde şiddetli bir soğuk hüküm sürüyordu. Askeri hayvanlar her gün kesiliyor, beygir etleri belediye aracılığıyla polis karakoluna gönderiliyor, oralarda fukaraya dağıtılıyordu. Fırınlarda herkese ellerindeki pusula gereğince ekmek veriliyor, bir kişiye yirmidört saatte yarım kıye ekmek düşüyordu. Ekmeğin kıyesi iki kuruş idi. Askeriye tarafından öldürülen hayvanlardan istiyenlere gizli olarak birer beygir veriliyordu. Arkadaşlar aracılığıyla bu gün süvarilerden bir at aldım. Bu hayvanın beş günden beri aç olduğunu söylediler. Aldığım zaman hayvan titriyor, ahırdaki direkleri kemirmeğe çalışıyordu. Bu günlerde köylüler kırlardan ayrık kökü söküp çuvallarla satıp kendilerine ekmek

parası kazanmaya çalışıyorlardı. Aldığım hayvanı ayrık kökü ile besledim. İki üç gün içinde kendini topladı. Gayet güzel bir hayvan oldu.

Bu gün, akşam üzeri ambardan dönüşümde, inzibat erleri çarşıdaki arabaları toplayarak Ayşekadın tarafına doğru gönderiyorlardı. Her ne zaman kale tarafında piyade savaşı olursa, Edirne içinde yük ve insan taşıyan arabalar toplanarak savaş alanına gönderilir. Yaralıları hastanelere getirirler. Bu gün savaş olmamıştı. İnzibat erlerinin arabaları niçin gönderdiklerini sordum. İstihkâmlara, karakolları değiştirmeye giden askerlerin yollarda soğuktan ve açlıktan yorgun düşüp güçsüz kaldıklarını ve bazılarının öldüğünü söylediler. Bugünlerde hastaneler de dolmuştu. Bir takım hastaların arabaların içinde bütün hastaneleri dolaşarak neticede hiç bir hastaneye kabul edilmiyerek geriye gittiklerini çok defa gördüm.

Bu günün gecesi saat dörtte şehre mermi atmaya başladı. İki saat kadar devam etti.

«Edirne'nin Güney Cephesi Komutanlığının 14 Şubat tarihli raporundan Batı yönündeki siperler temizlenirken donmuş bir kaç ceset bulunmuş 4. Nişancı Alayının 1. Taburundan 47 er donmuş ve 13 er kaybolmuş, II. Taburdan 60 er donmuş, 5 er kendi kendini yaralamış ve 2 er ölmüş, 10 er kaybolmuş, 3. Taburdan 19 er donmuş, 10 er kaybolmuş ve 2 er ölmüştür. Donanlardan bir kısmı hastaneye gönderilmiştir. Düşman da donmuş ve yaralı erleri sedyelerle taşımaktadır.

8-26 Şubat günleri içinde, Edirne çevresinde büyük bir muharebe olmuştur.

Bombardumanın sebep olduğu yangın ve tahripler karşısında sık sık yer değiştirmek ve yangın ekiplerini pekiştirmek çarelerine başvurulmuştur. Nitekim müstahkem mevki karargâhı da Yanıkkışla'da iken Doğu Cephesi ilerisinden şiddetle yapılan çapraz ateşler karşısında Şubat'ın 6 ıncı günü Batı Cephesindeki Hızırlık Tabya'ya nakledilmiş vekalenin düşüş gününe kadar burada kalmıştır.

Her cephede ve özellikle Güney Cephesindeki Gümülcine Redif tümeninden silahlarıyla beraber düşmana kaçanların sayısı tehlikeli bir durum aldığından Mst. Mv. Komutanlığı, mevzilerini terk edenlere karşı silah kullanılması için emir çıkarılmıştır.»[37]

19 ŞUBAT SALI :

Akşama kadar her taraf sessizlik içinde geçti.

20 ŞUBAT ÇARŞAMBA :

Bu gün her taraf sessizlik içinde bulunuyordu. Akşam üzeri, Doğu Cephesindeki topçularımız ateş açtılar. Gecesi, İmaret yanını bombardıman etti[38].

37) Yiğitgüden Remzi, A.E. Cilt II, S. 57

38) Yeni imaret semti.

21 ŞUBAT PERŞEMBE :

Akşam üzeri Doğu Cephesi topçuları top savaşı yaptılar. Gece saat beşte, topçularımız Doğu Cephesinden top ateşi açtılar. Gece saat yedide şehre mermi atılmaya başladı. Bu günlerde karlar eriyordu. Soğuğun şiddeti sona ermişti.

22 ŞUBAT CUMA :

Akşam üzeri Doğu Cephesi topçuları ateş açtılar. Gece saat beş sularında, düşman şehre ve İmaret'e mermi atmaya başladı. Mermilerden birkaçı, oturduğumuz evin onbeş yirmi metre soluna ve ilerisine düştü. Sultan Bayezit Cami'inin harem avlusundaki kubbelerden birini yıktı. Bombarduman sabaha kadar devam etti. Şehri bombarduman eden topların kolayını bulup susturamadılar. Bunlar, bizim karşımızda büyük bela idi. İşittiğime göre, düşman şehre mermi atmağa başladığı sırada bizim doğu cephesindeki topçular düşmanın avcı hatlarını bombarduman ederlermiş. Bu suretle düşman susmağa mecbur olurmuş. Buna çok dikkat ederdim. Gece şehre bir iki mermi attıktan sonra Doğu cephesinde bulunan ağır obüsler ateşe başlarlar. Bazı defa düşman susar, bazı defa hiç dakikası olmaz, sabaha kadar şehri yıkmağa devam eder.

23 ŞUBAT CUMARTESİ :

Akşam üzeri saat dokuz sularında, Doğu cephesinde oldukça şiddetli top savaşı oldu. Akşam ezanına kadar devam etti. Bu gün bir söylenti çıktı. Barış görüşmeleri devam ediyormuş. Büyük devletler öneri hakkını Osmanlılara vermiş imiş. Bu gibi sözleri işittikçe ne olduğunu anlamıyorduk. Savaş devam ediyordu. Diğer taraftan barış için görüşme sürüyordu. Edirne'de hükûmet tahıl araştırması ile meşgul oluyordu.

24 ŞUBAT PAZAR :

Akşam üzeri, Güney ve Doğu cephelerinde top savaşı oldu. Gece, sessizlik içinde geçip hiç bir yere düşman tarafından mermi atılmadı.

25 ŞUBAT PAZARTESİ :

Sabahleyin saat iki sularında şehri bombardumana başladı. Altı saat kadar deva metti. Gece beşten sonra dört beş mermi kadar attı.

26 ŞUBAT SALI :

Bu gün, Güney ve Doğu cephelerinde şiddetli top savaşı oldu. Gece saat üç sularında İmaret'e, kışlalara epeyce mermi attı.

27 ŞUBAT ÇARŞAMBA :

Akşam üzeri Doğu, Batı, Güney cephelerinde top savaşı oldu. Gece şehre birçok mermi atıldı.

28 ŞUBAT PERŞEMBE :

Bugün askerden dört kişi kurşuna dizildi. Bunlar, önceleri düşmandan alınan Kartaltepe'nin tekrar düşmana teslimine neden olanlar imiş. Divanı harbi askeri idamlarına yeni karar vermişti. Dördünün de kıpti olduğunu söylüyorlardı. Akşam üzeri, cepheler top ateşi açtılar. Düşman da şehre mermi atıyordu. Gecesi, şehri ve kışlaları bombarduman etti. Bu günlerde, askeriyeye ait hayvanları belediyeye teslim etmişlerdi. Belediye bunları büyük bir avlu içerisine koydu. Her gün bunlardan onbeş yirmi beygir alınarak kasaphaneye gönderilir, orada kesilerek etleri fukaraya dağıtılır. Bu hayvanları kasaphaneye gönderilirken gördüm. Bunların kuyruklaarı ve yeleleri tamamen yok olmuştu. Açlıktan birbirlerinin kuyruklarını ve yelelerini yiyorlardı.

Bu gün Şubat ayı da sona ermişti.

1 MART 329 (1913) CUMA :

Hava gayet güzel idi. Sabahtan öğlene kadar bütün cephelerde top savaşı oldu. Gecesi, beşten yediye kadar şehri, İmaret'i, kışlaları bombarduman etti. Sabaha karşı Batı cephesinde şiddetlice çarpışma oldu.

2 MART CUMARTESİ :

Gündüz, cephelerin bazılarında top savaşı oldu. Gece, oldukça sessizlik içinde geçti. Şehre birkaç mermi atıldı.

3 MART PAZAR :

Aralıklı olarak cephelerden top atışı oluyordu. Hükûmet bu gün halkın ellerinde bulunan sığır hayvanlarını toplamağa başladı. Etin kıyyesi dört buçuğa satılıp ekmek için bir fayda sağlanacaktı.

4 MART PAZARTESİ :

Gece-gündüz şehre mermi atıldı. İstanbul'da büyük bir ihtilâl olup otuzbin kişinin öldürüldüğüne dair söylentiler çıktı. Halkın yiyeceği ile ilgili komisyon Nisan ayının dördüne kadar kalenin yiyeceğini hesap ederek yeni aramalara başladı. Bir nüfusa günlük yüz dirhem un bırakıyorlar, geri kalanını âşar ambarına gönderiyorlardı.

5 MART SALI :

Kale, gününü gecesini sessizlikle geçirdi. Kesilmiş sığır eti çeşitli mahallelerde hükûmet memurlarının denetiminde halka satılıyordu.

6 MART ÇARŞAMBA :

Bu gün kaleye gelen telgrafta, Yunan kıralının Selânik'te Bulgarlar tarafından öldürüldüğü bildiriliyor.

Batı cephesinde top savaşı oluyor. Şehre mermi atılıyordu.

7 MART PERŞEMBE :

Kale, Yunan kıralının öldürüldüğüne dair bildiri yayınladı. Ordu-

ların, yedi sekiz köy kadar ilerlediğine dair başkumandanlıktan kaleye telgraf geldiği söyleniyordu. Her taraf sessizlik içinde bulunuyordu.

8 MART CUMA :

Öğlen üzeri kışlalara iki mermi atıldı. Bundan başka bir şey yoktur.

9 MART CUMARTESİ :

Düşman uçağı, akşam saat onikide kalenin üzerinden geçti.

10 MART PAZAR :

Sabahleyin Doğu cephesinde top savaşı başladı. Top savaşı akşama kadar aralıklı olarak her tarafta devam ediyordu. Gecesi, sabaha karşı, Batı ve Güney cephelerinde şiddetli top savaşı oldu.

11 MART PAZARTESİ :

Sabahtan akşama kadar her tarafta şiddetli top savaşı oldu. Gece saat sekiz sıralarında bütün cephelerde şiddetli bir savaş başladı. Tüfek yerine top patlıyor, şehir bir gürültü içinde bulunuyordu. Aralıklı olarak şehir de bombarduman ediliyordu.

12 MART SALI :

Top ve tüfek savaşı bütün cephelerde aralıksız olarak devam ediyor. Bu hal akşama kadar sürdü. Ateş, dakikalar geçtikçe sanki şiddetini artırıyordu. Kuşatmanın başlangıcındanberi, daha böyle şiddetli bir ateş görülmemiş ve işitilmemişti. Bu gece saat beşte Doğu cephesinde bulunan Ayvazbaba, Cevizlik ve sair tabyalar susmuşlardır.

«12 Mart akşamı geç vakte kadar bütün cephelerden alınan raporlar her tarafta muharebenin şiddetle sürdüğünü göstermekte idi. Gece Doğu cephesi ufkunda bir anda patlayan 30-40 batarya kadar sanılan bir topçu kütlesinin şarapnel ve daneleri Edirne'yi sarsmakta idi. Bu hal Edirne Mst. Mv. Komutanlığından İstanbul'a yazılmış ve tarihi bir gece geçirildiği bildirilmişti.»[39]

Bir saat kadar çok şiddetli bombardumandan sonra Bulgarlar, savunucuları kısmen şehit olmuş ve kısmen dağılmış olan Ayvazbaba'ya saat altı da girmişlerdir. Artık Doğu cephesinin bu tarafında ateşten bir kavis halinde topçu mermileri patlıyor, savaş aralıksız sürüyordu. Ayvazbaba yönünden ve büyük toplarla Döllük yöresinden Kestanelik ve Cevizlik tahkimatı yan ateşine alınmış olduğundan bu tabyalar ve arkasından dört numaralı batarya ile Kıyık ve Yıldız (Bak Resim 7) Tabyaları da düşmüştür.

«Saat 6.30'da, 28 nci alayın 3 ncü taburu Yıldıztapa'ye gönderildiği zaman komşu birlikler komutanlarının burada toplanmış oldukları gö-

---

39) Yiğitgüden Remzi, A.E. Cilt II, S. 85.

rülmüştür. Düşmanın Ayvazbaba'dan Turnatepe'ye doğru ilerledikleri sırada 30. Alayın 2. Tabur komutanı da şehit olmuş ve bir miktar eratla Turnatepe'ye giden 28. Alayın I. Tabur komutanı orada kimseyi bulamamıştır. Turnatepe hiç bir dayanış göstermeden kaybedilmiştir.

Saat 7.00'de kale komutanlığınca verilen bir emirde askeri dairenin, konsoloshanelerin ve yabancıların toplanma yerleri olan Pomak Mektebi'nin korunma altına aldırılması ve düşmanın şehre girişi halinde öldürme ve yağmayı önlemek için köprü başlarına ve geçişlere heyetler konulması, düşmanın beyaz bayrakla karşılanması gereği bildirildi.

Müstahkem Mevkideki topçu cephaneliklerinin infilâki, kışlaların yanması Bulgarlar tarafından da görülmekte olduğundan artık Edirne'nin savunulamıyacağı anlaşılmıştı. Bütün bu tahribata rağmen Güney ve Batı Cephelerinde savaş şiddetle devam etmekte olup Sırp kuvvetleri ilerlemek olanağını bulamamakta idiler.»

«Saat 1.30'da kale komutanı General İsmail Mst. Mv. Komutanlığından aldığı emir gereğince bir yüzbaşı (yzb. Eyüp) ile iki teğmeni Bulgar Doğu cephesi komutanı yanına göndermiştir. Yüzbaşı bazı zorluklar ve hakaretlerle karşılanıp sonunda Turnatepe'ye Bulgar Albayının yanına götürülmüş, albayın «komutanın bu cephede vekiliyim, söylenecek sözleri bana söyleyin» demesi üzerine yüzbaşı: -Tekmil bataryalarımız ateş kesecekler ve artık size karşılık verilmiyecektir. Şehrin ve suçsuz halkın yok ve perişan edilmesinin insanlık dışı olduğunu komutanımız söylüyor ve bunun için artık ateş kesmenizi rica ediyor.- Şeklinde ifadede bulunmuş ve ifade albaya not ettirildikten sonra iki teğmen rehin olarak alıkonulmuş ve 23 ncü Bulgar alayından teğmen Rikaf'la birlikte yüzbaşı Eyüp şu teklif ile şehre gönderilmiştir :

1 — Tüm bataryalar şimdi ateş kesecekler ve her batarya beyaz bayrak çekecek.

2 — Asker şehir içinde bir yere toplanacak ve Bulgar askeri tarafından kordan altına lınacak.

3 — Ateş kesildiğine dair kendilerine rapor verilecek.

4 — Siz ateşi ne kadar çabuk kesip bu dediklerimizi yaparsanız dibiz de o kadar çabuk ateş keseceğiz.»[40]

Bulgar 23. Alay Komutanı
Albay
Peşinkof

«Bu teklifi alan kale komutanı İsmail Paşa tamamen kabul ettiğini ve cezaevi nöbetçilerinin Bulgar nöbetçileri ile değiştirilmesi için bir

46) Yiğitgüden Remzi, A.F. S. C. II, S. 86

miktar Bulgar getirilmesini söyleyerek Bulgar teğmenini geri gönderdi[41]».

«Gereken tahribatın yapılması ve sancakların yakılması için akşamdan yapılan genelgeye uyularak harekete geçildiği bir sırada Hızırlık'taki telsiz telgraf direğine 13 Mart saat 8.45'de (miladi tarihle 26 Mart) beyaz bayrak çekilmiş umum Güney cephesi komutanlığına da, düşmana savaşmanın terk edildiğini bildirmek üzere heyet gönderilmesi ve demir yolu köprüsünün (Maraş köprüsü) hemen tahrip edilmesi tekrar emrorulnmuştur. Düşman, bu cepheden gönderilen konuşma memurlarından ikisini vurmuş, patlamalardan ve topçu ateşinin etkisinden kurtulmuş olmasından cesaretlenerek saldırıya devam etmiş ve Çörekköy mevkiinde 1500 den fazla erimizi şehit etmiştir. Düşman tel örgülerin önüne kadar geldiği bir sırada teğmen Cevat Fedai görüşme memuru sıfatıyla her türlü zorlukları yenerek Bulgar 12. Alay komutanı albay Petrof'u bulmuş ve ateşkes hakkında alınan emri kendisine söyleyerek dönmüştür.

Kolonel Petrof Cevad'a verdiği cevapta Bulgarlara tertibata göre Türk birliklerinin esir edilebileceğini bırakıp, Bulgar hatlarına gelecek Türklere karşı ateş edilmeyeceğini bildirmiştir. Diğer cephelerde ateş kesildiği halde Güney cephesinde Maraş bölgesiyle Pamukdere müfrezesi telefon bozulmasından dolayı emri geç almışlar, düşmanın saldırılarını başarı ile püskürttükten sonra teslim olmuşlardır.»[42]

«Batı cephesi de aldığı emir gereğince binbaşı Reşat komutasında üç kişilik bir heyeti Sırp ordusuna göndermiş ve bu heyet Mustafapaşa caddesinden düşmana doğru ilerlemiştir. Sırplar orada hemen bir hile olduğunu düşünerek tereddüt etmişlerse de patlama ve yangınları da gördüklerinden kaleye doğru ilerlemişler, saat 9.30'da Kazantepe ve Karagöz tabyalarına bayraklarını dikmişlerdir. Savunucular ise üzgün olarak Mst. Mv. Komutanlığının bulunduğu Hızırlık tabyasına doğru akın etmekte idiler.

Şimdi düşmanlar arasında yeni bir mesele ortaya çıkmıştı; (Kale komutanını esir etmek şerefi)! Bulgarlar ötedenberi kalenin yalnız kendi kuvvetleri tarafından zaptedilmesini amaç edinmişler hatta bu uğurda Sırp kuşatma bataryalarından kesin saldırının yapılacağı Doğu cephesinden yararlanmaktan bile vez geçmişlerdi. Kalenin teslim alındığı şu anda Şükrü Paşa'nın Sırplar'a teslim olmasından korkuyorlardı. Bulgar başkomutanlığının bu hususta ne kadar ileri gittiğini, örneği aşağıya çıkarılan şu emir göstermeye yeterlidir.

(Saat 10.20 ordu komutanı derhal tüm karargâhı ile Türk tümeni bölgesine geçecek ve şayet General Şükrü Sırp ordusuna teslim olmak

---

41) AST.SIR. Bşk. Balkan harbi, Cilt II. S. 334
42) Ast. Ctr. Bşk. Balkan Harbi, Cilt: II, S. 334

isterse ordu komutanı hiç bir şart kabul etmiyerek kendisini kayıtsız şartsız esir etmek üzere süngü hücumuna devam olunmasını emreyliyecektir.)

2 inci ordu komutanı da 10.50 de aynı amaçla bölgeler komutanlıklarına şu genelgeyi göndermiştir[43]:

«General Şükrü ile her ne surette olursa olsun görüşmeye geçmeye benden başka kimse yetkili değildir. Bölge komutanları yalnız teslim olacak Türk birliklerinin silahlarından tecridini isteyeceklerdir.»

«12-13 Mart'ta süvari albayı Markolef müfrezesi Kafkas tabyasından ve Meriç'in karşı sahilinden yapılan ateşlere rağmen saat 10.30 sıralarında şehre girerek kale komutanı İsmail Paşa'yı esir etmiş ve yanına alarak Hızırlık'taki Mst. Mv. Komutanının (General Şükrü) yanına gelmiştir.

Başlangıçta Şükrü Paşa Doğu cephesi komutanının yanına gitmek istemiyerek doğrudan doğruya Kuşatma ordusu komutanı general İyvanof'a teslim olmak istemişse de, general Varof'un kendilerini teslim almak için değil ancak tutsakları ve hayvanları hakkında görüşmede bulunmak üzere davet ettiğini ve general İyvanof'un da yakında gelmek üzere olduğunu bildirmesiyle Mst. Mv. Komutanı Varof'un karargâh olarak kullandığı Saraçnane başındaki karakola gitmiş ve burada bir iki dakika durduktan sonra Kıyık mezarlıklarında özel tören ile beklemekte olan general İyvanof'un karargâhına gitmiştir.

Edirne müdafii Şükrü Paşa, İyvanof'tan yaralıların toplanması, şehitlerin gömülmesi ve subay aileleriyle kişisel eşyalarına dokunulmaması, halkın saldırıdan korunması hakkında ricada bulunmuş ve tekrar Vazof'la birlikte geri dönmüştür.»[44]

«Cephelerden gelen subaylar Hızırlık tabyası içine dolmakta idiler. Şehir yğma edilmekte, Doğu ve Güney cepheleri Bulgarlar ve Batı cephesiyle Maraş mıntıkası da Sırplar tarafından işgal ve teslim alınmakte idi. Edirne'de yapılmakta olduğu duyulan facialarm Güney cephesinde de çıkmasına meydan vermemek için bir çok devriyelerle iç inzibat sağlanmış ve mümtaz Yüzbaşı İsmail ile bir teğmen albay Petrof'a gönderilerek çatışmanın durdurulması hakkında görüşülmek üzere kendisi davet edilmiştir.»[45]

«Şükrü Paşa, isteği üzerine otomobille tekrar Hızırlık tabyasına götürülmüştür. Biraz sonra Sırplar da Hızırlık tabyasına gitmişler ve generalin orada bulunduğunu hayretle görmüşlerdir. Bunun üzerine Hızırlık tabysına ilk giren Sırp subaylarından biri Mst. Mv. Komutanını Sırpların esiri kabul ederek derhal general Kondiç'e rapor vermiştir. Bu haber, general Kondiç tarafından İstepenoviç aracılığıyla Sırp hükû-

43) Ast. Stk. A.E. Cilt: II, S. 335-336
44) Yiğitgüden Remzi, A.E. Cilt II, S. 93-94

metine bildirilmiş ve İskopçina reisi de Edirne kalesi komutanının Sırp Timok tümeni tarafından tutsak edildiğini meclise duyurmuştu. Bu olay da Bulgarlarla sırplar arasında aslında meydana gelmeğe başlamış olan gerginliğe yeni bir fasıl eklemiş oldu.»[45]

13 MART ÇARŞAMBA :

Kalenin Doğu kısmı bugün tamamen sustu. Asker, genellikle elbiselerini atarak şehre kaçıyor. Kışlalara, cephaneliklere, pavyonların bazılarına ateş verildi. Kazantepe, Maraş, Güney cepheleri hâlâ savaşıyor ve teslim olmuyordu. Bu cephelerin kumandanı Arap İbrahim Paşa'dır. Şehri bir duman kapladı. Gündüz saat dört oldu. Hiç bir tarafta silah sesi kalmadı. Bütün cepheler teslim olmuştu. Memleket bir sessizlik içinde bulunuyordu. Süvari şehre girmişti. Hükûmeti, karakolları, resmi binaları Sırp ve Bulgar askerleri teslim alıyordu. Bulgar askerleri akşama kadar mızıkalar çalarak şehre girdiler.

Bundan aşağısını isterseniz özet olarak yazarsınız. Yağmacılıklar, öldürmeler, zulümler... Esirlerin Sarayiçi'ne toplanması nedeniyle tekrar öldürmeler. Maraş ve Güney cephesindeki subayların üç gün sonra öldürülmeleri gibi bir takım olaylardır. Bunlar bende kayıtlı ise de bu kadarla yetineceğim. ANILAR BURADA SONA ERMİŞTİR.

«Mart'ın onbirinci gününün Pazartesi sabahında bütün cephelerde, özellikle Doğu cephesinde başlayan Bulgar topçu saldırısı gece ve gündüz bir dakikalık ara vermeyerek sürdü. Doğu cephesinin ileri hatları Salı günü öğleden sonra düşmüş ve savunucular tel örgüsüne çekilmiş idi.

Mart'ın 13 üncü günü Çarşamba sabahı verilen karar gereğince emre uyularak Arda demiryolu köprüsünün havaya uçurulmasından sonra öğleden evvel saat 8.15 (alafıranga) de Hızırlık'ta genel karargâh önündeki telsiz telgraf merkezinin yüksek direğine asılan düz beyaz bayrak hakikatın feciasını ilân ediyor ve kahraman Edirne tam beş aylık kuşatma fecaatına sabır ve tehammülden sonra şan ve şerefiyle teslim oluyordu.

Doğu cephesinden giren şop cinsi Bulgar askerleri dokunduğu yeri yakıp kavuran cehennemin yangın alevleri gibi Kıyık ve civarı evlerine, mallarına, can ve ırzlarına hücuma ve yüksek mevkiden yakıcı bir yanar dağ lavı gibi şehrin eteklerine akmağa başladılar.

Şehrin üzerinde o sabahki bombardumanın dumanları yoğun bir sis tabakası gibi durmakta ve boğucu bir koku etrafa yayılmakta iken düşmana teslim etmemek için ateşlenen cephaneliklerin birbirini izleyen patlama sedaları havaya yükselen yoğun kara dumanlar bir kıyamet gününü canlandırmış idi.

---

45) Ast. Str. Bşk. A.E. Cilt II, S. 333

Düşüşün ikinci günü Mihal köprüsü üzerindeki evimden, misafir Dilaver Cezzar Bey ile birlikte on Bulgar eri ile alınarak Sarayiçi'ne götürülmek üzere uzaklaşırken eşyalarımın, kitaplarımın, yağma edilmekte olduğunu görüyordum. Sarayiçi'nde Adalet Kasrı yanına vardığımız sırada doğu cephesi subay ve erlerinin çoğunluğunun çayır üzerinde yatmakta ve yağmakta olan yağmurun altında ıslanmakta olduklarını gördüm. Bulgar er ve subayları geceyi çadırın içinde geçirdikleri halde kaputlarını kurtarmayı başaran subay ve erlerimiz dünyanın şanslıları arasına girmişler ve hep beraber bütün geceyi -aç oldukları halde- yağmur altında geçirmişler idi.

Şehrin sokaklarında yakalanan genç Osmanlılar kaçma suçu ile suçlanarak hemen orada kurşuna dizilmekte idi.

Dini liderlerin kumandanlara başvuru ve ricaları ancak beş altı gün sonra etki yapmış ve fakat, maddi ve manevi pek az kutsal değerler Şop'ların tahribatından kurtulabilmiştir. Dört-beş hafta sonra görünürde bir asayiş ve sükûnet Müslüman olmayan halkı kısmen memnun edebilmiş ise de İslâmlar ve pek çok Rumlar Bulgar zabıtasının sıkıştırma ve izlemesinden kurtulamamışlardır. Şehrin korunması için sonradan getirilen Ruscuk ve Varna alayları zamanında İslâmlar da kötü muameleden kurtulabilmiştir.

Rüşvetten ise hiç bir millet hiç bir zaman kendini kurtaramamıştır.

1 Temmuz 1339 (1913) de Bulgarlar Edirne'yi boşaltmaya başladılar 7 Temmuz'da boşaltma son buldu.»[46]

EDİRNE'NİN DÜŞÜŞÜ VE YAĞMASI

«Günlerden 26 Mart 1913... Edirne'nin Kuzey Batısına düşen Hıdırlık Mevkii'nin karşısındaki Kazantepe'yi tutan Sırp alay komutanı Milanov Gavrilovich, az önce kendilerine bir ölüm seli halinde ateş açan Türk mevzilerinin hemen yanı başındaki telsiz kulesine beyaz bayrak çekildiğini fark eder. Karşılıklı çarpışma bir anda durur. Gerçekten bir gece önce Sırp ve Bulgar orduları kumandanı general İyvanof ertesi gün ne pahasına olursa olsun Edirne'nin zaptını istemiştir. İsminin kim olduğunu bilmediğimiz bir Türk parlamenteri* Sırp Stenapoviç ile teslim şartlarını görüşmek istediğini bildirir. Kendisine refakat eden Sırp yüzbaşısı ile birlikte giderler. Düşman her şeyden önce Fransız, Bulgar ve Sırpların deyimi ile -Tarihin en ele avuca sığmaz kahraman kumandanı Mehmet Şükrü Paşa'yı görmek arzusundadır. Sağda solda parçalanmış top arabaları, şehitler ve dikenli tellere takılmış hayvan ölüleri vardır. Ateş kesilir ama Milanov Gavrilovich, taburu ile ilerlemeğe de-

46) Dr. Rıfat Osman, A.E. S. 82

*) Görüşmecisi.

vam eder. Yıkılmış köprünün yanında kümelenmiş Türk subayları görür. Onlara yanaşır. -geçmiş olsun ,sizin de bizim için de iyi oldu- der.

Kolağası Emin Efendi cevap verir.

— Sizin için evet, ama bizim adımıza değil...

Gavrilovich sorar!

— İlerdeki bina ve önündeki kalabalık nedir?

— Orada derler; «Baş Kumandan Şükrü Paşa bekliyor...»

Gavrilovich esas vaziyete geçer!

«Sizden rica ediyorum yüzbaşı» der, «beni bu kahramana götürünüz.»

Götürürler...

Gavrilovich, eğitimini Fransa'da yapmış, hatta bir Fransız kadını ile evlenmiş, bir Sırp subayıdır.

Şimdi olayı kendisinden dinleyelim.

Şöyle anlatıyor Milovan Gavrilovich:

— Evet nihayet, bu büyük kahramanın odasına aldılar beni. Bir adım ilerledim ve askerce selam verdim. Duyduğum heyecanı anlatmam imkânsız. Kendisine :

— Ekselans dedim. Alay kumandanı Milova Gavrilovicth, zatı devletlerine, bu andan itibaren Sırp ordusunun misafiri olduğumuzu ve onun korunması altında bulunduğunuzu bildirmekle şeref duyar...

Esir ettiğim bu büyük kumandanı incitebilecek en ufak kelimeyi bile kullanmamak istemiştim. Daha sonra paşaya ve maiyetine, Edirne'nin imkânsızlıklar içerisindeki inanılmaz savunması nedeniyle Sırp ordusunca taktirlerimi bildirdim.

Şükrü Paşa!

«—Bilirim» diye cevap verdi bana. «Sırp milletinin kahraman bir halk olduğunu iyi bilirim. Şu savaş sırasında, buna bir kere daha inandım.» Kahraman asker daha sonra etrafındaki diğer subayları bana tanıştırdı. Oturmamı rica etti ve verecek başka bir şey olmadığı için özür dileyerek tabakasından bir sigara uzattı. Dostca bir konuşmaya başladık. Paşanın maiyetindeki Aziz Paşa Timok'daki tümenin karşısındaki Türk birliği kumandanının kendisi olduğunu söyledi. Hatta bir süre evvel kralımız ile tanıştığını ve Prens Arsene'nin arkadaşı olduğunu da ilâve etti. Kaybedecek vakit yoktu. Zaman ilerliyordu. Şükrü Paşa Hazretlerinden çekilmek için izin istedim. İşte tam bu sırada bulunduğumuz yere bir Bulgar bölüğü geldi. Paşayı kendilerine teslim etmemi istedi. Bu konuda ellerinde gerekli emir olup olmadığını sordum. Yoktu. Tekrar içeri girdim. Paşa'ya Bulgar'ların arzusunu bildirdim ve kendileri ile gidip gitmemek hususundaki emirlerinin ne olabileceğini öğrenmek istediğimi arz ettim. Aziz Paşa ve diğer subaylarla yaptığı kısa bir

konuşmadan sonra Şükrü Paşa burada kalmak istediğini bildirdi. Askerce selamladım ve çıktım.

Ertesi gün Hıdırlığa Bulgar ordusu kumandanı general İvanof geldi kendisini alıp götürdü...

Edirne'nin kahramanı ve büyük kumandanı Şükrü Paşa 20. Sırp tümeninin 4. Taburu tarafından bu şekilde esir edilmişti...»

Şükrü Paşa ertesi gün başkumandan İvanof tarafından karşılanacaktır. İki asker, birbirlerini tebrik ederler başka bir şey konuşmazlar. Şükrü Paşa, kılıcını general İvanof'a verirken bir heykel gibi sessiz ve donuk bakışlıdır. Bir gün sonra albay Markolef kendisini Sofya'ya götürmekle görevli olduğunu saygı içinde bildirir büyük kahramana.

Şimdi bundan sonrasını Fransız gazetecisi Gustave Babcin'in kaleminden 12 Nisan 1313 tarihli ve 3659 sayılı İllustration dergisinden izliyelim :

«Ertesi gündü; Albay Markolef Şükrü Paşa'yı arabasına almış Mustafapaşa İstasyonuna gelmişti. Gar, Bulgar askerleri, yaralılar ve subaylarla dolu idi. Herkes, elde etmek istedikleri Edirne'yi kendilerine tam altı ay bırakmıyan bu süt sakallı kahramanı görmek emelindeydi. Birden bire bu seyirci kalabalığının içinden bir kin ve hiddet vevaylası yükseldi. Bağırıyorlardı. Kendi kendilerine Edirne'yi pek pahalıya mal eden bu yaşlı askeri protesto etmek istiyorlardı. Büyük kahramanın bronzlaşmış elmacık kemikleri üzerinden gözyaşlarının sıra sıra aktığını gördüm. Ama cesaretinden hiç bir şey kaybetmemişti. Edirne'yi tam altı ay nefis bir savaş ile savunmuş olan insan, düşmanlarının arasında başı eğik ama dimdik geçiyordu. Kendisine ayrılan vagona adeta yıkılırcasına girdi. Subaylar selam durmuşlardı. Sonra kompartmandaki koltuğa çöktü hıçkırarak ağlıyordu. Baktım, Sofya'ya kadar bu muhteşem kumandan durmadan ağladı. Bembeyaz sakalları ile tezat halindeki yağız çehresinden süzülen her damla, savaş alanına akıttığı kan kadar azizdi.»

İki gün sonra Sofya'da Şükrü Paşa Kral Ferdinand ile karşılaşır. Kral büyük düşmanını gördüğü zaman ayağa kalkar, Şükrü Paşa'yı yanındaki koltuğa oturtmadan önce yaverinin elinde tuttuğu kılıcı alır ve Paşa'ya:

«— Bir yanlışlık olmuş,» der. «Teslim anınızda kılıcınızı da vermişsiniz. Sizin gibi askerlerin kılıçları alınmaz şeref dolu bir savaş sayfasına imzanızı attınız kılıcınızı lütfen kabul buyurunuz. Sizi ağırladığım ve inanılmaz bir savunmayı gerçekleştiren sizin gibi askerlerle dövüştüğüm ve şimdi de beraber olduğum için gurur duyuyorum» Evet... Edirne savunması sırasında altı ayın bir çok günü asker ile birlikte sü-

pürge tohumu yemiş olan Mehmet Şükrü Paşa, mağlûp olduğu anda, böylesine bir galibiyet şerefi ile hâleleniyordu.»[47]

«Savaşı izleyen düşman kumandanları ile Fransız ve İngiliz gazetecileri, Frenkçe deyimiyle (İntractable Hèros), (zaptedilemez, ele geçirilemez kahraman) diye niteledikleri Şükrü Paşa'nın teslim oluşundan sonra, diğer birliklerle Edirne'ye giriyorlardı. Evet Edirne düşmüştü. Osmanlı Devleti'nin üçüncü başkenti Bulgarların ve Sırp'ların eline geçtiği anda Hıristiyan ahali ve işgal kuvvetleri askerleri sokaklarda (ikinci ba'süba'demevt, İsa'nın dilediği gibi Edirne yeniden Hıristiyan oldu) çığlıkları ile dolaşıyorlardı. Belki bir Türk yazarı olarak bu facia karşısında tarafsız olmamız imkânsız. O halde sözü tekrar yabancı gazetecilere bırakalım ve 3661 sayılı ve 26 Nisan 1913 tarihli İllustration dergisinden Edirne'nin işgalini satır satır, bir fotoğraf makinasının sadakati içinde ortaklaşa izleyelim :

İşte söylenenler ve yazılanlar :

«— Sabahın saat 7'sinden itibaren Bulgar süvarileri Konak meydanını kontrol altına almışlardı. Atlarını Bosnaköy, Kıyık ve İstanbul yolu üzerinde bir zafer sarhoşluğu içinde tırısa kaldırmışlardı. Askeri birliklerin etrafında insan dili ile anlatılması güç bir heyecan ve şirretlik çemberi yaratılmıştı. Musevi, Rum veya Ermeni olsun daha düne kadar Türk'lerin ayaklarına kapanırlarken, şimdi çığlıklar, feryatlar ve haykırışlarla yeni çarlarını selamlamakta geç kalmamak istiyorlardı.

Saat onda general Vazof'un kumanda ettiği ikinci piyade tümeni başlarında bandoları olduğu halde şehrin içinde görüldü. Bandonun da önünde Türk'lerden alınan allı yeşilli zafer sancakları ile altın sırmalarla Kur'an risaleleri yazılı diğer bayraklar geçiriliyordu*. Şaşmamak lâzımdı, Kral Ferdinand Mustafapaşa'ya ilk geldiği günde trenden inmeden evvel ayağının dibine konulan bir Türk mavzerine basarak şehre girmişti**.

General Vazof, gayri müslümlerin heyecanına cevap vermek için kurmay heyetinin ortasında şaşkın tebessümler içinde idi. Çevresindeki askerler, sert yüzlü, sakallı ve aylarca süren başarısızlıklarının bedelini almak istercesine hainane çizgilerle etraflarına bakışıyorlardı. Sıra sıra girdiler Edirne'ye... Sonra bu asker kalabalığını Hıristiyan, Musevi ve Ermeni kafileleri izledi. Onlarda da sanki hakları imişcesine iş-

47) Ast. Str. Bşk. A.E. S. 338

*) General Remzi Yiğitgüden «Balkan Harbinde Edirne Kale Muharebeleri» adlı askeri tarihinin II. cildinin 110. sayfasında «Edirne kalesinde düşmana hiç bir alay sancağı kaptırmış veya terk edilmiş değildir. Bunun hilafına vaki olacak iddialar yalandır» diyor. Yukarıda bahsi geçen sancaklar olsa olsa Edirne dışındaki savaşlarda alınmıştır.

**) İlhan Bardakçı. Bir İmparatorluğun Yağması, sayfa 79.

gali gerçekleştiren fatihlerin gururu vardı. Bunlar arasında komiteciler, milisler ve diğerleri bulunuyordu. Bu geçit resmi bütün bir sabah devam etti. Öğle üzeri dağılan askerler şehre daldılar. Lokantalar, Hıristiyanların devam ettikleri kabareler ve şehir salonları birdenbire Ezan'ın yerini alan Sırp ve Bulgar halk havaları ile doluverdi. İlk gün böyle geçti, ertesi gün Edirne, tarihi bir gün uyanışına şahit oldu. Tek kelime ile korkunç bir uyanış!.. Bulgarlar avlarını ellerine geçirmişlerdi. Ama bu «Delice savunma»yı onlara pahalı ödetmek niyetinde idiler. Tam üç gün, evet tam üç gün aralıksız bir şekilde, bu şehri yakalanan avın çantaya atılması misali yok etmeke savaştılar. Askerin kin ve ihtirasına hedef olan Türk evleri cehennemi gölgede bırakan bir faciayı yaşadılar. Yağma edildiler. Türk evlerinin kafes arkasında kaygı ile bekleşen kadınların gölgelerini sezen askerler tekme ve dizlik darbesi ile içeriye saldırdılar.

Elveda Türk hareminin kutsiyeti, Elveda aziz değerler... ellerine ne geçerse aldılar. Mücevher, halı, elbise ayna ve her şey... Taşınabilecek ve çalınacak bir şey kalmayınca kadınlara ve küçük kızlara tasallut başladı. Edirne baştan başa bir feryat şehri olmuştu Kadınların ve kızların daha sonra yaptıkları tek şey, feryat etmeden, bağırmadan ve inlemeden intihar etmeleri idi. Zaten çırpınmalar bir süngü soğukluğunu göğüslerinin ve karınlarının kutsallığında çoktan hissetmişlerdi. Yağma edilen evlerin kapılarında birden bire, tebeşirlerle çizilmiş haç işaretleri belirmişti. Sonradan anlaşıldı ki bu işaretler yağma edilecek evde alınacak mal, ırzına geçilecek genç kadın kalmadığını yeni gelenlere haber veriyordu. Kısacası, vakit kaybetmek istemiyorlardı. Peki ama, bu yuvalardan ne istemişlerdi? Bu felâket ve şeamet kırbacı gibi masum halkın üzerine düşmenin sebebi ne idi?

Şehir savaş esnasında pek hasar görmemiş idi. Osmanlı mimarisinin şaheseri olan Selimiye Camii bereket muhteşem kubbesini ve sanat servetini muhafaza ediyordu. Evet şehir hasar görmemişti. Ama şimdi bu yağma, Edirne'yi suyu sıkılmış sadece posası kalmış bir meyve haline getirip bırakmıştı. Selimiye'nin içinde korkunç, kalpaklı, sakallı ve kir içindeki Bulgar askerleri dolaşıyordu. Hiç bir kişiye dokunmamak için sıkı emir almışlardı. Fakat yine de belli idi. Zafere yüzyıllardan beri susamış olanlar Edirne'nin işgali sırasında kendilerinden geçmişler ve dünyayı fetetmiş kahramanlar gibi hissetmeye ve düşünmeye başlamışlardı.

Zaman zaman sokaklardan esir kafileleri geçiyordu. Bilhassa rediflerin hali perişandı. Her tarafta açlık da başlamıştı. Selimiye'nin kapısında ve Konak Meydanı'nda Bulgar ordusu ekmek dağıtıyordu. Ancak (dağıtmayı) sadece kelime olarak kullanmak daha doğru olacaktı. Feracelerin altında ağlayan çocuklarını susturmayı bile unutan kadınlar,

ekmek verilen arabaların kapısında hakaretin her türlüsüne şahit oluyorlardı. Ertesi gün bunun neticesi görüldü. Aylardır sadece süpürge tohumu yemiş olan bu gururlu insanlar, Bulgarların dağıttıkları ekmekleri almaya gitmediler bile. Malzeme ellerinde kalmıştı. Askeri yenilgi gururun zaferi kazanmasını önleyememişti.»[48]

48) Bardakçı, İLHAN. Bir Imparatorluğun Yağması S. 69-78

BULGARLARIN EDİRNE'YE GİRİŞİ, MÜSTAHKEM MEVKİ BİRLİKLERİNİN TUTSAK EDİLİŞİ VE SONUÇ[49]

a) **Bulgar Birliklerinin Doğu Cephesinden Şehre Girişi :**

26 Mart saat 08.30'da Edirne Müstahkem Mevkiinin bütün Doğu cephesi savunma mevzileri Bulgar kuvvetlerinin eline geçmiş bulunuyordu. Öteki cephelerdeki Türk kuvvetleri ise, muharebe ileri karakol mevzilerini kaybetmelerine karşın hâlâ savunmaya devam ediyorlardı. Bununla birlikte, cephane depolarının yakılmaya başlanması, kalenin genel direnme gücünün kırıldığını göstermekte idi. Nitekim, çok geçmeden, harekâta son vermeyi kararlaştırmış bulunan Müstahkem Mevki komutanlığı bu amaçla, her cepheden çıkarılan konuşma memurlarını, taarruz etmekte olan Bulgar ve Sırp komutanlarının yanlarına gönderdi. Bunlardan ilki, Müstahkem Mevki komutanlığı emir subayı yüzbaşı Eyüp başkanlığında, Mt. Teğ. Refik ve süvari teğ. Nüsret'ten oluşan bir kuruldu. Saraçhane Köprüsünden geçerek, ellerinde beyaz bayrak olduğu halde, Doğu Cephesine doğru ilerlediler. Çifteçeşme'ler yakınına geldikleri zaman, önlerine çıkan iki Pulgar eri tarafından dövüldüler. Üzerlerindeki para ve değerli eşyalar zorla alındı, aynı Bulgar erleri tarafından şehit edilmek üzere iken o sırada yetişen, yüksek öğrenim görmüş başka bir Bulgar askeri tarafından yaşamları kurtarılıp, yine onun kılavuzluğuyla T'ırnatepe'de bulunan 23. Şıpka alay komutanının yanına çıktılar. Yüzbaşı Eyüp aldığı talimat üzerine konuşarak, «Müstahkem Mevki bataryalarının ateş keseceklerini, teslim olmak için ileri sürülecek koşulları öğrenmek istediğini» bildirdi.

Bunun üzerine 23. Alay komutanı albay Paşinof koşul olarak:

«Bütün bataryaların şimdi ateşkeserek, her batarya ve tabyaya beyaz bayrak çekilmesini,

Ateş kesildiğine dair rapor verilmesini,

Şükrü Paşa'nın Bulgar kuvvetleri komutanının yanına gitmesini» ileri sürdü. Bu koşulları not eden yüzbaşı Eyüp, iki arkadaşını rehin olarak bırakıp, yanında bir Bulgar teğmeni olduğu halde geri döndü ve birlikte kale komutanı mirliva İsmail Paşa'nın yanına geldiler. Paşa Bulgar teğmenine, koşulları kabul ettiğini, ceza evindeki nöbetçilerin değiştirilmesi için bir miktar Bulgar askeri getirilmesini söyledi.

---

49) ATASE Bşk. lığı, Arş. No: 6/12130, Kls. 658, dos. H-7. F. 1-16, 1-17

Bu sırada şehirde büyük bir insan kalabalığı toplanmıştı. Cephelerden kaçan veya terhis edilerek gelen erler meydanda, sokak ortalarında grup grup toplanmışlar, bir kısmı da disiplinsizlik hareketleri göstermekteydi. Şehirde bulunan Hıristiyan halksa, Türk'ün kötü gününü sevinçle karşılıyordu. Artık öç alma zamanı gelip çatmıştı. Hemen işe başladılar. Türk mahallelerine hücum ederek, mala, cana ve ırza saldırdılar. Bu mahallelerin dar sokaklarından zaman zaman kadın çığlıkları ve inlltileri işitilmekte idi. Kıyık mahallesinde bulunan komutan evleri de tüm talan edilmişti.

Bir süre sonra, bir Bulgar teğmeni, bir miktar erle komutanlık dairesine geldi ve subayların dairenin avlusunda, erlerin de Sarayiçi'nde toplanmasına başlandı. İki taraf arasındaki ateş, 26 Mart saat 09,45'de kesilmişti. Bulgar kuvvetleri Edirne Doğu Cephesini tam olarak ele geçirmiş, bir kısım birlikler şehrin Kuzey mahallelerinin sınırında toplanmıştı.

Bulgar Doğu Bölgesi Komutanı, önce süvarilerin şehre girmesini uygun bularak, büyük kısmıyla Karabayır'da bulunan süvari müfrezesine emir gönderdi. Emri 26 Mart saat 09.20'de alan müfreze komutanı Albay Marholef, birliğini şose boyunca hızla hareket ettirdi, saat 10.20 sıralarında kendisi de kol başında olarak, kılıç çekmiş durumda şehre girdi ve Hıristiyan vatandaşların alkışları arasında ana caddeden geçerek, Saraçhane köprüsüne kadar ilerledi. Biraz sonra da Bulgar piyade birlikleri yürüyüş kolunda, önlerinde bandoları olduğu halde Kıyık mahallesinden içeri girerek Edirne caddelerinde ve sokaklarında gösteri yürüyüşü yapmışlardı.

b) Müstahkem Mevki'in Diğer Cephelerinde Durum[50]:

Güney cephesi tel çiti engellerinin önüne gelmiş bulunan Bulgar kuvvetleri ile, bu cephedeki Türk kuvvetleri arasında top ve tüfek ateşleri hâlâ karşılıklı devam etmekte idi. Müstahkem Mevki komutanlığından, teslim koşullarının görüşülmesi için emir gelince, Nişancı taburundan teğmen Cevat, konuşma memuru olarak ve ateş altında Edirne Ortaköy şosesi üzerindeki geçitten Bulgar tarafına gönderildi ve biraz sonra, şoseye yakın bir yerde 12. Bulgar alay komutanı albay Petrof'a rastladı. Albay, cephe komutanına Fransızca olarak bir mektup yazarak, teğmen Cevat'a teslim etti. Mektupta (özet): «Birliklerimiz, silahlarını atarak hatlarımıza girdiklerinde dostça karşılanacaklardır.» Denmekteydi. Mektup, saat 11.00'de cephe komutanlığı eline geçmişti. Bu sıradaysa, bütün öteki cephelerde çoktan ateş kesilmiş bulunuyordu.

50) Gn. Kur. ATASE. Bşk. lığı A.E. S. 335-336

Biraz sonra Güney cephesinde de ateş karşılıklı olarak kesildi. Cephe komutanı, teğmen Cevat'la cephe kurmay başkanı Mümtaz Yüzbaşı İsmail Hakkı'yı, albay Petrof'un yanına göndererek, «Müstahkem Mevki komutanlığının emri gereğince ateş kesildiğini teslim koşullarını kararlaştırmak üzere kendisinin cephe karargâhına buyurmasını» bildirdi. Bunun üzerine Bulgar albayı saat 12.00'de Karaağaç'taki cephe karargâhına geldi ve iki komutan arasında şimdilik kaydıyle aşağıdaki hususlara karar verildi;

«Bulgar askeri, saat 14.40 Karaağaç'a girecek,

Herhangi bir saldırıya meydan vermemek için, Bulgar askeri, köye yürüyüş kolunda ve subayları başında olarak girecek,

O zamana kadar iç düzen Türk kuvvetleri tarafından sağlanacak,

Bulgar askeri köye girdiğinden itibaren bu iş, kendilerine devredilecek,

Subay ve askerlerin kişisel eşya ve donatımlarına ve subayların kılıç ve tabancalarına ilişilmiyecektir.»

Bu sözleşme imzalandıktan sonra Bulgar komutanı, karargâhı subaylarıyla yerine dönmüş ve kararlaştırılan saatte, önce 12. alay olmak üzere Bulgar birlikleri köye girmişlerdi.

Batı cephesinde ise, Türk kuvvetleri mevzilerin üzerine çıkarak beyaz bayrak göstermelerine karşın Sırp Timok Tümeni komutanı albay Kondiç, taarruza devam ederek, 26 Mart saat 13.00 da Müstahkem Mevkileri ele geçirmiş ve burada kalmıştı.

c) Müstahkem Mevki Birliklerinin Tutsak Edilmesi ve Bunlara Gösterilen Davranış[51]:

Bulgar ordusu komutanı, 26 Mart saat 08.00'den itibaren gelen raporlardan, Türk mukavemetinin temelli olarak kırıldığını anlamış bulunuyordu. Nitekim, Müstahkem Mevki kumandanının, teslim olma önerisini taşıyan konuşma memurları, 11.00 sırasında Bulgar komutanlıklarıyla irtibat sağlamış bulunuyorlardı.

Müstahkem Mevkiin bu durumu Bulgar komutanlığınca da haber alınmış ve Türk kuvvetlerinin özellikle Bulgar kuvvetleri tarafından tutsak edilmesi üzerinde durularak, 2. Ordu komutanlığına şu direktif verilmişti: «Edirne kale komutanının hemen bu gün size teslim olmasını sağlayınız. Bu andan itibaren dökülecek kandan Bulgar askeri mahkemeleri kendisini sorumlu tutacaklardır. Arda köprüsü tahrip edilmiyecektir. Aksi halde gerek halk, gerekse askerler açlıktan ölüm tehlikesi ile karşı karşıya kalacaklardır.»[51]

51) Generkurmay ATASE Bşk. A.E. S. 336-337

Yine Bulgar başkomutanlığından saat 10.10'da gelen bir emirde; «Şükrü Paşa'nın Sırp kuvvetlerine teslim olmasının önüne geçilmesi. Böyle bir hal olursa, hiç bir şey dinlemeden Bulgar kuvvetlerinin garnizon tüm tutsak edilinceye kadar süngü hücumuna devam etmesi» isteniyordu.

Bunun üzerine 2. Bulgar ordusu komutanı, Doğu ve Güney komutanlarıyle 2. Sırp ordusu komutanına hemen şu emri gönderdi; «Türk'lerin teslim olmak istedikleri yerde silahsızlandırılmaları için önlem alınacak ve komutan Şükrü Paşa'ya Doğu bölgesinde benim yanıma gelmesi ve teslim olması bildirilecektir.» Ordu komutanı daha sonra yukarıdaki emri bütünleyici ikinci bir emir gönderdi. Bunda ise; «Bana teslim olması gereken Şükrü Paşa ile görüşmeye benden başka kimse yetkili değildir. Bölge komutanları yalnız kendi bölgelerinde teslim olmak isteyen Türk kuvvetlerinin silahsızlandırılmalarını isteyeceklerdir.» Denmekte idi. Görüldüğü gibi Bulgarlar Edirne'nin ele geçirilmesi, Türk kuvvetlerinin ve komutanlarının tutsak edilmesi şerefinin tüm olarak kendilerinde kalmasını istiyorlar ve bu konuda, bağlaşıkları olan Sırp'lara hiç bir hak tanımıyorlardı.

Nitekim 2. Bulgar ordusu komutanlığı, Müstahkem Mevki Komutanı Şükrü Paşa'yı Sırp'lara teslim olmadan ele geçirmek görevini süvaii müfrezesi komutanı albay Markolef'e vermişti. Bu subay, birliği ile birlikte şehre girince ilk iş olarak, komutanlık dairesine girip, Şükrü Paşa'yı aradı. Burada karşısına çıkan kale komutanı Mirliva İsmail Paşa ile topçu komutanı Mirliva Rıfat Paşa'dan Şükrü Paşa'yı sordu ve Kıyık Tabyada bulunduğu cevabını alınca, İsmail Paşa yanında olarak bir faytonla ve Hassa süvari takımının korunmasında Kıyık tabyasına hareket etti. Oraya varışında Şükrü Paşa'nın şehre döndüğünü öğrendi. O sırada, Bulgar Doğu bölgesi kısım komutanları general Grançarof, general Çerkovski ve albay Ribarof da Kıyık tabyasında bulunuyordu. Saat 10.00 da bölge komutanı general Vazof'da bunlara katıldı ve hep birlikte şehre inilerek, komutanlık dairesine girildi.

Hazırlık Tabya'sında bulunduğu anlaşılan Şükrü Paşa ve erkânının getirilmesi için küçük bir müfreze ile birlikte Hassa süvari alayından iki üsteğmen görevlendirildi. Hızırlık tabyaya varıldığı zaman, Türk erlerinin tüfeklerini kırmakla meşgul bulundukları, tabyanın avlusunda ikiyüz elli kadar subayın toplanmış olduğu görüldü. Bulgar subaylarından ikisi pavyonlardan birinin kapısını açtıkları zaman karşılarında, yanında kurmay başkanı binbaşı Fuat ve muavini yüzbaşı Remzi olduğu halde Edirne Müstahkem Mevki Komutanı Birinci Ferik Mehmet Şükrü Paşa'yı bulmuşlardı. Hemen kendilerini komutana tanıtıp, ona general Vazof'un yanına giderek teslim olmasını bildirdiler.

Şükrü Paşa, önce muhasara ordusu komutanı olarak general İyvanof'u tanıdığını ileri sürdüyse de kendisine, general Vazof'un onu temsil ettiğini söylenince kurmayı ile kısa bir konuşmadan sonra, kabul ederek onlarla birlikte faytona bindi ve iki Bulgar subayının ve yanlarında bulunan Bulgar süvari erlerinin komutasında olarak, hareket etti ve bir süre sonra komutanlık dairesine geldi. Şükrü Paşa buradan Bulgar Doğu bölgesi komutanı general Vazof ve öteki komutanlarla tanıştı. Hep birlikte Kıyık tabya yanından geçen Edirne Karayusuf yolunun başlangıç noktasına gidilerek, burada 2. Bulgar ordusu komutanı General İyvanof'un gelmesi beklendi. General saat 13.30'da arabası ile geldi ve Şükrü Paşa ile tanıştı. Konuşmaları sırasından; İyvanof, erzak depolarının yakılması ve Maraç köprüsünün tahrip edilmesinden üzüntü duyduğunu belirtti, bu yüzden tutsakların beslenmesinin çok güç olacağını hatırlattı. Şükrü Paşa buna; «Ben askeri vazifemi yaptım. Bütün tahripler konuşma memurlarını göndermeden önce yapılmıştır.» şeklinde cevap vermiştir.

Bu konuşmadan sonra Şükrü Paşa subay aileleriyle ilgilenilmesini ve kendisinin de Bulgaristan'a sevkedilinceye kadar yine Hazırlık tabyasında kalmasına izin verilmesini rica etti. Bu isteği Bulgarlarca da kabul edilince arabasına binip Hızırlık tabyasına çekildi.

27 Mart'ta Bulgar Kıralı Ferdinand, Hıristiyan halkın coşkun gösterileri arasında Edirne'ye girmişti. Aynı gün öğleden sonra Saraçhane başı'nda onuruna parlak bir askeri tören düzenlenen kıral, törenden sonra Şükrü Paşa'yı yanına çağırarak, kılıcını kendisine geri verdi.

28 Mart'ta yalnız generallerle Müstahkem Mevki komutanı ve kurmayı ve istihkâm komutanı arabalarla Kadıköyü'ne götürülmüş ve oradan trenle Sofya'ya nakledilmişti. Öteki subayların bir kısmı Karaağaç'ta bir kısmı da Yanıkkışla'da toplanmışlardı. Maraş bölgesinde Sırp'lara teslim olmuş bulunan tutsaklar, onlardan çok iyi ve insanca muamele görmüşlerdi. Sırplar, Türk tutsaklarını, Sırbistan'a götürmek istiyorlardı. Fakat, Bulgarlar buna izin vermemişler ve onların ellerindeki tutsakları da alarak Karaağaç'a getirmişlerdi. Gerek Yanık Kışla'da gerekse Karaağaç'ta toplanan subaylar ertesi günü (29 Mart) Kadıköy istasyonuna nakledilmişler, oradan trenle Filib'e ve Sofya'ya sevk edilmişlerdi.

Tutsak Türk erleri ise, daha sonra Bulgaristan içerisine nakledilmek üzere Tunca Nehri üzerindeki Sarayiçi'nde toplanmışlardı. Onbinlerce kişinin, çıplak ve bataklık olan bu adada, bir ay süre ile aç ve çıplak halde kalması bunların içinde bir çoğunun ölmesine neden olmuştur. Şöyle ki; Tutsaklığın birinci günü burada 8 ere bir ekmek, ikinci günü 4 ere bir ekmek, 3.4.5 ve 6. günleri iki ere bir ekmek ve ancak bundan sonra her ere bir ekmek ve başka yiyecekler verilmişti. Bu yüzden

buradaki erler, ilk günlerde ağaç kabuklarını kemirerek açlıklarını gidermeye çalışmışlardı. Kolera, dizanteri vs. Bulaşıcı hastalıklara karşı başlangıçta hiç bir önlem alınmadığından, ayrıca bunların elbiseleri parça parça, çoğunun ayakları çıplak olarak her gün yüzlercesi kıvranarak ölmekte ve cesetleri günlerce açıkta kalmakta idi. Böylece yavaş yavaş erimekte olan Edirne'nin kahraman savunucuları Nisan 1913 başlarında, geri kalan çilelerini yâdellerde doldurmak üzere Bulgaristan içinde hazırlanan tutsak kamplarına, küçük kafileler halinde ve yaya olarak hareket ediyorlardı. Böylece, Edirne kalesi çevresindeki 5-6 ay süren kanlı ve çetin muharebelerin son perdesi de kapanıyordu.

c) **İki Tarafın Zayiatı :**

Türk Tarafı :

Harbin başlama tarihi olan 18 Ekim 1912 ile Edirne'nin işgal tarihi olan 26 Mart 1913 tarihleri arasındaki dönem içinde Mst. Mv. Kuvvetlerinin zayiatı toplam olarak 13.000 kişiye ulaşmış bulunuyordu. Ayrıca Mst. Mv. Düşmesinden sonra 28.500 kişi de Bulgarlar tarafından tutsak edilerek Bulgaristan içindeki tutsak kamplarına gönderilmişti. Mevcutları 14.000'e ulaşan Bulgar, Rum ve Yahudi erler ise serbest bırakılmıştı.

Bulgar Tarafı :

Aynı devre içinde Edirne'yi muhasara eden2. Bulgar ordusunun zayiatı 58 subay ve 2306 er ölü, 156 subay ve 13230 yaralı ile 2 subay ve 825 er kayıptan ibarettir.

Bu orduyla birlikte savaşlara katılan Sırp kuvvetlerinin zayiatı ise, 11 subay ve 345 er ölü, 7 subay ve 1552 er yaralı ile 2 kayıptan ibaret bulunuyordu.

e) **Diğer Cephelerdeki Durum :**

Edirne Mst. Mv. 26 Mart 1913 Çarşamba günü Bulgar ve Sırp kuvvetleri tarafından düşürüldüğü sırada;

Türk Çatalca Ordusu, bulunduğu mevkii savunmaya devam etmekte, Çanakkale mürettep kuvvetleri, Bolayır mevziini savunmakta idi.

Batı Rumeli'ndeki Türk kuvvetleri Güney Arnavutluk limanlarında Türkiye'ye deniz yolu ile nakil için toplanmaktadır.

Yanya Kalesi daha 6 Mart 1913'de Yunanlılar tarafından işgal edilerek, personelin bir kısmı tutsak edilmiş, bir kısmı da Güney Arnavutluğa çekilmişti.

İşkodra kalesi, halâ ve kahramanca savunmaya devam etmekteydi.

f) **Sonuç :**

Edirne Mst. Mv. Birçok olanaksızlıklara ve yoksunluklara karşın kendisine verilen harp vazifesini başarı ile yapmış, verilen iki aylık mukavemet süresini 3 ay daha uzatarak, tam 5 ay, büyük Bulgar ve Sırp kuvvetlerini karşısında tutmak suretiyle Çatalca'da ve Bolayırda bulunan Türk kuvvetlerinin nefes almasına ve hazırlıklarını tamamlamasına olanak sağlamıştır.

1 — 1912-1913 Balkan Harbi'ni izleyen zamanlarda yapılan yerli ve yabancı, askeri ve sivil yayınlarda Edirne kalesinin Bulgarlarca teslim alındığından bahsedilmiştir. Bu tarzda yayın yanlıştır, yalandır.

Kale 1912 senesi Ekim'inin 5 inci gününden itibaren 1913 senesi Mart'ının 13. gününe* kadar ağır ve ezici şartlar içinde -Çok kere kendisinden bir kaç defa üstün miktara çıkan güçteki- düşmanlarına karşı dayanmıştır.

2 — Edirne kalesi; Kararlaştırılan plana göre her türlü noksanları tamamlamak şartıyla yalnız 50 günlük bir savunma görevi almışken -kendi sahra ordusundan ve Anavatandan soyutlanmış olduğu halde zor koşullar arasında 160 günlük kuşatma tam abluka, muhasara, zorunlu hücum vakaları ile karışık klasik bir savaşla karşılaşmış ve sonuçta Doğu cephesinden kusursuz bir topçu ateşi hazırlığına dayanılarak cebri bir saldırı sonunda Bulgarlar eline düşmüştür.

3 — Edirne Mst. MV. çevresinde yapılan savaşları örtme oyalama görevleriyle sayısız savunmalar, karşı hücum ve darbeler güzel ve faydalı örnekler taşır. Edirne kalesinin savunma devreleri arasında şehir huruç hareketi yapılmış, sahra ordusuna yardım etme hususu aranmıştır.

4 — Edirne Kale muharebeleri sırasında kalenin değişik nedenler yüzünden verdiği zayiat 13.000 kişiden aşağı değildi. Bu hesaba göre 160 günlük muharebe süresince -harbin başladığında 53 bin kişiyi bulan kuvvetlerine göre- yüzde yirmibeşe yakın zayiat verilmiştir. Buna karşılık Bulgar ve Sırpların uğradığı zayiat yuvarlak hesap 17 bindir. Hasımların kale önünde en çok yükselen mevcutları 160.000'e göre zayiatları ancak yüzde onu geçmemektedir.

5 — Edirne Mst. Mv. Komutanlığı; Edirne kalesi düşmeden kısa bir zaman önce subaylara ait kılıç, tabanca ve dürbüne varıncaya kadar düşmana yarıyacak sayısız her cins araç ve gerecin, top, tüfek ve cephanelik, depo, hamgaç, atölye ve her cins yapım evlerinin, binek ve yiyecek vasıtası olan her cins canlıların yok edilmesine dair direktifler ve emirler verilmesini unutmamış ve bu arada Arda köprüsünün tah-

---

*) Daha önce de belirtildiği gibi 13 mart ve 26 mart tarihleri arasında görülen ayrılık mâli ve rûmi aylar arasındaki 13 günlük farkdan ileri gelmekte olup herhangi bir yanlışlık sözkonusu değildir.

rip edilmiş bulunması Edirne kalesinin düşüşü sırasında Çatalca Mst. Mv. karşısında henüz savaşa devam eden -Bulgar ordusunun ikmal işlerinin demir yolu ile kolaylaştırılmasına olanak bırakılmamıştır.

6 — Edirne kalesinde düşmana hiç bir alay sancağı kaptırılmış veya terk edilmiş değildir. Bunun aksini ileri sürecek iddialar yalandır.

7 — Bütün savunma savaşları süresince Edirne kalesinde -aralarında Bulgarlar ve Yunanlıların da bulunduğu halka milliyet, cins ve meshep farkı gözetmeksizin büyük bir şefkatle iyi davranış gösterilmiştir.

Edirne Mst. Mv. Komutanı kalede kalmış yabancı konsolosların hepsine özel günlerinde yaptığı gibi Bulgar dini heyetlerini bile ziyarete gidecek kadar özel bir alçak gönüllülük ve iyi niyet göstermiştir.

8 — Halka karşı şiddet tatbiki gerektirecek bir olay çıkmamıştır. Hiç bir güvensizlik olayı duyulmamış ve görülmemiştir.

9 — Edirne Kale Muharebeleri görünüşte, Pilevne savunmasında olduğu gibi cesaretli olaylar ve parlak kahramanlıklar taşımaz gibi görünmektedir. Hakikatte ise Edirne savunucuları yaşadıkları zamanın ve karşılarındakilerin şartlarına göre görevlerini klasik ve normal olarak tamamen yerine getirmişler ve büyük Atatürk'ün «Türk ordusu kendisine eşit kuvvetleri behemahal yener, bir misli fazlasına başarıyla savunur, iki misli fazlasına da uzun süre direnir.» vecizesine örnek olmuştur.

Yazık ki; Balkan harbinin devamında ve sonunda memlekette hüküm süren şuursuz bir politikacılığın akla değil duygulara dayanan zararlı etkileri Edirne Kale Muharebelerinde bir kahramanlık ananesi yaratmaya imkân vermemiş, aksine o zamanın basını Edirne savunmasını sönük, hatta silik göstermek istemiştir.

10 — Bütün milletler, hatta bir esasa dayanmadığı halde, kendilerine kahramanlık an'aneleri yaratmayı pek doğru olarak prensip ve şiar edinmişken bizim mevcut yiğitliklerimizi örtülü bırakmaklığımız, yurt uğrunda kanlarını dökmüş şehitlerimizin ruhlarını incitecektir. O halde aramızdan ayrılmış olan kahramanların ruhlarını şadetmek isteyenler, Edirne savunucularının görevlerini hakkı ile yerine getirmiş bulunduklarına inanmalıdırlar. Türk ordusuna bu şerefi bahşeden Edirne Kalesinin kahraman askerlerinden bu gün hayatta olan gazilerine minnet ve şükranlarımızı sunarken, ölmezliğe erişmiş şehitlerine de tanrıdan rahmet dileriz.»[52]

---

52) Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri Balkan Harbi (1912-1913), Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler. Gn. Kur. Basımevi - ANKARA-1980.

EDİRNE MÜDAFİ'İ ŞÜKRÜ PAŞA

Edirne Savunması'nın askeri, siyasi veya sivil her hangi bir yönünü, bu savunmanın kahraman kumandanı ve sembolü Mehmet Şükrü Paşadan ayrı düşünmek elbetteki mümkün değildir. Ancak bu kitapla değerli akuyuculara ulaştırılmak istenilen mesajın ağırlık yönü, o büyük kahraman olmadığından buraya onun kısa bir hayat hikâyesini almakla yetineceğiz.

Bu biyografi, Mehmet Şükrü Paşa'nın oğlu Osman Şükrü Edirne tarafından derlenip Edirne III. Mekanize Tümen Komutanlığına bağışlanan belgeler arasından, her hangi bir değişiklik yapılmadan aynen alınmıştır (Bak. Resim 17-18-19).

EDİRNE MÜDAFİ'İ MEHMET ŞÜKRÜ PAŞA (1857-1916)

— Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarında bir çok mühim kumandanlıklarda bulunmuş ve (1912-1913 Balkan Harbi)nde (Edirne Müdafaası) ile büyük şöhret kazanmıştır.

— Erzurumlu (Ayabakan) ailesinden Kolağası (Kıdemli Yüzbaşı) Mustafa ile Muhsine'nin tek evlâdı olup 1857'de Erzurum'da doğmuştur.

— Daha çocuk iken askerliğe büyük ilgi duyarak (Erzincan Askeri İdadisi)nde tahsile başlamış fakat babasının ölümünden sonra annesinin tekrar evlenmesi üzerine küsmüş, çevresinden uzaklaşarak İstanbul'da (Sütlüce Topçu Okulu)na girmiş, 1879 senesinde Topçu Teğmeni olarak (Harbiye)den mezun olmuştur.

— Harbiye'deki tahsili sırasında zekâsı ve riyaziyeye olan istidadı ile hocalarının dikkat nazarını çektiğinden Serasker Saip Paşa'nın tensib ve delâletile Almanya'ya ikmâli tahsil için gönderilecek subaylar grubuna katılmıştır. Almanya'da (İmparatorluk Üçüncü Topçu Hassa Alayı)na tâyin edilerek dört seneden fazla Prusyanın büyük askerler yetiştiren (Potsdam Garnizonu)nda eğitim görmüştür. Burada 1880 senesinde Üsteğmenliğe, 1882'de Yüzbaşılığa, 1883'de kıdemli Yüzbaşılığa terfi etmiştir.

— İstanbul'a avdetinde, bir çok yerlerde askerî tâlim ve terbiye öğretmenliklerinde bulunduktan sonra 1887 senesinde Binbaşı rütbesile ümera sınıfına ulaşmış ve Süvari Korgenerali İmrahor Manastırlı Nuri Paşanın kızı Zafer Râbia ile evlenmiştir. Bu izdivaçtan Sabiha, Kerim, Mediha, Saime, Hayrünnisa, Feride, İhsan, Şereffünnisa, Osman adında ikisi erkek,, yedisi kız olmak üzere dokuz evlât dünyaya gelmiş, beşi çocuk çağında muhtelif yaşlarda ölmüşlerdir. Olgunluk çağına ulaşan üç kızı ev hanımlığı, oğlu ise yüksek kimya mühendisi olarak muhtelif Devlet hizmetlerinde memurluk yapmıştır. Makbule, Nüveyre, Nezih, Doğan, Sevgi, Ayşe ve Ömer adlarında 7 torunu olmuştur.

— 1888 senesinde Yarbaylığa, 1889'da Albaylığa terfi etmiş ve 1893 tarihinde 36 yaşında iken Tuğgeneralliğe yükselmiştir. Almanca, İngilizce ve Fransızca lisanlarını iyi bildiğinden, mesleğindeki terakkileri muntazam şekilde tâkip edebilmiş, muhtelif askerî vazifelerle birlikte Harbiye ve Darüşşafaka mekteplerinde Ballistik ve matematik öğretmenliklerinde bulunmuştur. Büyük Türk riyaziyecisi Salih Zeki, Şükrü Paşa'nın yetiştirdiği öğrencilerinden biridir.

— Şükrü Paşa, topçu komutanı olarak tâyin edildiği ve Tuğgenerallikten Orgeneralliğe kadar olan askerlik hizmetlerini Edirne'de geçirmiştir. Ordu Müfettişliği görevi sıralarında Türk gençliğinin ergin yetişmesi için gösterdiği büyük ilgi ve himmeti ve (selâmlığının) en mümtaz genç kurmay subayları ile dolup boşalması yüzünden Saraya jurnal edilen Şükrü Paşa 1905 senesinde Selaniğe sürülmüştür.

— Prusya ordusu misali üstün bir disiplin içinde eğittiği Edirne'deki İkinci Ordudan sonra Selânik'teki Üçüncü Ordu da kısa bir zamanda değişmiş ve askerlik hayatındaki aşırı disiplin merakı ve titizlikleri dolayısile, ileride alacağı (Edirne Müdafii) lakâbından önce, ordu çevresinde (Deli Şükrü Paşa) olarak ün salmıştır.

— Şükrü Paşa dürüst fakat çok sert ve cesur bir asker olarak üst makamlara karşı bildiklerini çekinmeden söylemeyi vatan borcu telâkki ettiğinden bir gün zamanın Padişahı İkinci Abdülhamid'den bir tokat yemiş fakat Sadırâzam Avlonyalı Ferit Paşa'nın ifadesine göre, bu hadiseler sırasında İkinci Sultan Hamid, Vekiller Meclisi'nde (Durumu nasıl görüyorsunuz, ne yapmak lâzımdır) sualini sormuş ve hazır bulunanların hakikatlerden uzak geveleme ve düşüncelerini işitince (Paşalar söyledikleriniz hiç de hakikatlere uymuyor, işte Şükrü Paşa'nın raporları, alınız okuyunuz; Millet ve Ordu Anayasanın tekrar yürürlüğe girmesini istiyor, ben de Şükrü Paşa gibi bunu muvafık görüyorum ve tekrar ilân edeceğim) demiştir. Siyaset ile hiç meşgul olmamış, hatta asker olarak bundan şiddetle nefret etmiş olan Şükrü Paşa, işte günün birinde böylece hem hükümdarına hem de milletine olan sadakatını birleştirerek namusu ve cesareti sayesinde büyük bir hizmet ifâ ederek Millet ve Devlet arasında kardeş kanı dökülmesine mâni olmuştur. Bu hizmeti üzerine 1908'de Mareşalliğe yükseltilen Şükrü Paşa'nın rütbesi, Meşrutiyet'in ilânından sonra yapılan (askerî rütbeler tasfiyesi)nde Korgeneralliğe indirilmiş ise de, 1912-1913 Balkan Harbında (Edirne Müstahkem Mavkii)nde yaptığı kahramanca müdafaa esnasında tekrar Orgeneralliğe kadar yükseltilmiştir.

— 1908 senesinde Meşrutiyetin ilânı üzerine İstanbul'a gelen Şükrü Paşa, 1912 senesine kadar (Redif Müfettişliği), (Çanakkale Boğazı Muhafızlığı) gibi mühim askerî vazifelerde bulunmuş ve nihayet Balkan Harbinin zuhurunda Edirne Müstahkem Mevkii Komutanlığına tayin edilmiştir. Askerlik hayatının son ve en şerefli vazifesine tayin olunduğu zaman, Şükrü Paşa'ya verilen yazılı emirde, Edirne'nin muhtemel bir muhasarası halinde, yalnız kırk gün müdafaa edilmesi kendisinden istenmiştir. Müstahkem mevkideki cephane bolluğuna rağmen, süpürge tohumundan yapılmış ekmek, at eti, kurbağadan başka yiyecek bir şey olmadığı, düşmanın teslim tekliflerini reddederek hükümetlerinin her türlü desteğine nail olmuş vaziyette ve refah içinde-

ki Bulgar ve Sırp ordularının saldırılarına 5 ay 5 gün mukavemet etmiş, ancak her türlü imdad ve yardım ümidinin kalmaması üzerine Selimiye Camii vs. gibi ecdat şaheserlerinin mahvını önlemek kaygusile teslim olmağı uygun bulmuştur. Şükrü Paşa'nın Edirne'deki kurmayı Kâzım (Karabekir Kâzım Paşa), Remzi (Remzi Yiğitgüden Paşa) ve Fuat (Berlin Başkonsolosu) beylerdir.

— 26 Mart 1913 sabahı Bulgar Komutanlığına bir subay göndererek kalenin teslim teklifini yapan Şükrü Paşa'yı ayni günün öğle vakti. Bulgar Komutanı general İvanof hörmetle karşılamış ve kılıncını âlelusul teslim almış ise de, Edirne'ye gelen Bulgar Çarı Ferdinand askerî merasimle kılıncı şanlı sahibine iade etmiştir. Fransa'nın Paris şehrinde neşrolunan haftalık (Le Petit Journal) dergisinin 13 Nisan 1913 tarihli renkli ilâve baskısının kapağında bu sahne tasvir edilmekte ve renkli resmin altında şöyle denilmektedir :

«Edirne Müdafiine Saygı»

«Bulgar Çarı Ferdinand, şanlı mağlub Şükrü Paşa'ya, teslim ettiği kılıncını iade etmektedir.»

— Şükrü Paşa'nın Edirne müdafaası hakkında bütün Avrupa matbuatında öğücü pek çok yazılar ve resimler yayınlanmış ve eğitim gördüğü Almanya gibi askeri hayatını yakından izlemiş memleketlerde ufak çapta da olsa anıtlar dikilmiştir.

— Şükrü Paşa'ya Fransız milleti adına murassa bir (Şeref kılıcı) ve binlerce imza ile bezenmiş bir (Altın Kitap) taktim edilmiştir. Bu kitabın mukaddemesinde şöyle denilmektedir :

Edirne'nin Kahraman Müdafii
General Gazi Mehmet Şükrü Paşa'ya
hayranları tarafından
unutulmaz bir müdafaanın
hatırası olarak
Paris 1913

General,

Vatanınızın üstüne çöken felâketler içinde top seslerile katliam korkuları her tarafa iztirap saçarken, siz en zabtedilmez şecaat ve hamastle en ülvi gayretin en güzel örneğini teşkil etmeğe muvaffak oldunuz.

Her taraftan tehdit altında kalan devletiniz en çaresiz musibete mahkûm gibi göründüğü sırada, siz başkaldırınca hayretler içinde kalan dünya, böyle evlâtlar yetiştiren bu ırkın damarlarında kendisine feyyaz bir inkişaf temin edecek bir kan bulunması zaruri olduğunu itirafa mecbur olmuştur.

Harp ilân edilir edilmez, Arnavutluğun içerilerinden kalkıp bundan sonra artık efsanevî bir kale halini alan Edirne'nin mukavemet esbabını tanzime koştunuz. İşte, orada gittikçe sizi tazyik eden bir demir ve ateş çemberi içinde her taraftan tecrit edildiniz ve korkunç bir düşmanla çarpışıp duran diğer Osmanlı ordularından da hiç bir yardım beklemediğinizden sayıca on mislinizi bulan muhasırlara karşı etrafınızda ne varsa hepsi dağılıp devrildiği halde, isimlerini daima tâziz edeceğiniz kahraman silah arkadaşlarınızın, imrenilecek kadar mükemmel yardımlarile, siz yenilmez ve zaptedilmez bir halde dimdik durdunuz.

Ne mahsur şehrin ahalisini tehdit eden açlık, ne üst üste saldıran hücum dalgaları, ne askerlerinizin başına düşmanın yağdırdığı hücum dalgaları, ne moral bozucu yığınlarla beyannameler, ne soğuk, ne hastalık, ne de ölüm gibi şeylerin hiç birisi sizin o kaya gibi imânınızı sarsamadı, hiç bir şey sizin o akla sığmaz fedakârlığınızı gevşetemedi.

Bununla beraber, mukadderat, iradenizden daha kuvvetli çıktığı için, nihayet onun o zâlimâne hükmüne boyun eğmek mecburiyetinde kaldınız, fakat daha sulh zamanından itibaren bütün gayretinizi takviyesine hasrettiğiniz bu kalenin her surunda, sizin isminiz, artık silinmez harflerle nakşolup kalacaktır.

İşte, öyle olacağı içindir ki, ilerde, destan rüyaları görecek şairler, bu yıkık istihkâmlardan ilham almaya ve taşların sırlarını söyletmeğe geldikleri zaman, kahramanlıklarınızla dünyaya ün salan bu tabyaların üstünden birden bire onlara, sizin arslan çehreniz görünecek ve en hisli şiirler işte onun o coşkun ilhamından fışkıracaktır.

General, siz, üstünden ülvi bir lerze geçmesine sebep olduğunuz için bütün dünyanın size bir minnet borcu var. İşte bundan dolayı, düşman eline sağ geçmiş olmaktan mütevellit büyük acınızın içinde eğer size teselli verebilecek bir söz ve kalbinize kuvvet verecek bir işaret tasavvur edebilirse, hayranlarınız şimdi size, işte o teselli ile o kalp kuvvetini vermek istiyorlar. Osmanlı Padişahlarının eski payitahtını müdafaa için o kadar şecaat ile çarpıştınız ki nihayet siz de Şıpka, Plevne kahramanlarının şanlı silsilesine katıldınız. Padişahınızın size tevcih ettiği (Gazi) ünvanı vatanınıza olan hizmetlerinizi ebedileştirmiş oldu.

Bu altın kitabın başından sonuna kadar imzaları sıralanan sayısız hayranlarınız, bu gün size takdim etmekte oldukları şeref kılıcının o şanlı müdafaanızın bütün hafızalarda nakşolup kalacağını, bu unutulmaz muhasara esnasında sizden uzak bulunmuş binlerce kalbin de sizin kalbinizle beraber çarpıp bütün ızdıraplarınıza iştirak etmiş olduklarını ve siz vatanınıza karşı vazifelerinizi yaparken onların da size candan hayır dua ettiklerini hatırlatması, temennisindedirler.

Paris - 1913 Nisan.

— İşte bir taraftan Dünya umumî efkârında Edirne Müdafii Şükrü Paşa'ya hayranlık ve saygı gösterileri yapılırken, diğer taraftan İttihadcılık ve İtilafçılık mefkûrelerile ikiye bölünüp parçalanmış sevgili vatanımızda haset ve şahsî kıskançlıkların alabildiğine azması neticesinde, 6 aylık itibarlı, Bulgar yaverli, otomobil tahsisli bir Safya esareti sonunda, Türkiye'ye dönen ünlü askere yapılan muamele (Paşa, halk seni linç edecek) uydurması ile huduttan itibaren perdeleri inik bir vagonla ve Sirkeci garından Şişli'deki evine kadar da, kapalı faytonla getirilmek ve tekaüd edilmek olmuştur.

— Edirne Müdafii Şükrü Paşa Sofya'daki serbset esaret hayatının her gününü riyaziye ve meslek topçuluk problemleri çözmekle geçirerek avunmuş ve bunları bir kitap halinde o zamanın Veliahdi sonraki çar Prens Boris'e hediye etmiş, o da bunları Sofya Asker Müzesi'ne bağışlamıştır. İstanbul'daki menkûbiyet hayatında da ömrünü Alman Kalis Kütüphanesi'nde ve evindeki mütevazi kütüphanesinde geçiren emekli asker, son darbeyi de, kendi telif eserlerile, senelerden beri topladığı kıymetli kitaplarının, emâneten durmakta olduğu bir akraba evinin büyük Aksaray yangınında yanmasile, yemiştir.

— Şükrü Paşa Edirne müdafaasında sürdüğü bedenî sefâlet hayatı neticesinde yakalandığı müzmin bir siyatik hastalığının tedavisi için gittiği Bursa kaplıcalarında zatürreeye yakalanmış ve İstanbul'a avdetinde 5 Haziran 1916 tarihinde evinde vefat etmiştir.

— Ölünceye kadar menkûp ve ruhen mustarip yaşayan Şükrü Paşa'nın, kadir ve kıymeti adetâ musalla taşında anlaşıldığından, Türkiya'nın Birinci Dünya Harbi'ndeki müttefikleri Alman, Avusturya ve Bulgar kıt'alarının da iştirakile büyük bir kalabalığın yollara taştığı millî cenaze töreni yapılmış, nâşı, zamanın Padişahı Sultan Beşinci Mehmet Reşat tarafından yaptırılan Mevlâna Kapı'da, Merkez Efendi Mezarlığı'ndaki mütevazi kabrine defnedilmiştir.

— Şükrü Paşa'nın kabrinde her sene Mevlâna Kapı Okulu'nun küçücük öğrencileri ihtifal yapmaktadır. Ayrıca, Kadirbilir Maarif camiasının Edirne'deki mensuplarından Hüsnü Öge adındaki bir vatanperverin öncülüğü ve mülkî ve askerî Edirne makamlarından şahsî gayretlerile 1963 senesinde kurulan (Merkez Şükrü Paşa İlkokulu) ile merhum askerin ruhu şâdedilmektedir.

Derleyen :

Oğlu Osman Şükrü Edirne.

Bibliyografya :

* İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, 4 üncü Cild Sahife 390, 391, 392 ve 432.
* Ali Hâdi Okon, Dünden Yapraklar, Sahife 44 ve 45.
* Binbaşı Mehmet Ali, el yazması notlar 1916.

* Fransızca L'Illustration dergisi, 8 Şubat 1913 No. 3650.
* Tasviri Efkâr Gazetesi, 26 Mart 1914.
* Zaman Gazetesi, 25 Kasım 1934.
* Cumhuriyet Gazetesi 26 Mart 1938.
* Tarih Hazinesi Dergisi 15 Aralık 1950.
* Feridun Fazıl Tülbentçi, Vatan Gazetesi 5.6.1955.

EDİRNE SAVUNMASI ANILARININ YAZARI HAFIZ RAKIM ERTÜR'ÜN KISA HAYAT HİKÂYESİ

Hafız Rakım Ertür Edirne'nin köklü ailelerinden olup baba tarafından dört kuşak önceki büyük dedesi Konyalı mektebi muallimi «Konyalı Okulu Öğretmeni» Hacı Mahmut Efendi'dir.

Babası, Edirne Eski Cami-i İmamı Hafız Mehmet Efendi, annesi Münire Hanım'dır.

Hicri 16 Şubat 1299 (Miladi 1883/1884) yılında Edirne'nin Karanfiloğlu semtinin Altûni mahallesi Çamaşırcılar sokağı No. 12'deki imam evinde doğmuşdur ki bu ev halen yıkılmış olup arsası kereste ve odun deposu olarak kullanılmaktadır.

İlköğrenimini günümüzün ilkokullarının yerini tutan mahalle mektebinde (Karanfiloğlu'ndaki Topal Hoca Mektebi) bitiren Hafız Rakım Ertür, bir yandan da Kirişhaneli Hafız Ali Hoca'dan Kur'an-ı hıfzetmiş (ezberlemiştir).

1891/1892 yılında 17 yaşında iken, açılışı 17 seneyi bulmuş olan Dar'ul Muallim-i Sibyan'a (ilköğretmen okulu) girip bir sene okuduktan sonra imtihanla ilkokul öğretmenliği diplomasını almıştır.

Hafız Rakım Ertür babasının ölümü üzerine o devrin kurallarına göre Padişah Fermaniyle hicri 1327 (Miladi 1911) yılında Edirne Eski Cami-i ikinci imamı ve Hicri 1334 (Miladi 1918) yılında da ayni cami baş imamı olmuş ve vefatına kadar da bu görevi ifa etmiştir.

Hafız Rakım Ertür 1961 yılı 31 Ekim günü yakalanmış olduğu midiasten kanserinden Edirne Devlet Hastanesi'nde vefat etmiş ve cenazesi 1962 yılının ilk günü Edirne'de eşi görülmedik bir törenle Buçuktepe Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Hafız Rakım Ertür'le hayatının son on yılında gayet yakın bir dostluk ilişkisi içinde beraber bulunma mutluluğuna erdim. Kendisi geniş bir dini bilgiye sahip olup ayrıca tarih, edebiyat ve özellikle Musiki ile yakından meşgul olurdu. Mevlevi tarikatına mensup olup âyinlerde mutrip heyetinde ney üflermiş.

Edirne tarihi ve Edirne'nin sosyal ve kültürel yaşantısı üzerinde geniş bilgi sahibi idi. Bu konularda bazı hevesliler gibi yalan ve yanlışa kapılmazdı. Çünkü Edirne'nin son yüz yılının büyük bir kısmını bizzat yaşamış ve daha önceleri de yaşayanlardan duyup tesbit etmiştir. Sadece okumaz, aynı zamanda yazardı. İmamlık görevi dışında Balkan Harbi öncesinde İttihat ve Terakki İlkokulu ve Balkan Harbi sonrasın-

da da Dar-ul Eytam (Balkan ve Birinci Cihan Savaşı'nda şehit olanların çocuklarını okutmak için açılan okul) okullarında öğretmenlik yapmıştır.

Hafız Rakım Ertür'ü, Trakya-Paşaeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nde faal üye, koza kooperatifi ve Edirne mûsiki cemiyetinde başkan, Türk Hava Kurumunda yönetim kurulu üyesi olarak görürüz ki bu, kendisinin ne kadar çok yönlü niteliklere sahip olduğunu göstermektedir.

Fikir yapısı olarak tamamen yeniliklere açık, katıksız ve imanlı bir Atatürkçü, hele bağnazlığın tam karşısında idi. Herkese karşı hoşgörülü, sakin, kendisini yenmiş ve hatta aşmış kişilere has engin bir alçak gönüllülük ve vekar içinde, yatağına yerleşmiş engin sular gibi akar giderdi. Tanrı rahmet eylesin.

BALKAN SAVAŞI KRONOLOJİSİ

— 13 Mart 1912: Bulgaristan ile Sırbistan arasında Osmanlı İmparatorluğuna karşı saldırı anlaşması imzalandı.

— 29 Mayıs 1912: Yunanistan Sırp-Bulgar anlaşmasına katıldı.

— 2 Temmuz 1912: Bulgar-Sırp askeri ittifakı imzalandı.

— 2 Eylül 1912: Bulgar-Yunan askeri ittifakı imzalandı.

— 8 Ekim 1912: Karadağ Osmanlı Devleti'ne harp ilân etti.

— 18 Ekim 1912: BULGARİSTAN ve Yunanistan harp ilân etti.

— Aralık 1912 (20 Teşrin-i sâni 328) : I. Mütareke imzalandı.

— 16 Aralık 1912 (3 kanûn-u evvel 328) : Londra'da sulh müzakeresi başladı.

— 18 Aralık 1912: Londra'da sulh toplantısı I. Toplantısı yapıldı.

— 6 Ocak 1913 : Londra Sulh müzakeresi inkitaa uğradı. Balkan Bağlaşıkları aynı tarihte işi sefirler konferansına bıraktı*.

— 17 Ocak 1913 : Büyük Devletler ortaklaşa notalarını Osmanlı Hükûmetine verdiler. Edirne'nin terkini, adaların mukadderatının kendilerine bırakılmasını ve Midye-Enez'in hattının hudud olarak kabulüyle barışı istediler.

— 22 Ocak 1913 : Sadrazam Kâmil Paşa Harp Meclisi'ni (Olağanüstü danışma meclisini) topladı. Harbe devama imkân olmadığı kararlaştırıldı, (Midye-Enez hattı hudud olarak kabul edildi). Ayni mecliste Edirne'nin de özel bir (muhtar şehir) olarak kalması için verilecek cevabi notada bu hususun teklif edilmesi ön görüldü.

— 23 Ocak 1913 : Babıâli baskını yapıldı. Harbiye Nazırı ve Baş Komutan Vekili Nazım Paşa öldürüldü. Sadrazam Kâmil Paşa kabinesi düşürüldü. Aynı gün akşamı Mahmut Şevket Paşa Hükûmeti kuruldu Başkomutan vekilliğine Ahmet İzzet Paşa getirildi.

— 25 Ocak 1913 : Balkan bağlaşık delegeleri toplanarak, müzakereleri kesmeye oy birliği ile karar verdiler**.

— 29 Ocak 1913 : (saa 15.oo)'de Londra sulh müzakeresi kesildi, Osmanlı hükûmetine resmen bildirildi.

---

*) Bulgar harp tarihi sahife: 16-17 Ocak 1913 demekte, Hikmet Bayur'un Türk İnkilâbı Tarihinin (II. Cilt) S. 214'de ise aynı olay 6 Ocak olarak bildirilmektedir.

**) Hikmet Bayur Türk İnkilâbı Tarihi Cilt II. S. 224 de bu olay 28 Ocak olarak gösterilmektedir.

— 30 Ocak 1913 : Bulgar Başkomutanlığı birinci mütarekeyi saat 19.oo'da feshetti ve Osmanlı Başkomutanlığına bildirdi.

— 3 Şubat 1913 de fesh olunan (30 Ocak'da) birinci mütareke hükümleri gereğince bu gün saat 19.30'da muharebe başladı.

— 17/18 Şubat gecesi Kurmay Binbaşı Fethi (Okyar) ve Kurmay Binbaşı M. Kemal (Atatürk) tarafından müşterek imzalı, Başvekil'e ve bir sureti de Başkomutan'a olmak üzere her iki cepheden bir çıkarma ile birlikte taarruz edilerek, Edirne'nin ele geçirilmesini tavsiye eden bir teklif gönderildi. (Türk Tarih Kurumu, bülten 128, sayı 1968 basılı, cilt 32).

— 24 Mart 1913 : Bulgarlar Çatalca Cephesi'nin Güney kesiminde tekrar ilerlediler ve Köprübaşı Mevzii'nin Batısındaki Türk Kuvvetlerini geri attılar. Edirne'ye şiddetli tarruz başladı.

— 26 Mart 1913 : Edirne düştü.

— 31 Mart 1913 : İstanbul'daki büyük elçiler, Hariciye Nazırı Prens Sait Halim Paşa'ya 4 maddelik bir müşterek nota verdiler ve barış şartlarını bildirdiler. Muharebe kıymeti noksan olan ordunun durumu dolayısiyle hükümet bu noktaya hemen ertesi günü olumlu cevapverdi. Bunun üzerine 14 Nisan 1914'te Bulgarlarla ikinci mütareke yapıldı ve Londra sulh müzakereleri tekrar başladı.

— 24 Nisan 1913 : İkinci defa on günlük ateşkes anlaşması uzatıldı.

— 4 Mayıs 1913 : Üçüncü defa 10 günlük ateşkes anlaşması uzatıldı.

— 14 Mayıs 1913 : Tekrar 15 günlük ateşkes anlaşması uzatıldı.

— 30 Mayıs 1913 : Londra ön barış anlatşması imzalandı. Bu barış antlaşması ile Midye-Enez hattı hudut olarak kabul edildi. Arnavutluk ve adaların mukadderatı da büyük devletlere bırakılmıştı.

— 11 Haziran 1913 : Mahmut Şevket Paşa öldürüldü. Yerine dışişleri bakanı Mısırlı Sait Halim Paşa sadrazam oldu.

— 29 Haziran 1913 : Balkan Bağlaşıkları arasında muharebe başladı.

— 10 Temmuz 1913 : Romenler Bulgaristan'a harp ilân ettiler ve Romen ordusu Sofya'ya doğru ilerlemeğe başladı.

— 13 Temmuz 1913 : Çatalca ve Gelibolu orduları ileri harekâta başladılar.

— 15 Temmuz 1913 : Midye-Enez hattı Bulgarlardan geri alındı.

— 21 Temmuz 1913 : (8 Temmuz 1329) da Kırklareli; 22 Temmuz 1913 (9 Temmuz 1329) da Edirne alındı.

— 29 Eylül 1913 : İstanbul'da Bulgarlarla barış antlaşması imzalandı.

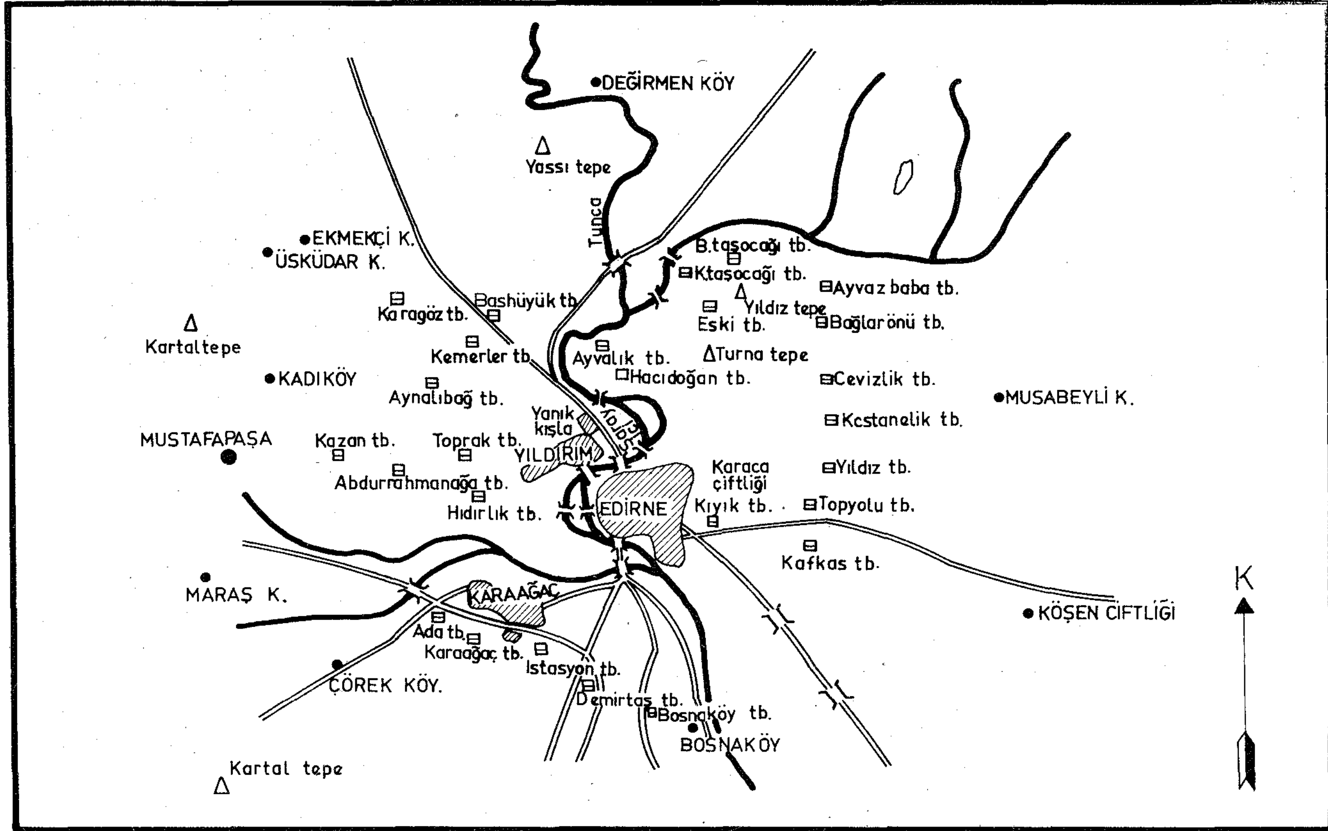
— 14 Kasım 1913 : Yunanistan ile Atina'da barış antlaşması yapıldı.

— 16 Aralık 1913 : Büyük devletler Londra Antlaşması 5. Maddesi gereğince bir karara vardılar ve Ege adalarını haksız olarak Yunanistan'a verdiler.

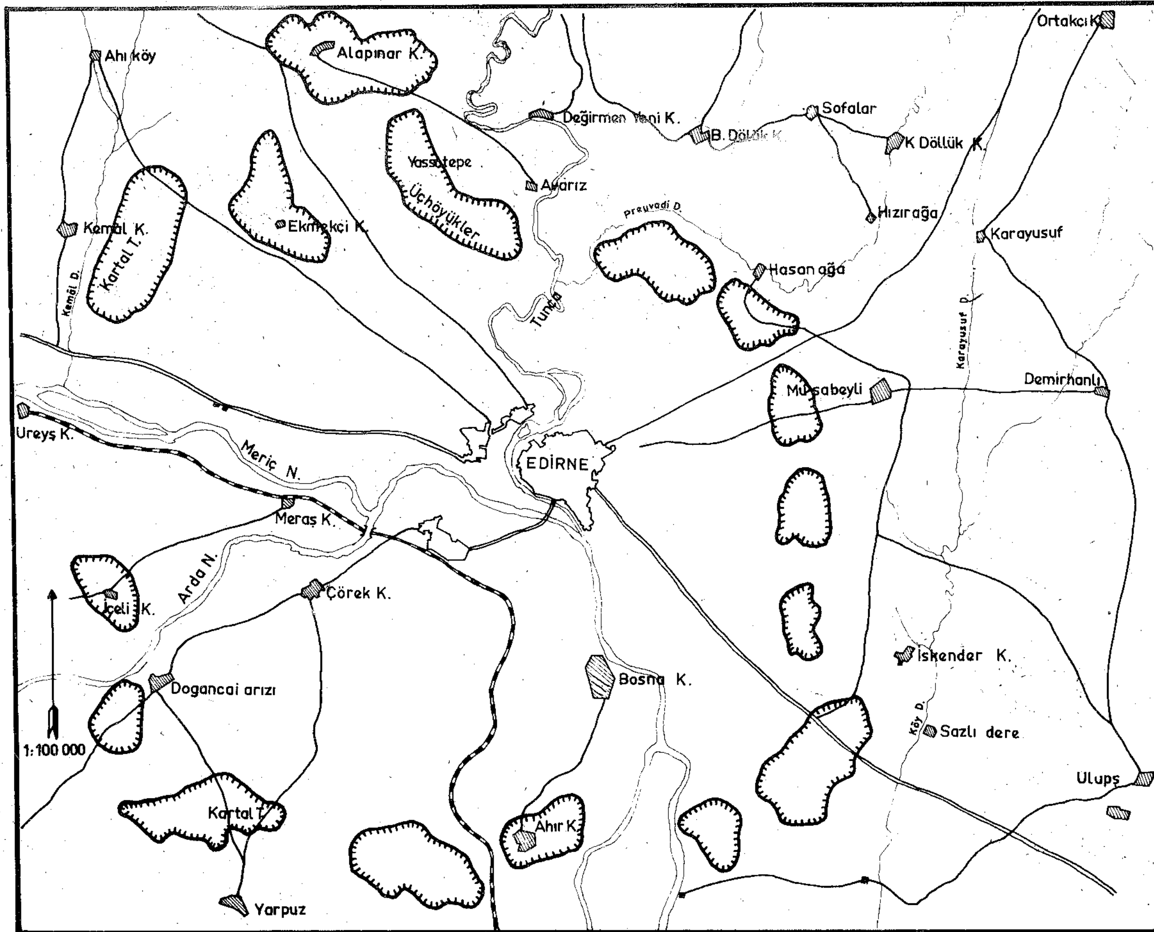
— 14 Mart 1914 : Sırplar'la da bir barış antlaşması yapıldı.

Netice : Balkan Harbi'nde Doğu Trakya hariç, bütün Rumeli kaybedildi.

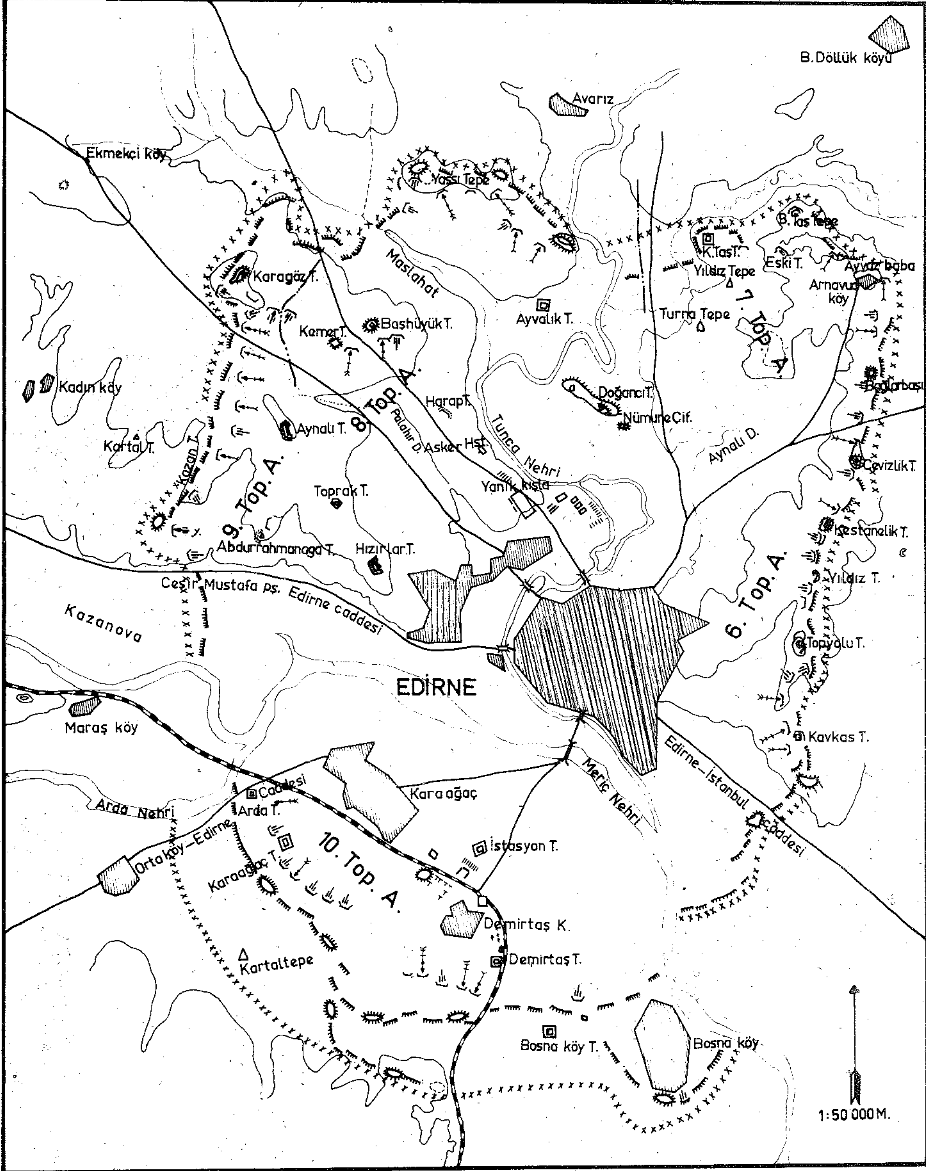
EDİRNE TABYALARI

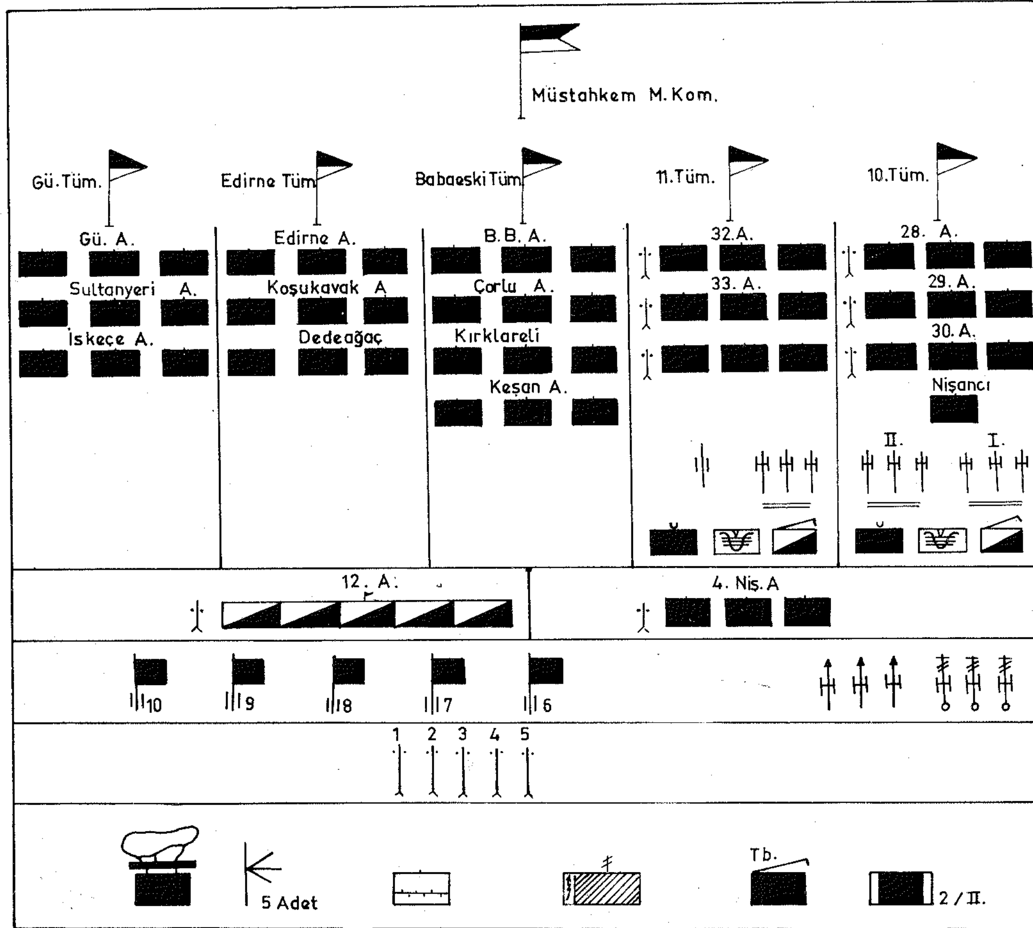
EDİRNE SAVUNMASI TAHKİM GRUPLARI

EDİRNE SAVUNMASINDAKİ TAHKİM KROKİSİ VE TOPÇU TABYALARI

Edirne kalesinin muhasara edildiği sıralardaki seferi kuruluşu [Ek – 1]

Huruç Ko. su kuruluşu

9 — EKIM — 1328 [22 EKIM - 1912] (1)

Mürettep Kor.K. Gn. Şükrü
Kur.. Bşk. Bnb.Fuat
II. Kur. Yzb. Remzi

11. Tüm.K Gn.İbrahim
Kur. Bşk. Salim

10. Tüm. K. Gn.Hüsamettin
Kur. Bşk. Bnb.Kazım Bekir

Mürettep Tüm.K Yb.Celâl
Kur. Bşk. Yzb. Hakkı

32. A.

33. A.

Bursa A.

29. A.

28. A.

30. A.

Nişancı A.

Kırklareli A.

Dedeağaç A.

12 lik

11. A.

6 4 4 4

10. A.

4 4 4 4

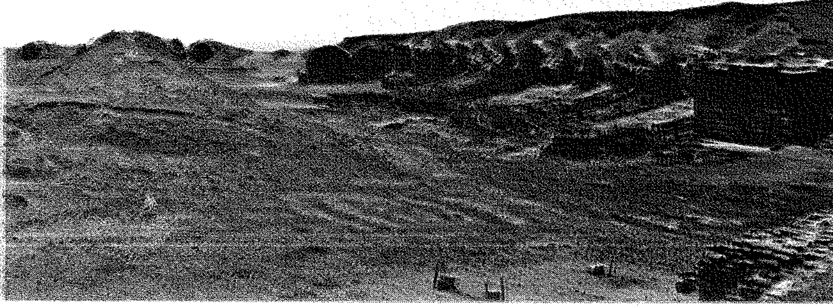
4 4

(1) AST.Str. Başkanlığı yayınlarından Balkan harbi II inci cilt 3 üncü Ks. Kuruluş 9

16 — EKİM huruç kuvvetleri

[Ek — 2]

Meraş cephesi huruç kolu K .Yb . Celâl Kur. Bşk.Yzb. İsmail Hakkı 4.Niş.A. 28.A. 33.A.	Garp cephesi nümayiş kolu K .Gn .Hüsamettin Kur.Bşk.Bnb. Kâzım (Karabekir) 29.A. 30.A. Edirne Tüm.de 1R.A.
10.A.	11.A.I.Tb II.Tb.2.Bl.
1/2 Bl.	1/2 Bl.

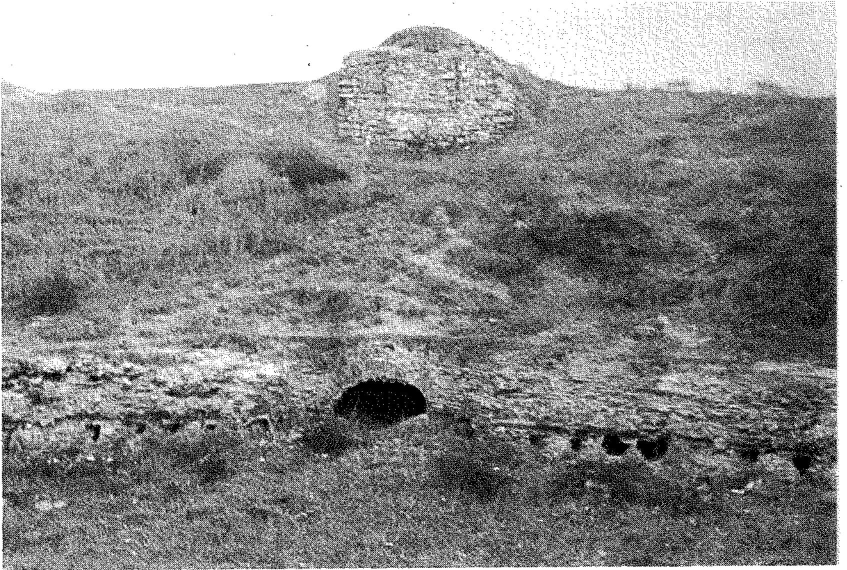
EDİRNE SAVUNMASINDA KARARGAH
OLARAK KULLANILAN HIDIRLIK TABYASI-1985

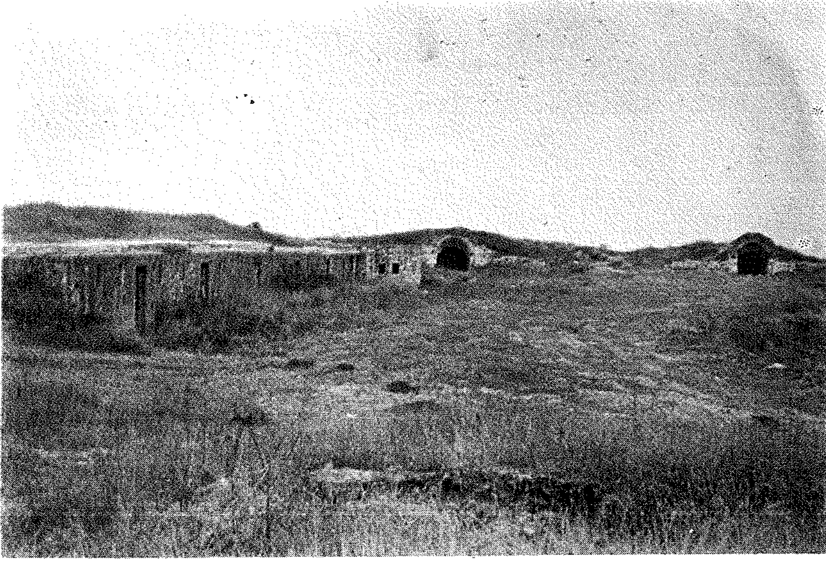
HIDIRLIK TABYASI
GİRİŞ KAPISI-1985

AYNALI TABYA
GENEL GÖRÜNÜŞÜ-1985

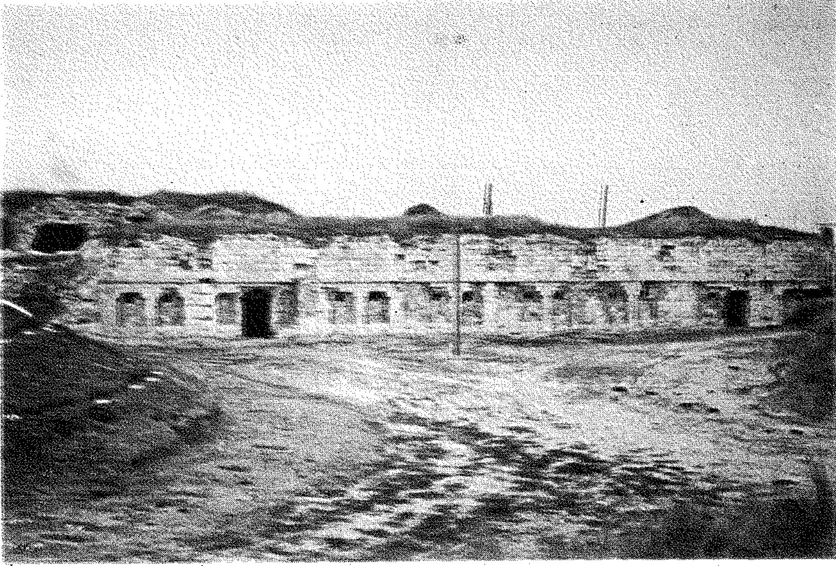
AYNALI TABYA KUZEY BATI CEPHESİ
DIŞ KORUGAN MAZGALLARI - 1985

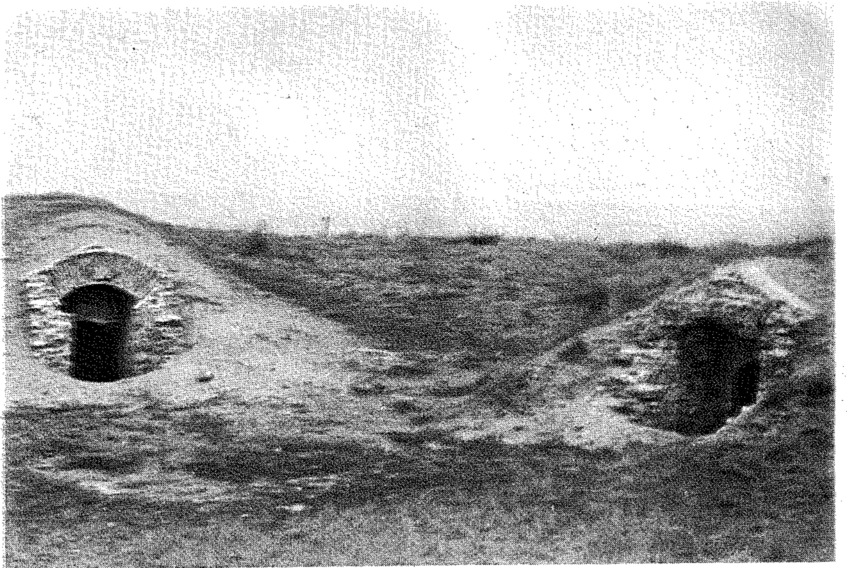
KARAGÖZ TABYA
KUZEYDEN GÖRÜNÜŞ-1985

KARAGÖZ TABYA SAĞ KANADI
UZUN KORUGAN-1985

YILDIZ TABYA
TEPEDEN GÖRÜNÜŞ-1985

AYVAZBABA TABYASI-1985

MUHİTTEPE TABYASI-1985

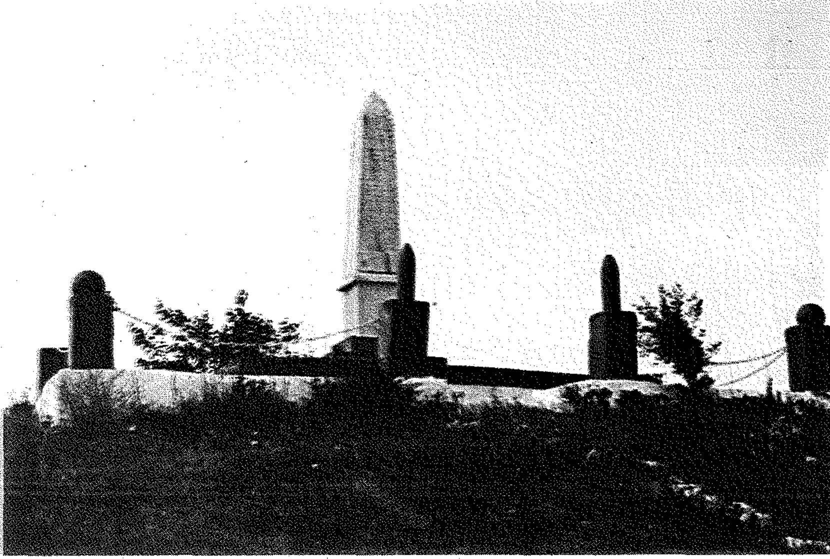
KIYIK TABYA ÇEŞMESİ-1985

EDİRNE SAVUNMASINDA
FAYDALANILAMAYAN BALON HANGARI-1985

EDİRNE KARAAĞAÇ İSTASYON YOLU ÜZERİNDE
26 MART BALKAN ŞEHİTLERİ ANITI-1985

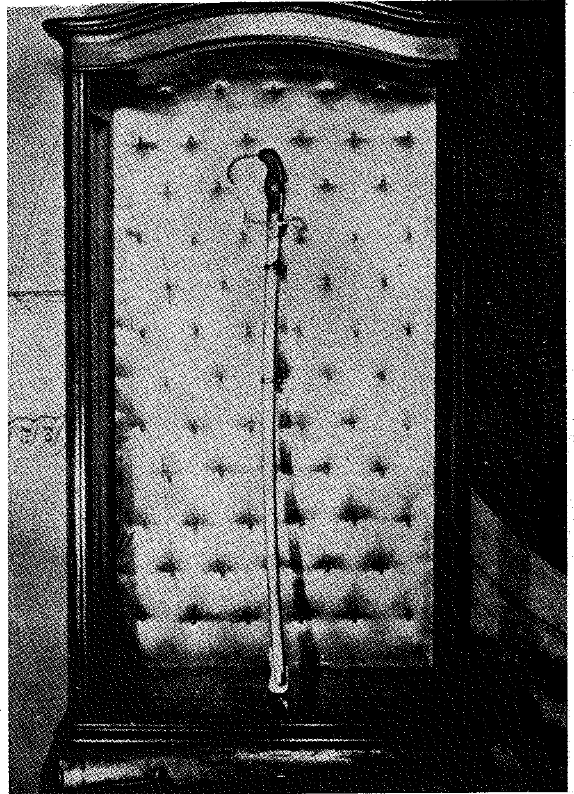
EDİRNE GEÇKİNLİ KÖYÜ BALKAN
ŞEHİTLERİ ANITI-1985

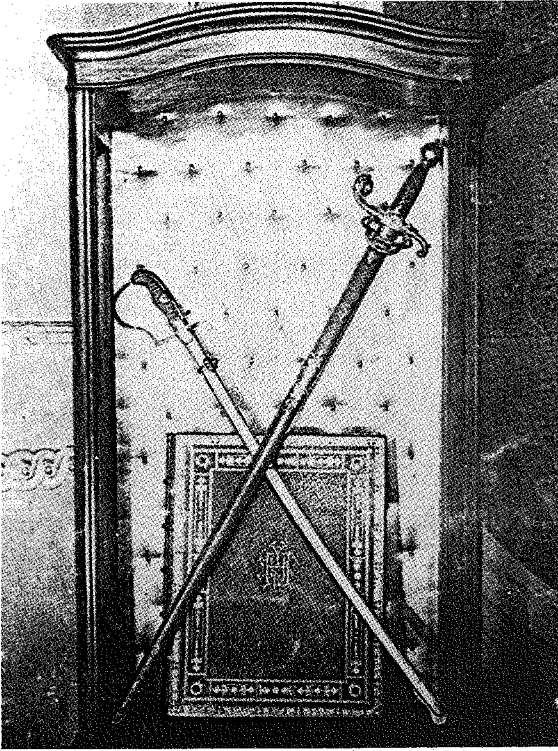
EDİRNE KIYIK
BALKAN SAVAŞI ÜÇ
ŞEHİTLER ANITI-1985

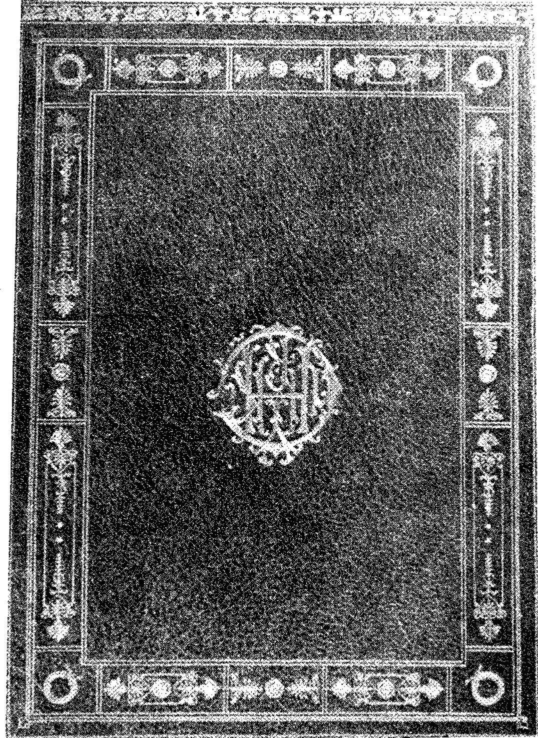
EDİRNE MÜDAFİ'İ
ŞÜKRÜ PAŞA

ŞÜKRÜ PAŞA'NIN BULGAR
KRALI FERDİNAND
TARAFINDAN GERİ VERİLEN
KILICI

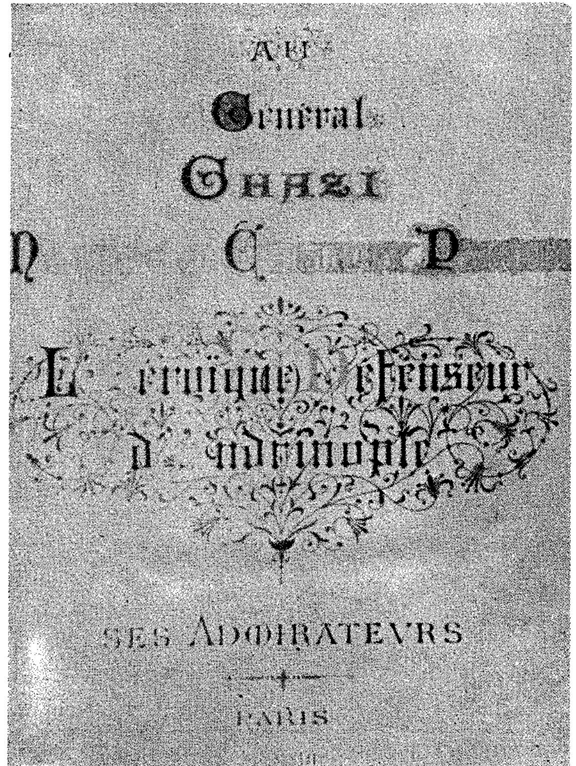
ŞÜKRÜ PAŞA'NIN KILIÇLARI
(ŞÜKRÜ PAŞA AİLESİ
TARAFINDAN EDİRNE
TÜMEN KOMUTANLIĞINA
ARMAĞAN EDİLMİŞTİR.)

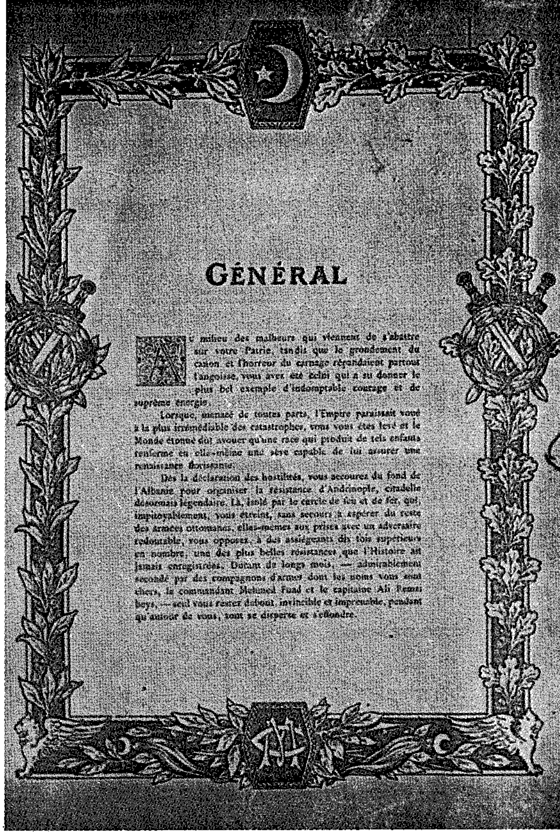
FRANSIZLAR TARAFINDAN
ŞÜKRÜ PAŞA'YA ARMAĞAN
EDİLEN ALTIN KİTAB'IN KABI

ALTIN KİTAB'IN İÇ SAYFASINDA
ŞÜKRÜ PAŞANIN KÜNYESİ

ALTIN KİTAB'IN İÇ SAYFASI

GÉNÉRAL

Au milieu des malheurs qui viennent de s'abattre sur votre Patrie, tandis que le grondement du canon et l'horreur du carnage répandaient partout l'angoisse, vous avez été celui qui a su donner le plus bel exemple d'indomptable courage et de suprême énergie.

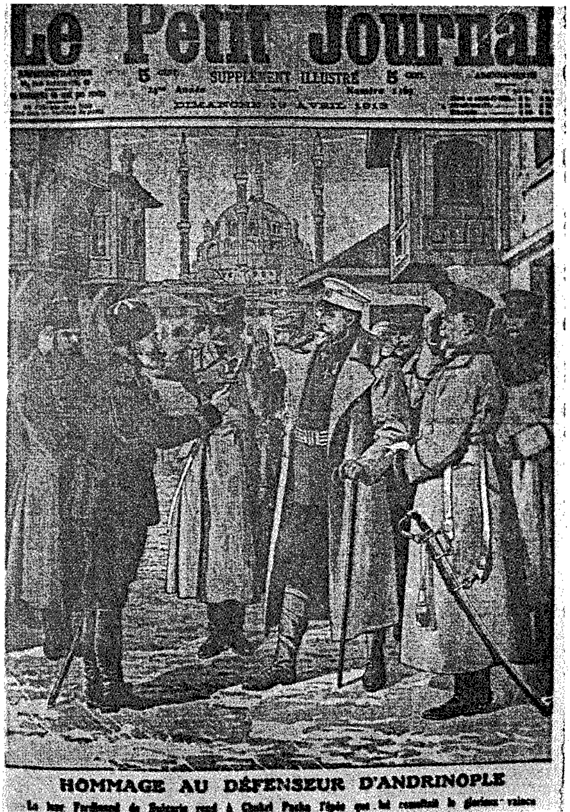
Lorsque, menacé de toutes parts, l'Empire paraissait voué à la plus irrémédiable des catastrophes, vous vous êtes levé et le Monde étonné dut avouer qu'une race qui produit de tels enfants renferme en elle-même une sève capable de lui assurer une renaissance florissante.

Dès la déclaration des hostilités, vous accourez du fond de l'Albanie pour organiser la résistance d'Andrinople, citadelle désormais légendaire. Là, isolé par le cercle de feu et de fer, qui, impitoyablement, vous étreint, sans secours à espérer du reste des armées ottomanes, elles-mêmes aux prises avec un adversaire redoutable, vous opposez, à des assiégeants dix fois supérieurs en nombre, une des plus belles résistances que l'Histoire ait jamais enregistrées. Durant de longs mois, — admirablement secondé par des compagnons d'armes dont les noms vous sont chers, le commandant Mehmed Fuad et le capitaine Ali Remzi beys, — seul vous restez debout, invincible et imprenable, pendant qu'autour de vous, tout se disperse et s'effondre.

ALTIN KİTAPDA ŞÜKRÜ PAŞA'YA HİTABEN FRANSIZCA OLARAK KALEME ALINMIŞ OLAN YAZI

ALMAN ARKADAŞLARI TARAFINDAN "EDİRNE KAHRAMANI ŞÜKRÜ PAŞA ŞEREFİNE" YAZILI HATIRA TAŞI

Le Petit Journal

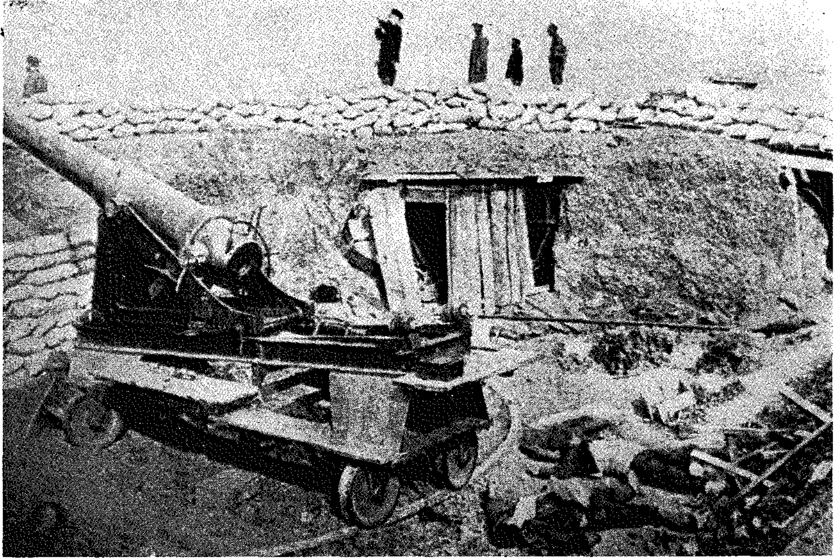
5 cent. SUPPLÉMENT ILLUSTRÉ 5 cent.

HOMMAGE AU DÉFENSEUR D'ANDRINOPLE

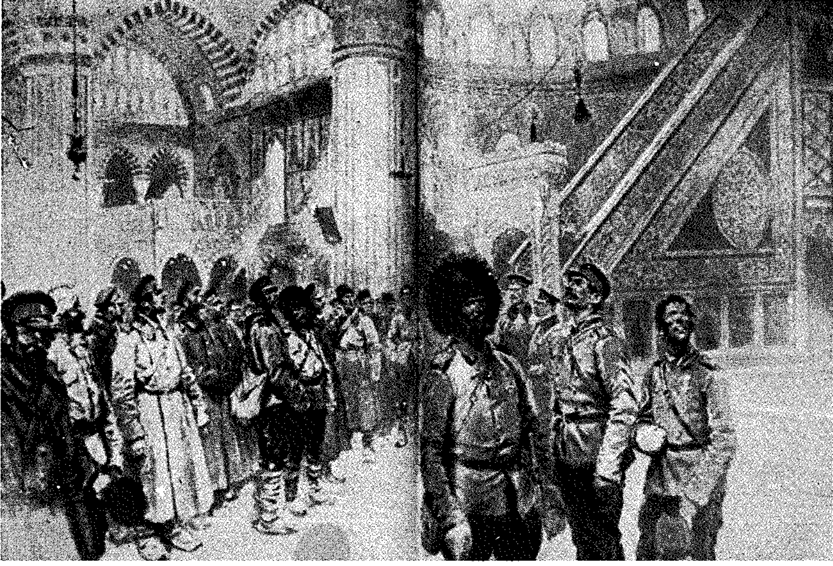
LE PETİT JURNAL GAZETESİNİN ŞÜKRÜ PAŞA'NIN TESLİM OLUŞUNU GÖSTEREN TEMSİLİ FOTOĞRAFI

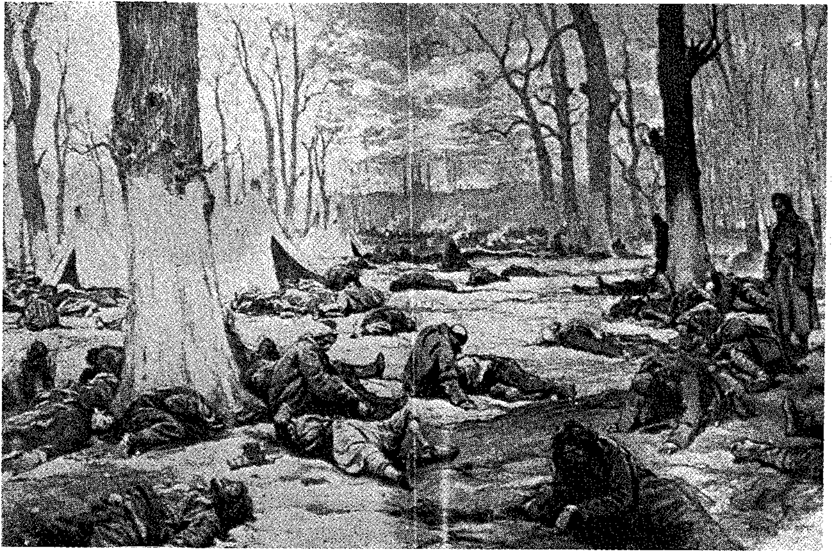
AYAZBABA TABYAZI
ÖNÜNDE TÜRK ŞEHİTLERİ

AYAZBABA TABYASI ÖNÜNDE BİR
ATARYANIN ŞEHİT OLMUŞ NUMARA REHBERİ

BULGAR ASKERLERİ
SELİMİYE CAMİİNDE

SARAY İÇİNDE TÜRK ESİRLERİ
KABUKLARI YENMİŞ AĞAÇLAR
(Ressam SKOT'un tablosu)

EDİRNE İŞGALİ SIRASINDA BİR BAYRAM
KUTLAMA KARTI

Resmin altında şu sözler yazılıdır:
BAYRAMINIZ KUTLU OLSUN
EDİRNENİ UNUTMA

EKMEK ALMAK İÇİN FIRIN
ÖNÜNDE TOPLANAN HALK

DÜŞMAN TARAFINDAN
AĞIZLARI, BURUNLARI
DOĞRANMIŞ
TÜRKLERDEN BİR GRUP
EDİRNE
HASTAHANESİNDE

ESKİ ZAĞRA KATLİAMINDAN KURTULABİLEN TÜRK KADINLARI, DÜŞMAN SÜNGÜLERİNİN YARALARINI, CANLARINI ZOR ATTIKLARI EDİRNE HASTAHANESİNDE TEDAVİ ETTİRİYORLAR.

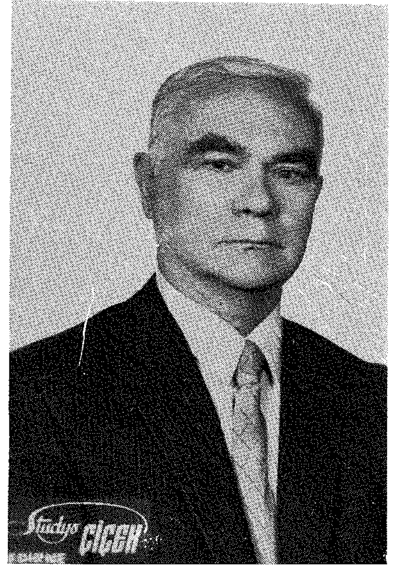
HAFIZ RAKIM ERTÜR'ün
cumhuriyet'ten önceki
yıllarda çekilmiş bir resmi

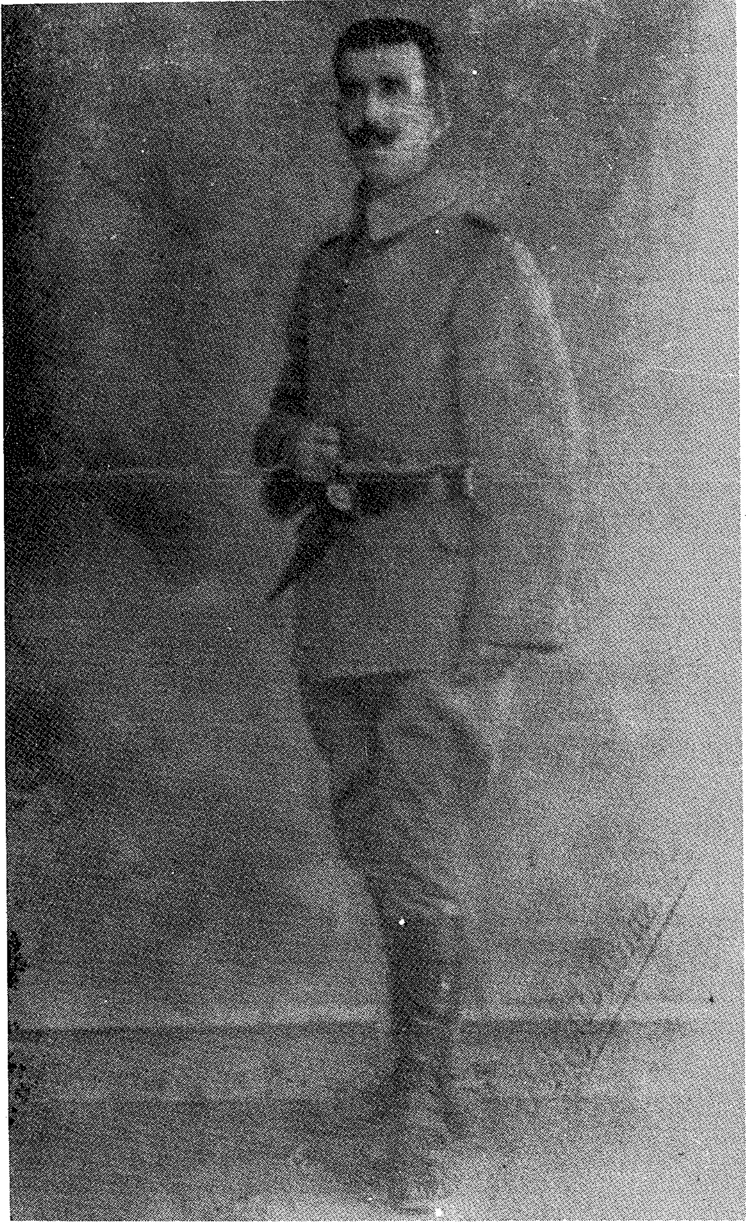
**Hafız Rakım Ertür'ün
Cumhuriyet Dönemindeki
Resmi**

Hafız Rakım ERTÜR'ün Kızı
MÜNİRE GÖKLEN hanım
efendi.

Hafız Rakım ERTÜR'ün
Damadı Emk. Bnbş. Sayın
MEHMET GÖKLEN

H.R.ERTÜR'ÜN "EDİRNE SAVUNMASI
GÜNLERİNDE" Kİ ARKADAŞI
YÜZBAŞI MAZHAR BEY

LUGATÇE

— A —

Ahali: Halk, Vatandaş

Akçe Tablası: Banka veznelerindeki para lıp verilen gişedeki tabla

Âşar: Tahıl olarak verilen ürün vergisi

Avdet: Dönüş, geri geliş

— B —

Ba'sü ba'd-el mevt: Ölümden sonra dirilme

Biriçka: Bir nevi at arabası

Biyografi: Hayat hikâyesi

— D —

Dâr-ul mualimin: Öğretmen Okulu

Divan-ı Harb-i askeri: Sıkıyönetim mahkemesi

Düvel-i muazzama: Büyük Devletler (Rusya, İtalya, İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya)

Düyunu Umumiye idaresi: Osmanlı Devlet borçlarını toplamak için yabancılardan kurulmuş vergi dairesi

— E —

Erkân-ı harp: Kurmay

— F —

Ferik: Tümgeneral

— G —

Gayrimüslim: Müslüman olmayan

Gaza: Kutsal savaş

— H —

Hasm: Düşman

Hatıra: Anı

Hücum-u cebri: Zorlamalı saldırı

— I —

İhtikâr: Haksız kazanç

İhtiyat: Yedek

İkmal: Tamamlama

İlmühaber : Resmi Belge
İrtibat : Bağlantı

— I —

İstihkâm : Güçlendirilmiş siper
İftilaf hükümeti : Hürriyet ve İtilaf Partisi hükümeti
İttifak : Birleşme
İttihat ve Terakki : Meşrutiyet devri siyasi partilerinden biri

— K —

Kabluca : Yulaf cinsinden bir nevi hayvan yemi
Kale : Tabyalar ve diğer manialarla çevrili savunma bölümü
Kaza : İlçe
Kile : Bir cins tahıl ölçü birimi
Kırkkilise : Kırklareli
Kıyye : Bir cins ağırlık ölçü birimi, OKKA
Kuş otu : Kuş yemi
Kuvayı külliye : Askerin büyük bölümü

— L —

Landon : Atla çekilir yarı kapalı binek arabası

— M —

Mecidiye : 20 kuruşluk bütün gümüş para
Menkûbiyet : Gözden düşme, hizmetten uzaklaşma, bekleme.
Mevki-i müstahkem : Savunma gücü arttırılmış garnizon
Mıntıka : Bölge
Muhasara : Kuşatma
Muinsiz redif : Askerlik yaşına gelen gencin annesine veya eşine bakacak kimsesi yoksa askere alınmaz. Bu hal bazan askerlik çağının geçmesine kadar sürer ve hiç askerlik yapmadan redifler yani ihtiyatlar arasına girer ki bunlara muiunsiz redif denir.
Mukaddime : Başlangıç, giriş, tanıtma
Mukavemet : Dayanma, direnç
Mustahfız : 32 yaşın üstündeki ihtiyat asker
Mt: Mitralyoz, makinalı tüfek
Müdafaa : Savunma
Müfreze : Askerlikte özel bir görev için tertiplenmiş küçük birlik, Tim
Mümtaz yüzbaşı: Kıdemli yüzbaşı
Müsvedde : Temize çekilmiş yazı.
Mütareke : Ateşkes

— P —

Parlemanter : Sözcü, konuşmacı karşılığı.

— R —

Redif: Birinci askerliğinden sonra yedeğe ayrılan er (26-32 yaş arası yedekler)

— S —

Sancak: İl ile ilçe arasında yer alan idari birim
Selamlık: Eski evlerin misafir bölümü
Sevkiyat: Asker sevki, nakletme
Silahdan tecrit: Silahdan arıtma.
Sultâni: Lise
Sun'i: Yapay

— Ş —

Şeamet: Uğursuzluk
Şeciane: Korkusuzca, öahramanca.
Şiar: Amaç, hedef
Şirretlik: Şer sürme, bela arama, yüzsüzlük .
Şop: Batı Bulgaristan-Sofya civarında yaşayan Bulgarlara verilen isim

— T —

Taarruz: Saldırı
Tasallut: Sataşma
Tekaüt: Emekli
Telefat: Can kaybı, zayiat
Tepe mezarlığı: Buçuktepe mezarlığı
Terakki: İlerleme, gelişme
Tercih: Yeyleme
Terfi: Yükselme

— U —

Umumi efkâr: Kamuoyu

— Z —

Zayiat: Kayıp

KAYNAKÇA

1. Hafız Rakım ERTÜR, Savunma Günlüğü Defteri
2. General Remzi YİĞİTGÜDEN, Balkan Harbinde Edirne Kale Muharebeleri
3. İlhan BARDAKÇI, Bir İmparatorluğun Yağması
4. Zuhuri DANİŞMEND, Osmanlı Tarihi Kronolojisi
5. Dr. Rıfat OSMAN, Edirne Rehnüması
6. Türk Ansiklopedisi
7. İslam Ansiklopedisi
8. Meydan Larousse
9. Cumhuriyet Ansiklopedisi
10. AST. STR. Başkanlığı, Balkan Harbi II'nci cilt
11. AST Başkanlığı Arşivi